

VIGILIA

2020 / 5

„A Lelket ki ne oltsátok!”

GÖRFÖL TIBOR: Az újabb pneumatológia hangsúlyai

KUNSZABÓ ZOLTÁN: A Szentlélek karizmái ma

KISS IMRE: **Hogyan lehet élő és vonzó egy plébánia?**

NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS: A Szentlélek az ortodox teológiában

KISNÉMET FÜLÖP: **A terjedő globális kereszténység nyomában**

KOVÁCS PÉTER: Emberré lett

Czigány György, Dobai Lili és Falcsik Mari versei

ZOLTÁN GÁBOR: **Szép versek 1944 – a Balatonnál**

Beszélgetés Patsch Ferencsel

85. évfolyam	VIGILIA	Május
LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Kiterjesztéseink	321
„A LEKLET KI NE OLTSA TÖK!”		
GÖRFÖL TIBOR:	Az újabb pneumatológia hangsúlyai	322
KUNSZABÓ ZOLTÁN:	A Szentlélek karizmái ma. Szent Pál leveleitől a karizmatikus megújulásig	330
KISS IMRE:	Hogyan lehet élő és vonzó egy plébánia? Gondolatok két könyv nyomán	340
SZÉP/ÍRÁS		
KOVÁCS PÉTER:	Emberré lett (<i>esszé</i>)	346
DOBAI LILI:	Átvilágítások (<i>versek</i>)	347
FALCSIK MARI:	A lényeg; Egy nyár alatt; Az utolsó percig; A nagy rakodás; Átengedlek (<i>versek</i>)	349
CZIGÁNY GYÖRGY:	Zsoltár utcazajban; Erdők hite; Pasztorál (<i>versek</i>)	351
ZOLTÁN GÁBOR:	Szép versek 1944 – a Balatonnál (<i>tanulmány</i>)	353
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
GÖRFÖL TIBOR:	Patsch Ferencsel	362
MAI MEDITÁCIÓK		
NACSINÁK GERGELY ANDRÁS:	A nyilvánvaló titok: a Szentlélek misztériuma az ortodox teológiában	370
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
JÓZSEF NIEWIADOMSKI:	Az Eucharisztia a társas távolságtartás idején	374
SZ. R.:	A szentségi logika az egyetlen szempont? Kritikai kérdések József Niewiadomskihoz	375
PUSKÁS ATTILA:	Az Eucharisztia ünneplésének közvetítése: határok — részesedés — közösség	376
KISNÉMET FÜLÖP:	A terjedő globális kereszténység nyomában. Szeljegyzet a pünkösdi és karizmatikus mozgalom mibenlétéről	378
NAPJAINK		
SZABÓ LAJOS:	A megújulás az evangélikus egyházban. Teológiai és gyakorlati kérdések	383
NYÉKY KÁLMÁN:	Megújulási tendenciák korunk egyházában	388
MÚLTUNK ÉS JELENÜNK		
FALUS ORSOLYA:	Szentlélek-ispotályok Magyarországon. Járvány idején, pünkösdre készülve	392
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	395

Kiterjesztéseink

Marshall McLuhan, korának talán legnagyobb kommunikáció- és médiakutatója szerint a különböző médiumokat felfoghatjuk úgy, mint az ember központi idegrendszerének specializálódó kiterjesztéseit, megújulásait. Mintha azért születtünk volna meg magunknak az újságot, a rádiót, a képregényt, a röntgent vagy a mozit, hogy az amúgy is igen rétegzett és sokszólamú emberi alapállapotunkat további kihívások elé állítsuk — új ajánlatokat tegyünk önmagunkat további túllépésekre kényszerítve. Olyan csodákba vitt bennünket a soha ki nem simítható szellemi nyugtalanság, a birtoklás ki nem elégíthető dinamikája, emberi létünk szenvedélyes megújulásának folyamatos vágya, hogy a gépészek évezrednyi generációi után az elmúlt száz évben a villamosmérnökök, majd pedig a „harmadikgenerációs” számítógépes, infokommunikációs mérnöki szellem, a biomechanika, a gén- és nanotechnológia teljesítményei kápráztatnak el bennünket. Ahogyan József Attila, úgy mi is csak állunk itt a vasgyár szegletén és nincsen szavunk a holdvilágos égre. Mert csak így együtt, a vasgyári világos és nehéz, hideg acéllal és a költő féltő valóságdajklásával tudunk közelebb lépni ahhoz, akivé válnunk kellene — szellemmel átlelkesített testté.

Testünk életének középponti titka a szellemi lélek élete, értelmünk jó esetben lélek-vezérelt, a megtérés pedig a gondolkodásmód megváltoztatása. Orvosoknak most abban kell dönteniük, hogy egy-egy lélegeztetőgépről kit vesznek le és kit tesznek föl. Kortalan és egyetemes vasgyarak mellett élünk, szavak nélkül állunk a lélegeztetőgépek és a történelmi távlatú vírusok jelenidejű metszeteiben, ahol egyikünk most arról dönt, aki talán még megmenthető, éppen úgy, ahogy Salingernél, amikor a repülőgépen az előző sorban ülő ismeretlen kislány felém fordítja játékmaci arcát, hogy az láthasson engem. Egy lélegeztetőgép, egy döntés, egy repülőgép — ezek mind az ember központi idegrendszerének kiterjesztései. Elnézem Nagy Lászlót is, a magyar költőt a YouTube-on: a róla készült portréfilm végén megkérdi tőle barátja, Kormos István, hogy ha a nézők ötszáz év múlva filmbeli magával ülnének szemben, akkor itt és most mit üzenne nekik? „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket. Ha lesz emberi szellemük, tudatom velük, üzenem nekik, hogy csak ennyit tudtam tenni értük.”

Ennyit, ennyit talán megtehetünk egymásért: odafordítunk egy kamerát, egy mikrofont, egy maciarcot; levetetünk vagy feltetetünk egy életmentő gépet — megújítjuk velük központi idegrendszerünk lehetőségeit, és később, jóval később egy valahai vasgyár szegletéről szóltanul megszólal majd egy árva, talán éppen Kecskemétről vagy Ózdról, hogy érti, érti, hogy miért, hogy miért is.

Az újabb pneumatológia hangsúlyai

GÖRFÖL TIBOR

1976-ban született Pécsen. A Pécsi Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hit-tudományi Főiskola oktatója, a Vigilia főszerkesztője. Legutóbbi írását 2020. 1. számunkban közöltük.

¹Henri de Lubac:
*La foi chrétienne. Essai
sur la structure du
symbole des apôtres.*
Cerf, Paris, 2008 (Œuvres
complètes V), 1. fejezet.

²Uo. 79.

**A Szentlélekre
vonatkozó gondolat-
kísérletekben fellelhető
egyszerűség**

³Hans Urs von Balthasar:
*Der Unbekannte jenseits
des Wortes.* In uő:
*Spiritus Creator. Skizzen
zur Theologie III.*
Johannes Verlag,
Einsiedeln, 1967,
95–105., 100.

Attól fogva, hogy egyértelművé vált az apostoli hitvallás szerkezetének szentháromsági tagoltsága, a Szentlélekkel kapcsolatos meggyőződések részben egységesebbé váltak, részben viszont zavarba ejtően sokrétűnek mutatkoztak. Míg ugyanis korábban (azaz nagyjából Lorenzo Valla és Erasmus előtt) a hitvallás felépítését mély értelmű, de mégiscsak legendás hagyományok a tizenkét apostol szájából elhangzó tizenkét tételhez kapcsolták, vagy éppen kétszer hét állításra osztották,¹ idővel érvényt szerzett magának az a felismerés, hogy a keresztény hit tartalmának e mérvadó összefoglalása a három szentháromsági személyt veszi alapul. Hiába vált azonban nyilvánvalóvá, minden jótékony következményével együtt, hogy „a hitvallás szerkezete Isten világban végzett cselekvését tükrözi, amely üdvtörténeté alakítja az emberiség történelmét”,² a Szentlélek szempontjából nem lett egyszerű a helyzet: egyrészt a szöveg csak a Lélekbe vetett hitet mondja ki, magáról a Lélekről semmit nem árul el, másrészt ezután egész sor olyan tényezőt állít egymás mellé (egyház, szentek közössége, bűnbocsánat, feltámadás, örök élet), amelyeknek belső összefüggése nem egyértelmű, a szöveg logikája szerint mégis belsőleg a Szentlélekhez kapcsolódnak. Ez az egyszerűség (a Lélekről nem kapunk konkrét felvilágosítást) és sokféleség (számos hitbeli meggyőződés kötődik a Lélekhez) az újabb pneumatológiák számára is nehézség forrása.

Ami az egyszerűséget illeti, a Szentlélekre vonatkozó gondolkísérletekben annak egészen sajátos formájával találkozunk (és ez lehetne az első jellegzetesség, amelyet érdemes észrevennünk). Különböző formában számtalanszor elhangzik, hogy „a Lélek lélegzet, nem pedig konkrét alak, s ezért csak átvárni akar minket, megfoghatóvá nem akar válni számunkra; nem akarja, hogy lássuk, hanem a kegyelem látó szeme akar lenni bennünk, és nem igazán érdekli, hogy imádkozunk-e hozzá, ha vele együtt imádkozunk”.³ A Lélek olyan, mint a fény, önmagában nem látható, csak azon a tárgyon, amelyet megvilágít. Nem magát akarja előtérbe állítani és megdicsőíteni, hanem a Fiút, aki pedig csak az Atyát akarja megmutatni. Mivel nem egyesült oly módon teremtményi valósággal, mint az emberré váló Fiú, nem úgy közvetítője Krisztusnak, ahogyan Krisztus az Atyának, és a meg tapasztalhatósága is egészen

⁴Heribert Mühlen: *Una mystica Persona. Schöningh, Paderborn, 1968*³, 11. §.

⁵Hans Urs von Balthasar: *Theologik. III. kötet: Der Geist der Wahrheit. Johannes Verlag, Einsiedeln, 1987*, 22.

A Lélek teológiai „elfelejtése”

⁶Veli-Matti Kärkkäinen: *Pneumatology. The Holy Spirit in Ecumenical, International, and Contextual Perspective. Baker Academic, Grand Rapids, 2018*², 9–17.

⁷Karl Lehmann: *Heiliger Geist, Befreiung zum Menschsein – Teilhabe am göttlichen Leben. Tendenzen gegenwärtiger Gnadenlehre. In Walter Kasper (szerk.): Gegenwart des Geistes. Aspekte der Pneumatologie. Herder, Freiburg, 1979*, 181–204.

⁸Heribert Mühlen: *Das Christuserignis als Tat des Heiligen Geistes. In Johannes Feiner – Magnus Löhrer (szerk.): Mysterium salutis. Grundriß heilsge-schichtlicher Dogmatik. III/2. kötet. Benziger, Einsiedeln, 1969*, 513–545., 521. és 531.

más szerkezetű, mint a Fiúé.⁴ Noha a legközelebb van hozzánk, különös rejtettség és visszahúzódás jellemzi, mintegy „anonim” kíván maradni, amivel az is összhangban van, hogy az ikonográfiában sincs önálló arca.⁵ Ebből pedig nemcsak az következik, hogy nem is olyan egyszerű gondolkodnunk a Lélekről, hanem inkább egész hívő gondolkodásunknak a Lélekben kell folynia, de az is, hogy végső soron érthető és megbocsátható az a jelenség, amelyet minden újabb pneumatológia megemlít: a Lélek teológiai „elfelejtése”.

Ez a megállapítás, ha nem fonódik össze a Lélek sajátos „anonimitásának” mélyreható tételével, természetesen kínosan hat, elvégre a Szentháromság egyik személyéről van szó, s nehezen érthető, hogyan feledkezhetne meg az Istent fürkésző gondolkodás magáról az egyik isteni személyről. A felejtés vádját (a második jellegzetesen mai felvetést) mindenesetre különösen nyomatékossá teszi, hogy lépten-nyomon olyan számvetésekbe ütközünk, amelyek a Lélek újrafelfedezésének okait igyekeznek áttekinteni. A megélnéklő pneumatológiai érdeklődés hátterében kulturális és teológiatörténeti összefüggéseket egyaránt szokás említeni. Az előbbieik közé tartozik például a hatalmas hódítótut bejáró püünkösdi mozgalmak terjedése, vagy az a tény, hogy a liturgikus és lelkeségi hagyományaiban a Szentléleknek nagyobb teret szentelő ortodoxia csatlakozott az Egyházak Világtanácsához;⁶ az utóbbiak között főként a kegyelemtan változásai említhetők: hosszú ideig óriási szakadék tátongott a kegyelemről alkotott nyugati felfogás és a pneumatológia között, a teremtett kegyelem, vagyis az emberben létrejövő kegyelmi hatások egyoldalú kidomborítása háttérbe szorította magát a Lelket és kiiktatta a pneumatológiát, és ez a helyzet csak akkor kezdett megváltozni, amikor a figyelem középpontjába került a teremtetlen kegyelem elsőbbsége.⁷

A hívő tudat számára azonban nem ezek a fejlemények a legtanul-ságosabbak és legfelelemelőbbek, hanem az a körülmény, hogy Jézus Krisztus alakjának, küldetésének és sorsának egyre behatóbb megvilágítása elkerülhetetlenül a Lélek iránti fokozott érdeklődést hozott magával. Az újszövetségi beszámolókból fokozatosan kiolvashatóvá vált, hogy Jézus istenfiúi címe és rangja a Biblia horizontján nem mást jelent, mint hogy Jézus állandóan birtokában van a Szentléleknek, illetve a Szentlélek folyamatosan jelen van Jézusban, s ez a tény a gonosz lelkek kiűzéséről szóló történetektől visszafelé haladva a keresztelkedési jeleneten és a születésen át egészen a Fiú világ előtti létéig visszakövethető volt a legkorábbi keresztény reflexió számára. Ha Jézus eleve és belsőleg maga a lélekhordozó, s ebben nyilvánul meg, hogy az Atya Fia, akkor az Újszövetségben a Messiással kapcsolatos ószövetségi elgondolások „pneumatológiai átértelmezésével” találkozunk, és Jézus öntudatának időbeli kibontakozása végső soron egyben „a Szentlélek története” is.⁸ Az Újszövetség ugyan első pillantásra nehezen összeegyeztethető kettősségeket tükröz a Lélekkel kapcsolatban, hol személyesnek, hol személytelennek mutatja, hol alárendeli Jézust a Léleknek (Márk), hol arról tanúskodik, hogy Jézus „használja” a Lelket (Lukács), olykor jövőbeli ígéretnek tartja, más-

⁹Bernhard Nitsche:

Pneumatologie.

In Thomas Marschler –

Thomas Schärli (szerk.):

Dogmatik heute.

Bestandsaufnahme und

Perspektiven. Pustet,

Regensburg, 2014,

321–359., 329.

¹⁰Walter Kasper: *Jézus a*

Krisztus. (Ford. Németh

Attila.) Vigilia, Budapest,

1996, 291.

¹¹Paul F. Knitter: *One*

Earth, Many Religions.

Multifaith Dialogue and

Global Responsibility.

Orbis, Maryknoll, 1995.

Pneumatológiai

krisztológiák

¹²Walter Kasper:

Jézus Krisztus Istene.

(Ford. Görfői Tibor.)

Osiris, Budapest

2003, 210–242.

¹³Gerhard Ebeling:

Dogmatik des christlichen

Glaubens. III. kötet. Mohr,

Tübingen, 2012⁴, 11.

kor már átadott valóságnak tekinti a Lelket, de ettől függetlenül mindegyik evangélium mindig a krisztológiával összefüggésben beszél a Lélekről, ahogyan a páli teológia is kizárólag a Jézusban végzett üdvözítő isteni cselekvés összefüggésében említi.⁹

E felismeréseknek köszönhetően a 20. század második felében a hívő gondolkodás megértette, hogy Jézus Krisztusról beszélve a Szentlélekről is mindig beszélnie kell. Különösen Walter Kasper járult hozzá annak tudatosításához, hogy „a megtestesülés s Jézus egész története és sorsa »a Szentlélekben« történik”.¹⁰ A szentírási szemléletmód feltérképezése nyomán a feltámadt Jézus és a Lélek kapcsolata is új megvilágításba került, kijelenthetővé vált, hogy a Feltámadott a Szentlélekben van jelen és cselekszik tovább a történelemben (ennek értelmében a Lukács-evangélium a földi Jézus történetét mutatja be, a Szentlelket kivételesen gyakran említő, szintén lukácsi Apostolok Cselekedetei pedig a feltámadt Jézus történetét ecseteli), olyannyira, hogy a Feltámadott és a Lélek szinte megkülönböztethetetlen egymástól („az Úr maga a Lélek”: 2Kor 3,17). Hogy mennyire fontos tudatosítani Krisztus és a Lélek cselekvésének egységét, azt azok a rendszerek tanúsítják, amelyekben az egyházi Krisztus-központúság „imperialistának” minősül, a Lélek béketeremtő és felszabadító tevékenysége ellenben Isten országának — Krisztus elfogadásától független — építéséhez rendelődik.¹¹

A szentírási alapú és a Lélek tágabb összefüggésében mozgó Jézus-értelmezések (a harmadik újabb jellegzetességként említhető pneumatológiai krisztológiák) olyan felismerésekkel szolgálnak, amelyek nem csupán a teológiát hivatásszerűen művelők, hanem mindenki számára kimeríthetetlenül gazdag elgondolnivalót kínálnak. Paradox módon azonban az ilyen szemléletmódot képviselők nem mindig tudnak eleget tenni azoknak az igényeknek, amelyeket megfogalmaznak. Hiába esik szó például gyakran a bibliai kijelentések alapján a Szentlélek teremtésben játszott szerepéről, alkotó és életadó erejéről, nem igazán születtek olyan teremtéstanok, amelyekben a Szentlélek cselekvése lényegileg meghatározná a világ létezését, szerkezetét, a növényi és állati szféra törvényszerűségeit, a történelmet és a történelem végkifejletét. Sokszor még a legérettebb pneumatológiáknak is csak néhány szintelen megállapításuk van ezen a téren.¹²

Kivételt e szempontból főként azok a protestáns teológusok képeznek, akik szakítani akarnak saját hagyományaiknak azzal a jelenségével, hogy a Szentlélekről javarészt a megváltás egyéni el-sajátításával, a megszentelődéssel, „a keresztyén ember belső élet-történetével”¹³ kapcsolatban beszélnek, és ehelyett arra törekednek, hogy a pneumatológiát legalább az egyéni élet és a világtörténelem végkifejletével, az eszkatológiával összefűzzék. Gerhard Ebeling, aki kifejezetten a Lélekről és a végről szóló tanítás belső szétválaszthatatlanságának hangsúlyozásával kezdi el nagyszabású dogmatikájának zárókötetét, először ugyan maga is a hívő ember nézőpont-jából tárgyalja a Szentlelket, végül azonban odáig fűzi okfejtéseit,

hogy „mindazt, amit a végtől és a végben remélhetünk, a Szentlélek hatja át, s ezért lelkileg kell értenünk”.¹⁴ A hívő élet és az egyetemes „lelki” vég közötti folyamatot kivételesen szép elgondolásokkal mutatja be: miután bemutatja, hogyan van mind Krisztus, mind a Lélek jelen a hívő emberben, akinek létezése másfelől Krisztusba és a Lélekbe is helyeződik, arról beszél, hogy a Krisztusban való létezőként felfogott hit valóban új életet adományoz az embernek, új teremtménnyé teszi, de a továbbra is időbeli keretek közé helyezett hívő ember élete még nem azonos mindenestől Krisztus életével, Krisztus élete még nem tölti ki teljesen a hívő ember életét, bár a földi életnek ettől fogva már az a lényege, hogy teljesen, a végsőig „beélje” azt, ami Krisztusban van — és pontosan ez a Krisztus élete felé kifeszülő folyamat teszi szükségessé, hogy a Szentlélekről beszéljünk, mivel olyan folyamatot alkot, amely nem a földi élet erejéből zajlik, hanem a Lélek cselekvésére van utalva és a Lélek cselekvésének van kiszolgáltatva. Az eszkatológia pedig ennek a krisztusi élet „behozására” hivatott és a Lélek által mozgatott folyamatnak az egyetemes kifejtését mutatja be.

**Nagyszabású kísérletek
a közelmúlt protestáns
teológiájában**

Ennél azonban nagyobb szabású és merészebb kísérletek is történtek a közelmúlt protestáns teológiájában. Mindenekelőtt Wolfhart Pannenberg részéről, aki a rendszeres gondolkodók közül mindenki másnál nagyobb mértékben törekedett arra, hogy valamennyi keresztény tartalmat a Szentháromság horizontján gondoljon át. Mélysége és összetettsége miatt teológiájának feldolgozása és megértése minden bizonnyal nagyon sok időt fog még igénybe venni, és ez pneumatológiájára is igaz. Pannenberg azzal a hallatlan igénynyel lép fel, hogy csak a teremtés valóságának, a természet egész folyamatának és a világ beteljesedésének egész tágassága érteti meg igazán, mit is jelent a Lélek kiáradása és bennlakozása, s ezért nem elegendő sem az, ha a kinyilatkoztatás megértésének „segédletére”, a kegyelem mozzanatára és a hit megszületésére (a nyugati teológiatörténet leggyakoribb pneumatológiai pontjaira) korlátozzuk a Lelket, sem az, ha azt hangsúlyozzuk, hogy a Feltámadott a Lélek révén cselekszik tovább, hanem valóban a teremtés, a létezés, az élet és a mozgás felől kell megközelítenünk, a világ és az élet teljes kiterjedésében. Ebből olyan szokatlan program következik, amely a világ szerkezetében és folyamataiban egészen kézzelfogható szerepet kíván tulajdonítani a szentháromsági személyeknek, mégpedig úgy, hogy a teremtésben kifejtett cselekvésük és megnyilvánuló hatásuk összhangban legyen a Szentháromság belső életében megállapítható sajátosságaikkal. Ez pedig szédítően nagyszabású program, amely első pillanatban talán nem is érthető igazán, valójában viszont más nem is lenne méltó ahhoz a kereszténységhez, amely komolyan veszi, hogy Szentháromság az az Isten, akiben hisz.

**Pannenberg
elgondolásai**

Pannenberg elgondolásai (dióhéjban) azon támpontok köré szerveződnek, hogy az Atya, aki teremtői jóságával létet adományoz teremtményeinek, „minden teremtményben, amely felé szeretettel fordul, a Fiút szereti”, más szóval a teremtmények azáltal lesznek

szeretetének tárgyai, „hogy belekerülnek abba az örök viszonyba, amelyet a Fiúval kialakít”; a Fiú, aki Isten belső életében megkülönbözteti magát az Atyától, azt eredményezi, hogy a teremtmények önállóak a Teremtővel szemben és elkülönülnek egymástól, önállóságuk és különbözőségük révén pedig rendezett szerkezetbe ágyazódnak, s ezért kijelenthető, hogy a Fiú „»egybegyűjti« a teremtményeket abba a rendbe, amely különbözőségük és kapcsolatuk révén van adva, és saját magával összefogja őket, hogy részesedjenek az Atyával fennálló közösségében”; mindez azonban csak a Lélek által valósulhat meg, akinek jóvoltából a teremtmények részesednek az isteni életben, mégpedig úgy, hogy önnön végességüket folyamatosan felülmúlva és saját jövőjükhöz viszonyulva előrébb vannak adott helyzetüknél, és ez az „eksztázis” azt jelenti, hogy a Lélek Isten életében részesíti őket. Ennek értelmében az élet evolúciójának fokai „az önfelülmúlás fokozódó intenzitásának és összetettségének fokozataiként, s ezért egyben a teremtmények Istenben való részesedésének egyre magasabb fokaiként foghatók fel”.¹⁵ Más szóval Pannenberg-nél szerves egységbe kerül a Szentháromság belső élete (ha a Lélek az Atya és a Fiú élete, a teremtésben is ő részesít az isteni életben), a világ szerkezete, a természettörténet dinamikája és a szerves élet evolúciója. De ez még nem minden. Pannenberg az emberi tapasztalat és tudat egységét, továbbá a megismerés „ekszztatikus” folyamatát is a Lélek tevékenységével magyarázza (az értelem számára a Lélek biztosítja az egymástól megkülönböztetett dolgok egységét), és a feltámadt Krisztusban megjelent új élet eszkatologikus létrehozásában is lényegi szerepet tulajdonít a Léleknek, aki az új élet forrása, s ezért adhatja meg a feltámadt Krisztus, akiben már megkezdődött az eszkatologikus jövő.¹⁶

A teremtés, a világfolyamat és az eszkatológia összekapcsolásának igénye ehhez képest sokkal sikertelenebbül valósul meg Jürgen Moltmann-nál, mivel tetralógiájának utolsó kötetében sem tud ellenállni annak a kísértésnek, hogy a Lélek cselekvését fölébe emelje annak, amit általában kegyelemnek nevezünk, és túlságosan egyoldalúan az emberi erőfeszítések horizontális mezőjére korlátozza — egyszerűen nem lehet szabadulni attól a benyomástól, hogy gondolkodásában a Szentlélek kimerül az emberi viszonyok épségében.¹⁷ Ettől függetlenül az újabb pneumatológiai hangsúlyok között negyedikként mindenképpen az a törekvés említendő, amely a Szentlelket belső kapcsolatba akarja hozni a teremtéssel és a teremtés végső beteljesedésével.

Szervesen összefügg ezzel a szemponttal a teremtmények egybegyűjtésének különleges esete, az egyház (az ötödik pneumatológiai hangsúly). Eleve az apostoli hitvallásban is közvetlenül a Szentlélek említése után kerül szóba az egyház, amelynek szent jelzője (akárcsak a szentek közösségének kiemelése) egészen nyilvánvalóan összefüggést teremt Isten Szent Lelkével. A pneumatológiát is érvényre juttató egyháztanok nemcsak arra mutatnak rá, hogy az egyház nem érthető a Szentlélek nélkül, nemcsak azt hangsúlyoz-

¹⁵Wolfhart Pannenberg:
Rendszeres teológia. 2.
kötet. (Ford. Görfői Tibor.)
Osiris, Budapest, 2006,
28–40.

¹⁶Wolfhart Pannenberg:
Systematische Theologie.
3. kötet.
Vandenhoeck&Ruprecht,
Göttingen, 1993, 19.

¹⁷Jürgen Moltmann:
Der Geist des Lebens.
Eine ganzheitliche
Pneumatologie. Kaiser,
München, 1991.

A Szentlélek és az egyház

¹⁸Alois M. Haas:
*Der Kampf um den
Heiligen Geist – Luther
und die Schwärmer.*
De Gruyter, Berlin –
New York, 1997, 12–13.

¹⁹Walter Kasper:
*Katholische Kirche.
Wesen, Wirklichkeit,
Sendung.* Herder,
Freiburg, 2011, 201–215.

²⁰Michael Böhnke: *Gottes
Geist im Handeln der
Menschen. Praktische
Pneumatologie* Herder,
Freiburg, 2017, 197–198.

²¹Thomas Söding:
*Das Wehen des Geistes.
Aspekte neutestament-
licher Pneumatologie.*
In Bernhard Nitsche
(szerk.): *Atem des
sprechenden Gottes.*
Pustet, Regensburg,
2003, 22–71., 32.

²²Hans Urs von Balthasar:
Die Heilige Schrift.
In uő: *Die Antwort des
Glaubens.* Johannes
Verlag, Einsiedeln,
Freiburg, 2005,
55–77., 61.

Az ortodox teológia és lelkiség szemlélet- módjának jelentősége

²³Andrew Louth:
*The Holy Spirit in the
Theology of St John
Damascene.* In Ysabel de
Andia – Peter Leander

zák, hogy az egyházat a Lélek szentségeként felfogva mind a struktúrák nélküli kereszténység szélsőségét el tudjuk kerülni (ami nemcsak katolikus probléma, hiszen a közvetítésre nem szoruló egyéni tapasztalat szószólóival szemben már Luthernek is „antiirracionalis állásfoglalással” kellett „küzdenie” a Szentlélekért),¹⁸ mind megmerevedő hierarchikus struktúráknak nem engedünk teret, s nem csupán annak jelentőségére figyelmeztetnek, hogy nyilvános jelenségként az egyház pünkösdkor jelent meg először a színen,¹⁹ hanem az egyház életének több mélyreható jelenségében is meglátják a Szentlélek cselekvését. Az újabb pneumatológiák sokszor arra figyelmeztetnek, hogy amint a Lélek nem önmagára mutat és nem önmaga dicsőségét keresi, úgy az egyház sem mutathat önmagára, nem önmaga nagyságát kell biztosítani, hanem minden efféle önközpontúság helyett a szegénységet kell választania, engedve, hogy a Lélek a szegényekben biztosítsa számára a találkozást Jézus Krisztussal.²⁰ A nyilvánvaló karizmákon, illetve a Szentírást sugalmazó és a Szentírás megértéséhez sugalmazott olvasókat kívánó, sőt sugalmazott olvasókat létre is hozó Szentlélek cselekvésén²¹ kívül e szempontból főként az igazság megismerése emelhető ki.

A Szentlélek azért az igazság Lelke, mert elsődleges feladata, hogy bevezessen a Jézus Krisztusban megjelent isteni igazság megértésének teljességébe. Különösen Hans Urs von Balthasar fejtette ki gyakran, mennyire szüksége van magyarázóra az Atyát „magyarázó” (Jn 1,18) Fiúnak: Jézus Krisztus egész emberi életével „az Atyát magyarázta, az ember számára érthető szavakra fordította le. Mindent elmondott, amit Isten el akar mondani a világnak, tudniillik fokozhatatlan, a Fiúban kinyilvánított szeretetét. De meg is érti az ember? Csak akkor értheti meg valamennyire, ha Isten nekünk adja Lelkét, hogy Isten belső érzülete alapján tudjunk gondolkodni és cselekedni. (...) Azt is mondhatjuk, hogy a Lélek megmagyarázza nekünk és bennünk Isten magyarázatát (amely maga Krisztus).”²² A Szentléleknek ez a magyarázó tevékenysége a kereszténység története során újabb és újabb elfeledett, háttérbe szorított, figyelmen kívül hagyott igazságra irányítja a figyelmet, s a teológia és a lelkiség története ennek a soha végpontra nem jutó magyarázatnak és emlékeztetésnek a történeteként is szemlélhető. Aki azt hiszi, hogy már mindent elmondtak, ami elmondható, és Istennel kapcsolatban már nem nyílnak rá a szemünk semmi újra, az végső soron a Szentlélek diszkrét, de állandó magyarázati cselekvésére vak.

Az igazság teljes megértésének kérdésétől (hatodszorban) egyenes út vezet szinte valamennyi mérvadó újabb pneumatológia egyik legalapvetőbb problémájáig, az ortodox teológia és az ortodox lelkiség nyugati mintákhoz képest látszólag egészen más szemléletmódjának jelentőségéhez. A teológiai köztudatban sokféle sematikus szembeállítás létezik az ortodoxia és a nyugati kereszténység Lélekről alkotott felfogásával kapcsolatban, s az ortodoxia és a Nyugat előszeretettel vádolja egymást a Szentlélek elfelejtésével.²³ A sematikus és fenntartásokkal kezelendő különbségtételek többnyire arra

Hofrichter (szerk.): *Der Heilige Geist im Leben der Kirche*. Tyrolia, Innsbruck – Wien, 2005, 229–236.

²⁴Boris Bobrinskoy:

L'action dynamique de l'Esprit Saint.

In uő: *Communion du Saint-Esprit*. Abbaye de Bellefontaine, Bégrolles-en-Mauges, 1992, 367–376.

Az ortodoxia Szentlelket érintő megfontolásai

²⁵Vladimir Lossky:

Essai sur la théologie mystique de l'église d'orient. Cerf, Paris, 2005 (= Éditions Montaigne, 1944).

A Szentháromság belső életének kérdése

²⁶Paul Evdokimov:

L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe. Cerf, Paris, 1969, 45., 47. és 64.

vonatkoznak, hogy a nyugati kereszténység inkább a Szentháromság egységéből, a keleti kereszténység viszont a három isteni személyből indul ki (ami egyszerűen nem igaz), s ezért a személyek egyediségét is komolyabban tudja venni; az ortodoxia a liturgián keresztül a Lélek jelenlétét állítja előtérbe, a Nyugatot viszont az foglalkoztatja, hogyan tudja biztosítani a Lélek az Evangélium folytonosságát a történelmi korok törésein keresztül (itt is sorjázhatók lennének a kérdőjelek); a Léleknek nagyobb teret engedve az ortodoxia az egyházi közösséget és horizontalitást jobban ki tudja bontakoztatni, mint a Krisztus-központúságánál fogva vertikális szerkezetben gondolkodó nyugati kereszténység. Az ilyen szembeállításoknak nem érdemes hinni, kétségtelen azonban, hogy az újabb ortodox teológusok szokatlanul gazdagon mutatják be a Lélek történelmi és egyházi tevékenységét, ugyanolyan érzékenyen a Léleknek köszönhető „csendre”, mint a Lélek „érést” elősegítő cselekvésére („a Lélek megvilágosítja az egyház népét”), kinyilvánító tevékenységére („az egyház egész imádságában a felső teremben összegyűlő apostoli közösség heves imádsága folytatódik”, s ezáltal a Lélek szüntelenül Krisztus testévé alakítja az egyházhoz tartozókat) és külső-belső növekedést szolgáló munkálkodására (a másik ember felfedezését és a közösség kialakítását előmozdítva a Lélek „a Szentháromság belső élete felé viszi előre” az egyházat).²⁴

Az ortodoxia Szentlelket érintő megfontolásai elsősorban az egyház és a szentségek valóságát írják le a nyugati fül számára sokszor meglepő árnyaltsággal. Nem véletlen, hogy a keleti egyház teológiáját bemutató legendás könyvének pneumatológiai fejezetében Vlagyimir Losszkij teljesen elhanyagolja a teremtés valóságát, s inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy míg Krisztus tevékenysége az emberi természetre irányult, a Lélek cselekvése az emberi személyeket érinti: a Fiú saját egyetlen személyét adja az emberi természetnek (saját személyével egyesíti az emberi lényegét), s ezzel megváltja, a Lélek viszont az egyetlen isteni természetet adja az emberi személyek sokaságának, s ezzel egybegyűjti őket.²⁵

Magától értetődően azonban az ortodoxiáról nem a pneumatológiai egyház- és szentségtan jut a legtöbbek eszébe, hanem a Filioque problémája. Ezzel máris a hetedik fontos mai kérdésnél, a Szentháromság belső életének kérdésénél vagyunk. Közismert, hogy az ortodox teológia azért ragaszkodik ahhoz, hogy a Lélek kizárólag az Atyától származik, a Fiútól nem, mert úgy véli, hogy ellenkező esetben az Atya és a Fiú közös („személytelen”) természete lehelné a Lelket, megtörne a Szentháromság egysége és megszűnne a személyek teljes egyenrangúsága; az Atya monarchiája helyett az isteni természet biztosítaná a Szentháromság egységét, s az ismeret (a Fiú születése) és az akarat (a Lélek származása) aktusának szentháromsági megjelenésével a filozófia és a pszichológia érvényesülne a szentháromságtanban a kinyilatkoztatás helyett.²⁶ A Filioque kérdése szünet nélkül napirenden volt az elmúlt évtizedekben, s nemcsak történeti, kulturális és politikai szempontból került az érdek-

²⁷Heribert Mühlen:
*Der Heilige Geist als
Person. In der Trinität, bei
der Inkarnation und im
Gnadenbund: Ich –
Du – Wir.* Aschendorff,
Münster, 1966³, 83–169.

²⁸Karl Rahner:
*A Szentháromság.
Az üdvörténet eredendő,
transzcendens alapja.*
(Ford. Göröf Tibor.)
L'Harmattan, Budapest,
2006, 87., 69. jegyzet.

²⁹Isa Baumer:
*Die Relevanz der ortho-
doxen Theologie für die
Theologie von H. U. v.
Balthasar.* In Walter
Kasper (szerk.): *Logik der
Liebe und Herrlichkeit
Gottes. FS Karl Lehmann.*
Grünwald, Mainz,
2006, 229–257.

³⁰Lásd erről Andrew
Louth: *Modern Orthodox
Thinkers.* SPCK, London,
2014, 299–314.

³¹Sergius Bulgakov:
The Comforter. (Ford.
Boris Jakim.) Eerdmans,
Grand Rapids – Cambridge,
2004, 219–222.

³²Hans Urs von Balthasar:
*Der Unbekannte jenseits
des Wortes,* i. m. 103.

³³Nestor Kavvadas: *Isaak
von Ninive und seine
Kephalai Gnostika. Die
Pneumatologie und ihr
Kontext.* Brill, Leiden –
Boston, 2015, 139–168.

lődés homlokterébe (sajnálatos módon ideológiai fegyverré is vált egyes ortodox gondolkodóknál, akik a valódi közösséget és a valódi személyfogalmat nem ismerő Nyugat elleni támadásaikhoz használták fel), hanem a belső isteni élet megértését is előmozdította. A Lelket az Atyától és a Fiútól egyszerre eredeztető nyugati teológiában ettől függetlenül, úgy tűnik, mindig szemben fognak állni egymással azok, akik az isteni személyek közösségét kölcsönös viszonyokon alapulónak tartják, s a Lelket az Atya és a Fiú „mi”-jének tekintik,²⁷ azokkal, akik az isteni személyek kapcsolatát kizárólag az eredési viszonyoknak feleltetik meg, s ezért azt állítják, hogy „a Szentháromságon belül nem szólíthatják meg egymást »te«-ként a »személyek«”, mert „a Fiúban az Atya mondja ki magát, és nem vélhetjük úgy, hogy maga is alanya a »mondásnak«, a Lélek »adomány«, amely maga már nem ad”.²⁸

Isten belső életének kérdése azonban egy különleges elgondolással kapcsolatban váratlan megfelelést is elénk tár a keleti és a nyugati teológia között. Az isteni személyek eredendő, világtól független, belső önküresítésének (*kenózis*ának) gondolatáról van szó. Ez a felfogás főként a legnagyobb ortodox pneumatológia szerzőjénél, Szerгий Bulgakovnál jelentkezik, aki egyrészt a nyugati teológiára is hatott,²⁹ másrészt a belső isteni *kenózis* gondolatával a mai napig hatóan megtermékenyítette az ortodox szentháromságtant (például a 2020 márciusában szentté avatott Szofronyij Szaharov szemléletmódját).³⁰ A szentháromsági önküresítés azt jelenti, hogy szereteteli egységükben az isteni személyek teljes lényükkel átadják magukat egymásnak, s a *kenózis* lényegi vonása annak a szeretetnek, amellyel a személyek egymáshoz viszonyulnak. Maga Bulgakov a belső önküresítés történelmi leképződéséről is beszél: konkrétan a Szentlélek történelmi *kenózis*za abban áll, hogy nem teljes életet és még be nem teljesült létet is kész adományozni, hajlandó csökkenteni és visszafogni erejét, alkalmazkodik a teremtés végességéhez és elfogadja a teremtett élet fokozatokra tagolódó rendjét.³¹

Innen pedig már csak egy lépés a kortárs pneumatológiák nyolcadik alapvető dimenziója: a lelkeségé. Maga Bulgakov is kiemeli, hogy a teremtésbe alászálló Léleknek köszönhetően az anyag be tudja fogadni a szellemet/lelket, s ezért az egyház anyagi valóságokat is meg tud szentelni. Az ember esetében más szintre lép ez a befogadás, s a lélekben lakást vevő Lélek olyan mélyen egyesül az emberrel, hogy cselekedeteinek végső alanya lesz.³² Bárcsak igaza lenne Heribert Mühlennek, és a lelkeség iránti kortárs igény valóban olyan hatalmas teológiatörténeti esélyt kínálna, amely lehetőséget ad a Szentlélekre és az egész Szentháromságra irányuló hívő gondolkodást élő lelkeséggel összekapcsolódó tág szellemiségre — akkor az is kiderülne, hogy igaza van annak a korai aszketikus hagyománynak, amely szerint a lelkeségnek az a lényege, hogy a lélek teljesen a Léleké legyen, így valóban a Fiú képmásává váljon, s végre „szemlélni” tudja az Atyát.³³

KUNSZABÓ ZOLTÁN

A Szentlélek karizmái ma

Szent Pál leveleitől a karizmatikus megújulásig

1966-ban született Budapesten, a Lélek és Élet Alapítvány, továbbá az Új Jeruzsálem Közösség társalapítója, állandó diakónus, a PPKE HTK doktori hallgatója.

¹A kozmikus jelek, a lángnyelvek és szélzúgás nélkül (vö. ApCsel 2,1–3).

²Patti Gallagher Mansfield: *Az Új Pünkösd kezdete. A Karizmatikus Megújulás kibontakozása a Katolikus Egyházban.* (Ford. Penyigei Lászlóné.) Marana Tha, Budapest, 1995, 74–82.

³Raniero Cantalamessa: *Kegyelmi áradás az egész Egyház számára.* In: *Megújulás a Szentlélekben,* 2019. I–II. 5–12., 5.

Válságból esély

⁴Ferenc pápa: *Osszátok meg mindenkivel*

Tizennégy hónappal a *Lumen gentium* kezdetű zsinati dokumentum elfogadása után, amelynek híres 12. fejezete feleleveníti Szent Pál apostol tanítását a Szentlélek „szabadon osztogatott” adományairól, az egyesült államokbeli Pennsylvania állam Duquesne Katolikus Egyetemének oktatói és diákjai lelkigyakorlatra gyűltek össze. Az összejövetel témája az volt, vajon megtapasztalható-e a Szentlélek működése ma is azon a módon, ahogyan az ősegyház megélte pünkösdkor és azt követően az Apostolok Cselekedetei és Szent Pál leírása szerint. 1967. február 18-án esti imádságuk közepette fokozatosan valamennyien átérték a Szentírásból ismert pünkösdi tapasztalatot,¹ s az Újszövetségből szintén ismert karizmák (a Szentlélek adományai) sokasága is működni kezdett közöttük.²

A Lélek tüze először Amerika keleti partjának katolikus egyetemein söpört végig, majd emberről emberre, közösségről közösségre haladva viharos gyorsasággal terjedt el a világegyházban, s a nyomában kialakult katolikus karizmatikus megújulás ma is az egyik legnagyobb létszámú és legerőteljesebb szellemi áramlat a katolikus egyházban. Becslések szerint az elmúlt ötven évben kétszáz millió hívő életére volt meghatározó hatással. Magyarországon több mint száz, egymáshoz lazán kapcsolódó közösség tartozik hozzá, amelyekhez a Kárpát-medence magyar lakta területein mindenütt megtalálható közösségek is kapcsolódnak. A Megújulás (más kifejezéssel a Szentlélekben való megújulás) jelentőségét nehéz lenne túlbecsülni a mai egyházban. Ez akkor is így van, ha az egyházi nyilvánosságban nagyon gyengén jelenik meg, míg összehasonlíthatatlanul kisebb létszámú, de jól menedzselt közösségek és mozgalmak sokkal nagyobb ismertséggel és érdekérvényesítő erővel rendelkeznek. Bár a karizmatikus megújulást a „mozgalmak”, a „lelkiségek” és az „új közösségek” közé szokás sorolni, vezetői ódzkodnak ezektől a kategóriáktól, mégpedig azért, mert hivatását mindezeknél egyetemesebbnek érzik. Az utóbbi években Ferenc pápa és Raniero Cantalamessa, a pápai ház szónoka, a Megújulás vezető teológusa is felekezeten átívelő kegyelmi áramlatként (*current of grace*)³ beszél róla, amelyben minden hívőnek részesülnie kell.⁴

A keresztény hit újkori válságának számos gyökere van. Az egyik az a felvetés, hogy a Szentírás talán csak az ember szubjektív istenkeresésének történeti lenyomata, ahogyan a modernizmus állítja. A másik kérdés forrásvidéke a racionalizmus: mennyiben adhatunk

a Szentlélek-keresztséget.

In: *Megújulás a Szentlélekben*, 2019. I–II.

12–13., 13. A pápa kimondottan azt kérte a Megújulástól, hogy ne viselkedjék zárt mozgalmként, inkább legyen mindenki számára hozzáférhető kegyelmi forrás.

hitelt a Biblia csoda-leírásainak, azaz az olyan eseményekről szóló híradásoknak, amelyek Isten közvetlen, rendkívüli beavatkozásairól szólnak? A *mítoszتانítás* koncepciója magától értetődően dobott ki mindent, ami nem szerepel hétköznapi emberi tapasztalataink között. A két említett áramlat — megerősítve a kizárólag a természettudományos ismeretek elfogadhatóságára alapozó szcientizmust — oly mértékben befolyásolta a történelmi egyházak híveinek gondolkodását, hogy a 20. század elejére sokaknak már csak nagyon megrövidített istenképe maradt. A Biblia megbízhatósága és normativitása pedig egy mesekönyv szintjére süllyedt, ahogy a szentek csodatetteiről szóló történetek is.

A fentiekkel ellentétben mindig voltak olyanok, akik hittek a Szentírás megbízhatóságában, különösen is a spirituális gyakorlat szempontjából. Ami annak feltételezését jelenti, hogy ha az Újszövetségben javasolt módon közeledek Istenhez (a keresztség erejében bízva, igaz bűnbánattal, hittel, a teljes megtérés igényével és szomjazva a Szentlelket), akkor Isten újszövetségi módon is válaszol nekem: a pünkösdi tapasztalatával, illetve a Lélek kiáradását azonnal követő karizmák megjelenésével.

Ezt a logikát követték azok a baptista és metodista prédikátorok a 19. és 20. század fordulóján, akik később a hirtelen megjelenő pünkösdi mozgalom első generációját alkották. Az ő kérdésük a következő volt: hová tűnt az egyházból a pünkösdek az a dinamizmusa, a jeleknek, csodáknak, természetfeletti tartalmat hordozó karizmáknak az a gazdagsága, amely az Apostolok Cselekedetei egyházában természetes volt?

A katolikus teológia szemléletével egybevágó módon úgy gondolkodtak, hogy az első pünkösdtől kezdve Jézus Krisztus második eljöveteleig egységes kegyelmi korszakot élünk, a tágabb értelemben vett „utolsó időket”, amely egészében a Szentlélek működésének kitüntetett ideje. Teológiai akadály a tehát nincs annak, hogy hasonló dolgokat éljünk meg, mint az ősegyház. A teljes Újszövetség az Apostolok Cselekedeteivel és Szent Pál leveleivel együtt a mi könyvünk. Ha nem folyik az ott leírtakhoz hasonló misszió, és nem működnek ahhoz hasonló karizmák, az annak a következménye, hogy céljaink, gondolkodásmódunk és eszményeink eltávolodtak az apostolokétól. Mindez a mi hitetlenségünk, túlzott racionalizmusunk és lanyhaságunk következménye, nem pedig az az oka, hogy a Szentlélek már nem akar ezen a módon működni.

A klasszikus pünkösdi mozgalom ebből a felismerésből született az előző századfordulón, s abból az Isten utáni vágyakozásból, amely beteljesülését a Szentlélekkel való betöltekezésben látta, azon a módon, ahogyan azt az ősegyház tagjai az első pünkösdtől kezdve megélték. Keresésük elmélyült biblia-tanulmányozáshoz és szenvedélyes imához vezetett: a Lukács 11,9–13 alapján állhatatosan kérni kezdték az Atyától a Szentlélek kiáradását és el is nyerték azt! Az egyik úttörő Charles Parham metodista prédikátor volt, akinek topekai bibliaiskolájában 1901. január elsején a diákok és a ta-

⁵Ildézi Kovács Gábor:
A lángoló Isten. Marana
Tha, Budapest, 1993, 52.

nárok a Szentlélek kiáradásáért kezdtek imádkozni. Az egyik résztvevő, Agnes Ozman megkérte Parhamot, hogy imádkozzék felette kézzel. „Amikor kezét a fejemre tette, a Szentlélek leszállt rám, és elkezdtem nyelveken beszélni, Istent dicsőítve. Többféle nyelven szóltam, és egészen világos volt, mikor került sor új nyelvre. Megkaptam azt az örömet és dicsőséget, amire szívem még vágyódott, és az Úr jelenlétének olyan mélységét bensőmben, amit azelőtt soha nem ismertem. Olyan volt, mintha lényem legmélyéről élő vizek folyói fakadnának” — beszéli el Agnes Ozman.⁵

Az ezután következő lázas korszakban tömegek teltek el Szentlélekkel, s tapasztalták meg az olyan karizmák működését, mint a prófétálás és a gyógyítás. A pünkösdi megújulás második hulláma az 1940-es évektől már a protestáns történelmi egyházakat is elérte, különösen az amerikai episzkopálisokat, s újdonság volt, hogy a nagy egyházak hívői már nem hagyták el saját felekezeteiket, hogy Szentlélek-tapasztalatuk után valamelyik pünkösdi csoporthoz csatlakozzanak. A Szentlélekkel való pünkösdi betöltekezés jelensége ilyen protestáns közvetítéssel jutott el a már említett híres „Duesne Weekend” katolikus lelkigyakorlatozóhoz 1967-ben.

Egyháztani és missziós megfontolások

A pünkösdi megtapasztalásának tömeges formája természetesen kihívás elé állította azokat, akik a jelenséget a katolikus hit kontextusában akarták értelmezni. Az egyik támpontot a már említett *Lumen gentium* zsinati konstitúció adja. És nemcsak a 12. fejezet, amelyre már utaltunk, hanem az egész dokumentum újszövetségi ihletésű ekklesiológiája, amely szerint Isten népe mint egész hivatott arra, hogy közös misszióját elvégezze az emberiség üdvözítésének művében. Vagyis minden egyes tagja a Szentlélek élő temploma, s így meghívást és felhatalmazást nyert arra is, hogy Isten hatékony eszköze legyen a nagy mű szolgálatában. Ebben a kontextusban értelmezhető jól a zsinat fent említett tanítása a Szentlélek „szabad” karizmáiról, vagyis arról a működéséről, amely nem szentségekhez vagy felszentelt papi szolgálatokhoz kötődik. A szöveg szintén arra utal, hogy nincs belső cezúra az üdvösségtörténet utolsó nagy egységén belül. A kegyelmi adományokat a Szentlélek ma is készséggel adja, ugyanúgy, mint az apostolok korában és azokra ma is szükség van:

„Ugyanez a Szentlélek az Isten népét nemcsak a szentségeken keresztül és a papi szolgálatokkal szenteli meg, vezeti és ékesíti erényekkel, hanem ajándékait »tetszése szerint juttatva kinek-kinek« (1Kor 12,11), minden rendű és rangú hívőnek különleges kegyelmeket is ad, melyekkel alkalmassá és készségessé teszi őket különféle tevékenységek vagy hivatalok vállalására az egyház megújodása és továbbépítése érdekében, ahogyan írva van: »A Lélek ajándékait mindenki azért kapja, hogy használjon velük« (1Kor 12,7). E karizmákat, akár a legragyogóbbakat, akár az egyszerűbbeket és gyakoribbakat, mivel az egyház szükségleteihez igazodók és nagyon hasznosak, hálaadással és vigasztalódással kell fogadnunk” (LG 12.). Ugyanakkor — folytatja a szöveg — nem szabad hajhászni a rendkívüli karizmá-

kat, és a karizmák hitelességének megítélését az egyház előjáróira kell bízni.

Ezt az érvelést a zsinat utáni nagy missziós pápai megnyilatkozások mélyítették el (*Evangelii nuntiandi*, *Redemptoris missio*, *Evangelii gaudium*). Egyértelmű tanításuk szerint az új evangelizáció sikeréhez az Apostolok Cselekedeteinek egyházához kell fordulnunk inspirációért, nemcsak hirdetett üzenet, a kériigma tartalmát tekintve (vö. RM 24), hanem a Szentlélekhez fűződő megújult kapcsolat tekintetében is: „Mint az egyház kezdetén, ma is Ő [a Szentlélek] munkálkodik mindazokban, akik az Evangéliumot továbbadják: ha hagyják, hogy a Szentlélek birtokba vegye és vezesse őket” (EN 75; vö. még RM 91–92).

A lélekáradás és a beavató szentségek

⁶Lásd még Mt 3,11; Mk 1,8; Lk 3,16; Jn 1,33; ApCsel 11,16; 1Kor 12,13. Részletes teológiai elemzését lásd Kovács Gábor: i. m. 63–85.

A katolikus karizmatikus megújulás központi fogalma, a sokszor emlegetett személyes „pünkösd-tapasztalat” ugyanazt a jelenséget írja le, mint a „Szentlélekkel való betöltekezés” (vö. Ef 3,19) vagy „Szentlélek-keresztség” (vö. ApCsel 1,5)⁶ kifejezés. Ez utóbbi bibliai terminus technicus értelmezése külön tanulmányért kiált, mindenestre gyorsan szögezzük le, hogy nem újrakeresztelkedésről van szó, hanem — az előzőek értelmében — a Lélek erejének újszerű és erőteljes belső megtapasztalásáról.

E tapasztalat forrásának a katolikus karizmatikus megújulás teológusai a keresztséget és a bérmlást tekintik mint beavató szentségeket, amelyek alapvetően létrehozzák az Istennel való belső, kegyelmi közösséget (újjaszületés), de amelyek élet-átalakító erői a tudatos megtérés és a Szentlélek előtti radikális megnyílás révén szabadulnak fel a hívő életében. Ahogyan erre a katolikus karizmatikus megújulás két tekintélyes teológusa, Peter Hocken és Mary Healey alapvető munkájában rámutat, „a Szentlélek-keresztség nem más, mint a beavatás szentségeinek aktualizálása, a már megkapott kegyelem »felszítása« (2Tim 1,6)”.⁷ Ebben az értelemben a jelenség nem más, mint a keresztség beavatás folyamatának része. Az egyház történetének első négy évszázadában, amikor főleg felnőtteket kereszteltek, rendkívül gyakran jelentkezett a beavató szentségek kiszolgáltatását követően. Erdemes elolvasni azt a néhány idézetet említett munkáikból, amelyek Szent Irenaeus, Szent Cirill, Szent Hilarius és Szent Ágoston ide vonatkozó rendkívül konkrét tanúságtételeit rögzítik.⁸

Ahogyan az egyház története során egyre inkább a gyermekkeresztelés vált általánossá, a beavatás folyamata időben elhúzódott, s a szentségek kiszolgáltatása elszakadt a személy belső érésétől, a tudatos megtérés és a Szentlélek előtti megnyílás hitbeli aktusától (ha egyáltalán ez utóbbiak bekövetkeznek). Emiatt a személyes pünkösd megtapasztalása ritkává vált, ahogyan a karizmák spontán megjelenése, illetve tudatos használata is, legalábbis azon a módon, ahogyan az Apostolok cselekedeteiben és a páli levelekben látjuk.

Mindezekből következik, hogy a karizmatikus megújulásban elsősorban nem is a karizmák újrafelfedezése történik, hanem a teljes Szentháromsághoz való radikális megtérés útján az élő és sze-

⁷A Katolikus Karizmatikus Megújulás Nemzetközi Szolgálatának Teológiai Bizottsága: *A Szentlélek-keresztség. Missio Alapítvány, Nagyvárad, 2017, 74.* (a továbbiakban: *Szentlélek-keresztség*).

⁸*Szentlélek-keresztség*, 56–62.

rető Isten felfedezése. A pünkösdi legfontosabb gyümölcse az Isten személyével és túlárado szeretetével való találkozás. Szent Pál a keresztények közös alaptapasztalatára hivatkozva ír így: „A remény pedig nem csal meg, mert a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe az Isten szeretete” (Róm 5,5).

**Szent Pál
a Szentlélekről**

Az alapok tisztázása után mélyedjünk el kissé Szent Pálnak a Szentlélekről adott tanításában, amely a legrészletesebb és legátfogóbb pneumatológia az Újszövetségben, és normatív módon mutatja be a Lélek szükséges jelenlétét és munkáját az egyén és a keresztény közösség életében. Praktikus teológia ez, elsősorban nem a Lélek eredetének elvont kérdései foglalkoztatják, mint a későbbi korok teológusait, hanem működésének célja és mikéntje áll a középpontban. A mai Megújulás tagjai is „kézikönyvükként” használják a páli korpuszt, ahhoz a kiindulóponthoz ragaszkodva, hogy sem az ember antropológiai felépítése, sem a Lélek működése nem változott a szöveg születésének idejéhez képest.

Szent Pálnál teljesen egyértelmű, hogy a keresztény élet elképzelhetetlen a Szentlélek nélkül. A hívő lelki útjának minden szakaszában aktív cselekvő, létének és életének minden dimenzióját áthatja, testtől-lelkestől, kiterjedve emberi kapcsolataira és különösen is egyházi-közösségi létére. Az apostol tanításának középpontjában a Lélek működésének bemutatása áll az evangelizációtól, majd a hit megvallásától kezdve (vö. 1Kor 1,17–2,28; 1Kor 12,3) a Szentlélektől átítatott új egzisztencia, a megigazult és a Lélek által vezetett istengyermeki lét leírásán át (Róm 5,5–11; 8,1–16.; 1Kor 2,9–16; Gal 4,6), a megszentelődés folyamatának ismertetéséig (vö. 2Kor 3,17–18.; Gal 5,22–26; Róm 3,13). De tovább folytatja az imádságban növekvő ember belső képének megrajzolásával (Róm 8,26–27; Ef 5,18–20; 1Kor 14,2.4a.5a.13–18) a szolgálatra meghívott és felkent egyéni és közösségi lét jellemzéséig (vö. Ef 2,19–22; 4,11–16; 1Kor 12 és 14; Róm 12,1–8). Sőt: eszkatologikus távlatokat is megnyit a test feltámadásának témáját pneumatológiai szempontból is tárgyalva (Róm 8,17–24; 1Kor 15,39–49; 2Kor 1,22; Ef 1,13).

„Pál pneumatológiájának átfogó jellege éppen a krisztológiai, egyháztani, megváltástani (etikai) és eszkatológiai vonatkozások szerves egységében áll.” A Lélek-tapasztalat nem korlátozódik a rendkívüli jelenségekre, hanem „a megkereszteltek egész életét felöleli”.⁹ A mai katolikus karizmatikus megújulás számára is rendkívül fontos ez a megállapítás. Manapság már nem nagyon használják például a „rendes” és „rendkívüli” karizmák megkülönböztetését, hiszen a „rendes” karizmák gyakorlásához (mint például a diakónia, a szegényszolgálat esetében) rendkívüli lelki erőre és kitartásra van szükség, míg a „rendkívülinek” mondott nyelvek adománya például nem is számít különösebben misztikus jelenségnek.

Korábbi megállapításainkhoz kapcsolódva Szent Pálnál is hangsúlyoznunk kell, hogy tanítása szerint „a Szentlélek minden tevékenysége szorosan kapcsolódik Krisztushoz és az ő megváltó mű-

⁹Kocsis Imre:

*„Isten elküldte Fiának
lelkét”: A Szentlélek Pál
apostol tanításában.*

Szent Jeromos Katolikus
Bibliatársulat,
Budapest, 2004, 78.
(a továbbiakban: Kocsis).

véhez”. A Lélek a megdicsőült Krisztussal hoz létre életközösséget, s rajta keresztül az Atyával. A Lélek a Krisztusba vetett hitet munkálja, őt dicsőíti meg bennünk, s az ő fiúságában részesít. „A Szentlélek által voltaképpen maga Krisztus cselekszik, és formálja át azokat, akik elkötelezték magukat neki.”¹⁰ Ez a mai karizmatikus megújulás számára is fontos, hiszen vallja: Jézus a Felkent, „a karizmatikus”, az egyház tagjai pedig az ő munkáját végzik az általa adományozott lelki adományok segítségével.

¹⁰Kocsis 65.

Pál soha nem alkalmazza az Ószövetségből ismert kozmológiai leírást, például a szél-lélek párhuzamot a Szentlélekkel kapcsolatban, ehelyett megközelítése mindig személyes, sőt antropológiai. Olyannyira, hogy Isten és az Isten Lelke viszonyát is az ember és az emberi lélek viszonya alapján magyarázza (1 Kor 2,10–11). Gyakran használja a *pneuma* szót, amely Isten Lelkére vonatkozik, ám jelölheti az emberi lelket is, de csak akkor, ha azt a Szentlélek hatja át.¹¹ (Ezzel szemben soha nem alkalmazza angyalok vagy démonok megnevezésére.)

¹¹Kocsis 40.

Szintén Pál sajátja a *pneumatikosz* szó gyakori használata, amely huszonnégyszer fordul elő a levelekben. Nincs megfelelője sem a héberben, sem a LXX-ben. Ezekén kívül csak egyszer olvashatjuk az Újszövetségben (1Pét 2,5). Jelentése: *szellemi, lelki* — a megjelölt személy vagy dolog a Szentlélek uralma alatt áll, működik. A szellemi-pneumatikosz ember az, akit a Krisztusba vetett hit által áthatott a Szentlélek, ezért megérti Isten gondolatait és képes engedelmeskedni azoknak.

A Lélekben élő ember

Ahhoz, hogy végül eljussunk a karizmák teológiájáig, meg kell vizsgálnunk az újjáteremtett ember páli leírását, amely a karizmákról szóló tanítás kiindulópontja. A keresztény ember új, Szentlélekben megalapozott egzisztenciát nyer. A Lélekben élt élet a hit, a megtérés és a keresztség által elnyert újjászületés gyümölcse. Az ember azáltal lesz új teremtménnyé, hogy Krisztus Lelke áthatja emberségét, és új horizontot, új célokat, új erőt ad az életének. A katolikus karizmatikus megújulás tagjai, akiknek nagy része felnőttkori megtérő vagy „visszatérő”, saját tapasztalatával igazolják vissza a változás drámai mivoltát és Szent Pál alábbi elemzésének pontosságát.

Az apostol ugyanis gyakran ír arról, „hogy a megváltást nélkülöző ember olyannyira bűnös, hogy önmagára hagyatva, saját erejéből nem képes a jót tenni és Isten akaratát teljesíteni. A megváltás eredményeképpen, Isten Lelkének segítségével azonban lehetővé válik számára az Isten akaratának megfelelő életvitel. Ez lényegében a »szabadság« állapotát jelenti: »ahol az Úr Lelke, ott a szabadság« (2Kor 3,17). A hívő, aki a Lélekben él, és akit Isten Lelke irányít, megszabadult a bűn, a törvény és a halál szolgaságából.” (vö. Róm 8,2.4).¹²

¹²Kocsis 61.

A karizmákról szóló tanítás háttérében ez a Szentlélekben élő, újjáteremtett, a Szentlélekkel túlszorduló módon, folyamatosan és folytatódólagosan elárasztott (vö. Ef 5,17) emberi személy képe áll. A keresztény ember „radikális módon” megajándékozott a Szentlélekkel. A Szentlélek állandó, bensőséges jelenléte (bentlakása) jelzi és garantálja számára a megváltást.¹³ Így az ember a Szentlélek temploma

¹³Kocsis 159.

(1Kor 3,16; 6,19). Ugyanakkor Pál a közösséget is az Úr szent templomának hívja. (Ef 2,21–22; 1Kor 3,16; 2Kor 6,16). A kérdés ezek után az, hogy a sok kis templom hogyan áll össze egy naggyá.

A karizmákról szóló tanítás Szent Pálnál

Pál apostol az 1. Korintusi levél 12–14. fejezetében szól erről legrészletesebben, de fontos tanításokat találunk a témáról a Római levél 12. és az Efezusi levél 4. fejezetében is. A görög *khariszma* szó jelentése kegy, szívesség. Pál Isten, illetve a Szentlélek adományát érti rajta (1Kor 12,4): kegyelmi adományt, az ajándékozás eredményét. A szó tövének (*kharisz*) jelentése kegyelem, a ki nem érdemelt isteni javak összessége. A karizma szinonimájaként használja „a Lélek megnyilvánulásai” (12,7) és „a szellemi dolgok” (12,1) kifejezést is.

Az ajándék ingyenességének gondolata magában foglalja azt a felismerést is, hogy a mégoly rendkívülinek tűnő kegyelmi adomány sem ad eligazítást számunkra az azt gyakorló személy élet-szentségéről. Ahogyan erről szó volt, a Szentlélek és adományai befogadásához nyilván szükséges egy erőteljes hitbéli megindulás és egy alapvető nyitottság, de a karizmát elnyert személy ettől még küzdhet komoly hiányosságokkal a megszentelődés különböző területein. (A szentség útja a karizmatikusok számára is rendkívül nehéz!) Ez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy karizmája nem valódi. A korintusi közösségben működő karizmatikusokat Pál nem azért feddi meg, mert olyan karizmákat gyakorolnak, amelyeket nem kaptak meg. Ez a kérdés ott fel sem merül. Pál inkább erkölcsi tanításban részesíti őket, hogy helyesen használják karizmáikat. Az is előfordulhat, hogy egy Isten szerinti kezdet után valaki rosszul, önzően kezdi el használni a kapott ajándékot, megszorítva ezzel az ajándékozó Szentlelket (vö. Ef 4,30). Hosszabb távon azonban mindig csak az olyan szolgálattelévő tevékenysége, karizma-gyakorlása elfogadható, akinek családi és közösségi élete példamutató, alávetve magát az egyház tanításának s vezetőinek is. A karizmatikus megújulásban úgy tartják ma is, hogy Szent Pálnak a püspök és a diakónus alkalmasságára vonatkozó kritériumait a kisebb közösségi szolgálatok és hivatalok képviselőire is alkalmazni kell (1Tim 3,1–13). Ebből a szempontból hosszabb időtávot tekintve elmondhatjuk, hogy mindig az életszentség igazolja a karizmát, és sohasem fordítva. Még akkor is így van, ha a fő szabály szerint a karizma ingyenes, vagyis feltétel nélküli. A karizmát illető megkülönböztetés során ugyanis a karizma helyes használatának vizsgálata legalább olyan fontos, mint a karizma meglétének vagy hiányának észlelése.

Általános értelemben a karizma Istennek valamely egyszeri, meg nem érdemelt jótéteménye. De van egy speciális jelentéstartalma is. „Olyan, Isten Lelkétől adott, maradandó képességeket jelöl, amelyek alkalmassá teszik a megajándékozottat az egyházban végzendő feladatára.”¹⁴ Ezzel a szóval jelzi a nem házasság és a házasság életformára való képességet is (1Kor 1,7; 7,7). A páli leírásból, az Apostolok Cselekedeteiben tükröződő gyakorlatból és a karizmatikus megújulás tapasztalata alapján elmondhatjuk, hogy az egyszer megkapott ka-

¹⁴Cserháti Sándor:

*Az első korintusi levél
magyarázata.*

Luther Kiadó, Budapest,
2008, 541. (a
továbbiakban Cserháti).

rizma nagyon gyakran állandósul a testvérek életében. Így lesz a prófétáló személyből prófeta, a tanítást átadóból tanító. Az ajándék kötelez: mivel a karizma szolgálatra adatik (1Kor 12,7), hűséges gyakorlásuk, a végzésükhöz szükséges imádságos és intellektuális felkészülés elengedhetetlen. Sok karizma elhal vagy szunnyad, mivel elmélyült gyakorlásukhoz rengeteg idő, energia és áldozat lenne szükséges. Ezek hiányában csak „takaréklángon” működnek. A karizmákból tehát szolgálatok születnek, a szolgálatokból pedig tisztségek és hivatalok — a szó legjobb és legeredetibb értelmében (vö. Ef 4,11; Róm 12,28). A karizmatikus tehát alapvető esetben nem olyan valaki, aki felelőtlenül játszadozik Isten kegyelmével, vagy pusztán élményeket hajhász. Aki próbálta, tudja, hogy milyen elkötelezettséget és fegyelmezettséget igényel már egy kis imacsoport elhivatott és igényes vezetése is.

A karizmákról tanítva Szent Pál az egyén újjászületéséből indul ki, amelynek háttérében az a gondolat áll, hogy a Lélek adományát a hívő egyénileg, „saját jogán kapja”. Minden hívő megkapja a Lélek ajándékát, amely a megigazulás, az istengyermekség, az új teremtményi lét szintjén mindenkiben ugyanúgy hat, a szolgálatokra képesítő karizmák szintjén viszont egyénre szabottan és különbözően.

Az apostol kérdése az, hogy miként jöhet létre harmónia a megajándékozott személy és az egyébként szintén a Lélek vezetése alatt álló krisztusi közösség között? A korintusi példa azt mutatta, hogy a karizmák (és a karizmatikusok) összehangolása nem is olyan könnyű feladat. Korintusban azok a pneumatikoszok vagy karizmatikusok, akik feltűnőbb ajándékokat kaptak, nehezen illesztették be a közösségi istentisztelet rendjébe, esetenként valószínűleg kiválasztottnak, az isteni lényeg birtokosának, netán már tökéletes szentnek tekintették önmagukat.¹⁵ Az apostol ebből a szituációból kiindulva ad tanítást a karizmákról, rendkívül kiegyensúlyozott módon. Konklúziója körülbelül a következő: a karizmák léteznek, minden hívőnek adatnak, mindenkinek különbözőek adatnak, méghozzá különböző mértékben. Ezek közül vannak olyanok, amelyek köznapinak tekintett tevékenységekre irányulnak, mások szokatlan megnyilvánulásokkal járnak. Valamennyi a Szentlélekből fakad, és valamennyi hasznos, ha megfelelő módon és megfelelő rendben használják őket. A karizmák összehangolását ugyancsak a Szentlélek végzi, az apostoli illetve közösségi vezetésen keresztül. Ez azt is jelenti, hogy a karizmákat meg kell tisztítani az emberi gőgből és öngazolásból fakadó túlzásoktól.

A karizmák helyes használata a további alapelvek figyelembevételével írható le:

1. „A Lélek megnyilvánulásait mindenki azért kapja, hogy használjon vele” (1Kor 12,7). Vagyis mindenkinek a közösség szolgálatába kell állítania a karizmáit Krisztus Teste fölépítésének céljából (vö. Ef 4,12).

2. Az egység és a sokféleség is ugyanabból a Lélekből fakad, a sokféleség az egész épülését szolgálja (1Kor 12,4–6).

¹⁵Cserhádi 538.

3. A szolgálatok önmagukban hasznavehetetlenek, ki kell egészíteniük egymást, hiszen mindegyik egyformán szükséges. A karizmákat hordozó különböző tagok együtt építik fel a Testet, ezért egymásra utaltak, és a végsőig szolidárisak egymással (1Kor 12,12–27).

4. A karizmánál megfigyelhető bizonyos hierarchia. A közösség számára hasznosabbak az értékesebbek. A karizmalistákban több helyen elsők a beszéddel, az igehirdetéssel, tanítással, s ezek által a vezetéssel kapcsolatos adományok: apostol, próféta, tanító (1Kor 12,28–31), amelyek egyben tisztségekhez kötődő karizmák is. Az Ef 4,11 vezetői karizmái: apostol, próféta, evangélista, pásztor és tanító, majd: „az előbbieket után erőmegnyilvánulások következnek, majd gyógyítások kegyelmi ajándékai, segítségnyújtások, irányító feladatok, míg végül — nem véletlenül — az utolsó helyen a nyelvek fajtái”.¹⁶ A nyelvek adománya azért sorolódik hátra, mert felmerül, hogy elsődleges haszna a hívő egyéni épülése (1Kor 14,4). Közösségi haszna igazán akkor van, ha akad, aki meg is magyarázza az alaphelyzetben mindenki, még a beszélő által is érthetetlen szöveget. Ekkor a buzdítás vagy a prófécia szerepkörét tölti be (vö. 1Kor 14,5). Ez nem azt jelenti, hogy az apostol ne ajánlaná gyakorlását, csak azt, hogy magyarázat nélkül a közösségben a prófécia mindenki által érthető szavát többre értékeli. Más kérdés, hogy minden elhangzott prófécia meg is kell különböztetnie a közösségnek. A karizmák hierarchiájával kapcsolatban egy másik megközelítés is tetten érhető. E szerint „a gyöngébbnek látszó”, „alantasabb” tagok „sokkal szükségesebbek” (vö. 1Kor 12,21–23). E logika szerint az egyszerű segítő szolgálatok nélkül (pl. szervezés, adminisztráció, takarítás, karbantartás, ételmezés) a „csillogóbb” szolgálatokra sor sem kerülhet.

¹⁶Cserhádi 575.

A karizmák felosztása és használata

A karizmák osztályozásával többféle szempont szerint próbálkozhatunk, egy alapvető szempontot már mi is említettünk, amikor megkülönböztettük a tisztségekhez kötődő vezetői karizmákat a többitől. Vegytiszta csoportok képzésére természetesen nincs mód, annyi az átfedés és az átmeneti forma. A karizmák áttekinthetetlen gazdagsága is nehézséget okoz. Hiszen szó sincs arról, hogy mindössze azokról beszélhetnénk, amelyeket az Újszövetség említ. Korábban megállapítottuk, hogy ahány szolgálat, annyi karizma, vagyis minden tehetségünket és képességünket gyakorolhatjuk kegyelmileg felémelt szinten és elhivatottsággal, Krisztus szolgálatába állítva.

Megkülönböztethetünk ugyanakkor a beszéddel (és részben a vezetéssel) kapcsolatos karizmákat; gyógyításokat és erőmegnyilvánulásokat; a bölcsesség karizmáit; a vezetés és a kormányzás karizmáit; a segítségnyújtást és a szegények szolgálatát. Ezek az Újszövetségben szereplő karizmaikon kívül ma megemlíthetők továbbá a zenével, dicsőítéssel és más művészetek gyakorlásával kapcsolatos karizmák; a „szakpásztorációs” karizmák (gyermekek, idősek, fiatalok, romák, szerfüggők, fogyatékkal élők szolgálatához); és a

technikai, műszaki, informatikai jellegű karizmák. Végezetül már csak néhány karizma rövid felvázolására vállalkozunk az 1Kor 12,8–10 alapján, néhány olyat is megemlítve, amelynek működése a mai szemlélő számára furcsa lehet.

A bölcsesség szava Isten üdvtervébe való betekintés (Vö. 1Kor 1,18–25), vagy egy adott szituációnak az üdvösség szempontja szerinti értékelése. Az ismeret szava olyan ismeret feltárulása, amely egy bizonyos szituációban szükséges az apostoli munkához. A hit karizmája olyan „minőségű és intenzitású” hit, amely csodatettekhez vezet, például személyes gyógyító ima során. A gyógyítás ajándékaihoz sorolhatók a testi vagy lelki gyógyulásért mondott imák az adott személy jelenlétében (ezt hívjuk személyes közbenjáró ima-szolgáltatnak) vagy a távolból. Az erők működéséhez tartozik mindenféle jel, csodatett, gyógyítás, szabadítás. Mindenképpen erőmegnyilvánulás történik továbbá, ha valakiért kézrátétellel imádkoznak, hogy élje át a személyes pünkösöd, más néven Szentlélek-keresztség tapasztalatát. A prófétálás Isten aktuális akarátának hirdetése a hallgatók felé, amely leleplezi az ember belső állapotát és gyakran megtérésre vezet. A lelkek megkülönböztetésének karizmájára azonban mindig szükség van a próféciaák közösségi bírálatának keretében. A nyelvek adománya és a nyelvek magyarázata esetében az ember olyan imanyelven imádkozik, amelyet nem ért, de értéke éppen abban van, hogy a Lélek ösztönzésére az értelem másodlagos vagy téves szempontjainak kikapcsolásával, egészen tisztán lehet Istenhez szólni. Fontos megjegyezni, hogy a karizmatikus megújulás mai tapasztalata szerint a nyelvek adománya egyáltalán nem eksztatikus jelenség, általában nem jár heves érzelmekkel, s nem függeszti föl az ember öntudatát, valóságérzékelő képességét.

A karizmatikus megújulás ma is a Szent Pál által lefektetett az alapelvekhez és útmutatásokhoz tartja magát a karizmák használatát illetően, s igyekszik azokat a keresztény élet és az egyház tanításának teljességében megélni és értelmezni. Fontos, hogy a gyermekbetegségeket kinőve a Megújulás vezetői közül sokan eljutottak az önreflexió és a teológiai tudatosság mélyebb szintjére, hallgatva Szent Pál intésére: „Testvérek, értelem dolgában ne legyetek gyerekek (1Kor 14,20).”

A Megújulás tagjai természetesen nem gondolják, hogy a karizmák egyedüli „birtokosai” lennének. Világos, hogy a beavató szentségek és a többi szentség által az egész egyház részesül a Lélek ajándékában, bizonyos értelemben az egész egyház karizmatikus, s hogy minden autentikus szolgálat hátterében a Szentlélek áll. Az is világos azonban, hogy felelősek vagyunk ennek az ajándéknak a kibontakozásáért, és hogy a beavató szentségek kegyelmeinek hatékonysága nagyban függ attól, hogy hittel és igaz megtéréssel fordulunk-e Istenhez, és hogy szomjazzuk-e a Szentlélek kiáradását személyes életünkben.

Hogyan lehet élő és vonzó egy plébánia?

KISS IMRE

Gondolatok két könyv nyomán

1955-ben született Szegeden. 1979-ben szentelték pappá. 2013 és 2019 között a Fokoláre mozgalom loppianói központjában dolgozott. Jelenleg a szegedi Gál Ferenc Főiskola oktatója, szarvasi plébános.

¹James Mallon:

Egyház-felújítás.

A megújulás kézikönyve plébániáknak.

(Ford. Nényei László.)

Magyar Kurír, Budapest, 2019; Michael White –

Tom Corcoran: *Újraépítve.*

Egy katolikus plébánia története. (Ford. Benkőné

Berta Zsófia, Koszoru

Péter.) Család, Ifjúság és Bioetikai Intézet Alapítvány, Budapest, 2018.

A fő hangsúlyok

Negyven éve vagyok pap, ebből huszonhat évet szolgáltam különböző plébániákon, lakótelepen és vidéki kisvárosban. Hat évig papnevelő voltam, és jó néhány éve oktatok szentségtant egy hittudományi főiskolán. Hét év olaszországi tevékenység után 2019 augusztusában Szarvasra kerültem plébánosnak. Itt újfajta kihívásokkal találkoztam. Senkit nem ismertem a városban... Ebben a helyzetemben különösen izgalmas olvasmány volt mind James Mallon: *Egyház-felújítás*¹, mind Michael White és Tom Corcoran: *Újraépítve* című könyve. Sok-sok ötletet merítettem mindkét könyvből, jöllehet a szerzők más kontinensen, az Egyesült Államokban, illetve Kanadában plébánosok, és óriási plébániákat vezetnek. Látszik azonban, hogy a lelkipásztori élet nehézségei, kihívásai nagyon hasonlóak Észak-Amerikában és Európában. Nemcsak ötletadó könyveket, hanem reménnyel teli, bátorító, lelkesítő írásokat is vehetünk kézbe.

Véleményem szerint azért aktuális mindkét könyv, mert a magyar egyház nagy része „állagmegóvó” egyház. Sok derék pap van, aki hűséggel teljesíti szentségkiszolgáltatói feladatát, igyekszik karbantartani a templomokat, plébániákat — ami óriási energiát emészt föl —, szervezi és/vagy megtartja a gyermekek számára a katekizist, de valami nagyon lényeges hiányzik. S ezt a legtöbbben érzik, érezzük, de magunknak sem merjük megfogalmazni. Sokszor megfogyatkozott az a hit, hogy itt még lehet tenni valamit, ami megfogja az embereket, hogy az Evangélium ma is az élet és az öröm forrása...

A könyvek „újdonságai”, vagy fő hangsúlyai többek között ezek a témák: az evangelizáció, a közösségi egyház a gyakorlatban, a missziós tanítványok képzése, a csapatban gondolkodás és tevékenység. Mindez teljes összhangban Ferenc pápa és elődei útmutatásával. Természetesen kritikát is lehet gyakorolni a két könyvvel kapcsolatban. Például nem elég hangsúlyozott bennük a lelki dimenzió, a „misztikus” vonás, vagy hogy túlhangsúlyozzák a szervezést és a marketing jellegű szemléletet. Nyilván nem pasztorális jegyzetről vagy könyvről van szó, nem is akarják a teljesség igényét maguknak követelni, és nem tartja magát egyik szerző sem tévedhetetlennek. Egyszerűen saját tapasztalatukat osztják meg az olvasókkal, legyenek azok papok vagy világiak.

Az első „újdonság” az evangelizáció elsődlegessége. Nemcsak a plébániai közösség ápolását, gondozását tartják szem előtt a szer-

A misszionárius- tanítványok képzése

zők, hanem a kifelé irányuló evangelizációt, a missziót is. Szent-írási alaptól kiindulva hangsúlyozzák, hogy az egyház elsődleges feladata az evangelizáció. Az egyház a világért van, nem önmagáért. Ez teljes összhangban van Ferenc pápa *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdításával, amelyre James Mallon sokszor hivatkozik. A dokumentum 120. pontja különösen is kiemeli, hogy „minden keresztény annyira misszionárius, amennyire Jézus Krisztusban találkozott Isten szeretetével; többé ne mondjuk, hogy »tanítványok« és »misszionáriusok« vagyunk, hanem azt mondjuk, mindig »misszionárius-tanítványok« vagyunk”.

James Mallon különösen is fontosnak tartja a misszionárius-tanítványok képzését. A plébánosnak, a plébániai közösségnek ez elsődleges feladata. Ezáltal növekszik az egyház. Nem elég tanítvánnyá tenni az embereket, akik folyamatosan készek tanulni, növekedni, elköteleződni Krisztus és az egyház mellett, hanem olyanokká kell válniuk, akik másokat is tanítvánnyá, misszionárius-tanítvánnyá tesznek.

A rendszerváltás után Magyarországon megtartották az egyházmegyei zsinatokat. Sajnálatos módon nem egy zsinati könyvből hiányzott egy evangelizációról szóló dokumentum. Megmaradtak a szentségekre való fölkészítésnél, azok ünneplésénél és sok más lényegi tennivalónál, mint amilyen a katekézis vagy a kommunikáció, de az evangelizáció kimaradt. Ferenc pápa fent idézett szövege azt mondja, hogy minden keresztény annyira misszionárius, amennyire Jézus Krisztusban találkozott Isten szeretetével. Mallon írja: sokan részesültek évekig katekézisben, misére is járnak, de ezek az emberek találkoztak-e igazán a Föltámadt Jézussal? Ha nem, akkor nyilván nem várható el, hogy misszionáriusok legyenek. A hitnek tapasztalattá, életátalakító élménnyé kell válnia, mely az egész személyt átjárja, érzelmi világával együtt. Az eddigi pasztorális és kateketikai gyakorlatunk túlságosan informatív, intellektuális volt. Ismereteket adtunk át, jól előkészített óravázlatokkal, tanmenetekkel felszerelve, szemléltetést is alkalmazva, de tanítványaink nagy többsége nem jutott el a találkozás öröméig, az „Ugye, lángolt a szívünk?” élményig.

A „közösségi egyház”

Magyarországon a plébániák igen kicsi hányadában (becslések szerint 5–8 százalékában) találunk „közösségi egyházat”, vagyis olyan plébániát, amely hisz a közösségek erejében, amely kisközségekben él, azokból épül föl. A plébánia a közösségek közössége (lenne). Erről beszélnek Szent II. János Pál dokumentumai, főleg a *Novo millennio ineunte* apostoli levele (2001), olvashattunk erről folyóiratokban, hallhattunk pasztorális napokon, de ha szét-nézünk egyházmegyéinkben, főleg vidéki plébániákon, szinte ismeretlen ez a szemlélet és program. Magam is ismerem a problémákat, melyekkel a közösségépítés terén szembetaláljuk magunkat: az egyetemista korosztály elvándorlását vidékről nagyvárosokba, főleg Budapestre, hasonlóan a dolgozó felnőttek elvándorlását; és

a vidék, a falvak sajátos kérdéseit. De magam is tapasztalom, hogy ez a tény nem fékezheti az erőfeszítést, hogy meghívjunk két-három fiatal, néhány fiatal házaspárt, akikkel elkezdhetjük a közösségépítést; természetesen mindig az egész plébánia javára, és annak szolgálatában. Ez a két könyv pontosan ezért hasznos, mert fölrázó hatású, és azt a reményt sugározza, hogy nemcsak el lehet, hanem el kell kezdeni így építkezni. Nagyon reálisan leírják a nehézségeket is, amelyekkel találkozott, beleértve saját híveik értetlenségét is. Ezt White és Corcoran könyve arányaiban túlzottan is ecseteli.

**A csapatban
gondolkodás és
tevékenység**

Én magam is sokszor esem abba a hibába, hogy mindent magam akarok megoldani, kézben tartani, millió területen dolgozom a kifáradásig, s azt hiszem, hogy ezáltal jó pap vagyok. Jézus nem egyedül dolgozott. Az életének négy összetevőjét különböztethetjük meg: 1. hirdeti az ígét, 2. gyógyít, csodákat tesz, 3. imádkozik és 4. tanítványokat, munkatársakat képez. Nemcsak tizenkettőt, hanem hetvenkettőt, és az asszonyokat is, akik követték és gondoskodtak róla.

Bizony sok plébánián ma is csak formális a képviselőtestület. Megvan, de nincs igazán szerepe, feladata, nincsenek bevonva a tervezésbe és a döntésekbe.

**Átfogó szemlélet
a pasztorációról,
a missziós közösségről**

A papi életnek és a plébániai életnek nagyon konkrét, gyakorlati aspektusai vannak, amelyekre a szemináriumi képzés alig fordít figyelmet. Ezekben a könyvekben viszont ez jól kidomborodik: az épületek szerepe, funkcionalitásuk, harmóniájuk; „ellenállhatatlan környezet”; a munkatársak megbecsülése (emberi, lelki törődés); mind a plébánosnak, mind a munkatársaknak állandó képzése; a vasárnap szerepe(!), benne az igehirdetés, az ének és zene fontossága; a kommunikáció (nyomtatott, elektronikus; valamint templomi kivetítők: „lássunk is”); a saját egészségünkre való odafigyelés; az anyagiak evangéliumi használata (adománygyűjtés helyett hozzájárulókat nevelni; a „tized”, vö. *Újraépítve*, 198–208.).

Ez a hét szempont együttes szem előtt tartása kiegyensúlyozottá, harmonikussá teszi a plébánia életét. Megtestesült kereszténységről tesz tanúságot. Mallon többször ír az egyházközség kultúrájának kialakításáról, a plébánia kultúraváltásáról, például a *Hogyan alakítsuk át az egyházközség kultúráját?* című 5. fejezetben: „Ha az egyház emberi alapozása nem egészséges, akkor mindegy, mennyire erős vagy komoly a lelki elköteleződésünk, az alap csak agyag és vas törékeny elegye lesz (vö. Dán 2,40–43).” Sokat merít az Alpha kurzusból, amely igen gyümölcsöző volt a plébániáin. „Az Alpha nagy hangsúlyt helyez a vendégszeretetre, a jó zenére, a lelkesítő és közérthető tanításokra, a kiscsoportokban megélt közösség átalakító élményre” (85.).

Mindkét könyv olyan egyházat mutat be, ahol nagy szerepet kap a személyesség: a templom és a plébánia családias légköre, ahol az újak is otthon érzik magukat, és átélik a valahová tartozás érzését. Mindezt nagyon tudatosan, komoly munkával építik ki.

Ebben a részben megismerjük két plébániai csapat munkáját. „A vendégváros csapattal kell kezdenünk. Szükségünk lesz néhány emberre, akik minden szentmisén célzottan a köszöntéssel foglalkoznak. Olyanok kellene, akik szívesen üdvözlölnék embereket. (...) De ez nem csak egy csapat dolga: Ha arra akarjuk tanítani a híveket, hogy ők is felelősek a vendégszeretetért, akkor kézenfekvő kiindulópont a padokban egymás mellett ülők egymás iránti viselkedése. Azzal lehet a plébánia vendégszeretetének mutatóját javítani, ha az egyházközség nem felejt el mosolyogni. Ferenc pápa az *Evangelii gaudium*ban így ír: »az evangelizáló ember nem vághat mindig gyászos arcot« (EG 10). Valaki ezt így fogalmazta meg: »Ha Jézus van a szívedben, kérlek, értesítsd az arcod«” (*Egyház-felújítás*, 94.).

A másik a „vendégfogadó csapat”, akik az újak bekapcsolódását segítik elő a plébániai közösségbe. Beszélgetnek az újakkal, és egy kapcsolatkártát nyújtanak át nekik, melynek egyik oldalán a szokásos regisztrációs adatokat gyűjtik, a másik oldalán a plébániához való csatlakozás folyamata látható (vö. 99.).

Világos elveken alapuló és működőképes plébániákat ismerhetünk meg ezekből a könyvekből. Őszintén leírják a tapogatózásukat, útkeresésüket, kudarcaikat is, és a bőséges gyümölcsöket is. A plébánia számukra alapvetően befogadó közösség, de egyben elvárásokkal is fordul a tagok felé.

Nagyon fölemelő a Szentlélekről és a Szentháromságról írott rész. Nem pusztán lelkendezés, hanem teológiaiilag és pasztorálisan megalapozott tanítás. „Az ősegyház növekedéséhez döntő fontosságú volt a Szentlélek megtapasztalása. A püünkösi élmény nem csupán fogalmi fölismerés, hanem átélt és átformáló valóság. Ugyanígy az új evangelizációt is csak egy új püünkösd tudja véghezvinni.”

Bár e két könyv nagyon új hangot üt meg a magyar olvasók számára, mégis teljesen egyházhű. Azt is mondhatnám, hogy a II. Vatikáni zsinat és az azt követő pasztorációra vonatkozó pápai megnyilatkozások konkretizálását nyújtják. Amit a zsinat hangsúlyoz: közösségek szerepe, dialógus, világiak részvétele az apostolkodásban és az egyház életében, Isten Igéjéből táplálkozni, a liturgia mint csúc és forrás, az életszentségre való meghívásunk és annak útjai — mind megtalálható ezekben a könyvekben. Többször idézik a zsinat utáni dokumentumokat, az *Evangelii nuntiandit*, a *Novo millennio ineunté* és természetesen az *Evangelii gaudiumot*, amely Ferenc Pápa pasztorális és evangelizációs programját foglalja össze. Olvasva ezeket a műveket, az Egyházi Tanítóhivatal írásai megelevenedtek és lelkesítővé váltak számomra. Igen, ezek a tanítások megvalósíthatók, az egyház életét, és a helyi egyház, a plébánia életét is táplálják. Ezeket gyakorlattá váltva élővé és vonzóvá alakul a plébánia.

Papságunk jelentős része sajnos nem olvasta, vagy legalábbis nem mélyült el II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc pápa enciklikáiban, apostoli buzdításaiban. Az egyik egyházi könyvesboltban

kerestem Ferenc pápa írásait. Összesen egyet tudtak mutatni, s abból is csak egyetlen példány volt. Csodálkozásomra az eladó azt mondta, Ferenc pápa írásai sajnos nemigen népszerűek Magyarországon (tudta, hogy nemrég tértem haza Olaszországból). Én mindenből rendeltem 10 darabot, hogy tudjak adni munkatársaimnak, és ajánlani a híveknek megvételre, olvasásra. Amikor legközelebb mentem vásárolni, már néhány dokumentumból volt néhány példány, de a bolt legeldugottabb részében. Mintha nem hinnénk a pápát segítő isteni kegyelemben és karizmájában. Olaszországban külön Központot hoztak létre *Evangelii gaudium* névvel (Centro Evangelii Gaudium — Sophia Egyetemi Intézet, Loppiano — Firenze, 2018), hogy a pápa és a mai egyház pasztorális programját mind mélyebben megértsék, terjesszék és népszerűsítsék.

A napokban összefutottam egy fiatal kollégával, és meséltem ezekről a könyvélményeimről. Ő mindjárt hozzátette — rezignáltan —, ezek az amerikaiak mindig megában gondolkodnak. De mit lehet tenni egy olyan faluban, ahol én vagyok, ahol szinte csupa öregek járnak misére. Csak egy olyan család van, amelyre számíthatok. Valóban, White azt írja: „Legutóbbi húsvétvasárnap a dél-előtti misén 600 társunk szolgált, akik körülbelül 6000 ember szolgálatát látták el, híveket és látogatókat együttvéve” (217.). Ezek a magyar egyházmegyékből ismeretlen méretek.

White és Corcoran könyvének minden fejezete egy fél oldalas összefoglalással, alkalmazással zárul: „Ezt önök is megtehetik. — Néhány dolog, amit az Önök plébániája is megtehet.” És itt valóban olyan konkrét lépéseket vázolnak föl, amelyek nagyrészt átültethetőek a magyar valóságba, vidéki kisvárosba vagy falusi környezetbe is.

A hivatások kérdése

Bár a szerzők papok, nem papközpontú a szemléletük. A jövő útját sem csak a papi hivatások előmozdításában látják. A hivatásokról például így ír White: „A papi és szerzetesi hivatások krízise mellett ugyanúgy megvan a laikus hivatások krízise is” (245.). Magam is tovább szoktam gondolni Jézus fölhívását: „Az aratni-való sok, de a munkás kevés. Kérjétek hát az aratás urát, küldjön munkásokat az aratásra” (Lk 10,2). Saját tapasztalatom: nem az a problémám, hogy egyedül vagyok pap a plébánián, hanem az, hogy nehéz találni igazi munkatársakat, akikkel nemcsak a feladatokat osztom meg, nemcsak nekem segítenek, és terheket vesznek le a vállamról, hanem akikkel közösségben élek. Azt azért megtanultam, hogy „csak úgy” találni ritkán lehet, inkább képzés kérdése, illetve azt is megelőzően a személyes kapcsolatoké. Mint ahogy Jézus is (sok) időt, energiát szánt apostolainak megszólítására, majd munkatársai képzésére, a fölszentelt pap sem járhat más utat.

Számomra nagyon hiteles ezekben a könyvekben az a felelősség, ami ezeket a lelkipásztorokat és világiakat átjárja. Felelősség küldetésükért és a világért.

Nem pusztán szervezésről, menedzselésről szólnak ezek a könyvek, hanem egészséges spiritualitást tartalmaznak, melyet a szolgálat, az alázat, a tanulékonyság, a kudarcok elviselése, az ima, az igéből való táplálkozás jellemez.

A szolgáló vezető

Amikor például White a szolgáló vezetőről ír, a keresztre feszített Jézust állítja példaképnek: „Jézus nem csak spirituális vezető. Jézus minden típusú vezetőnek példaképe. A kereszten függő vezető. Ha nagyok akarunk lenni Isten előtt, olyanokká kell válnunk, mint Jézus: mások érdekeit a sajátjaink elé kell helyeznünk. Ez nem csak szolgálat; itt szolgálkák kell válnunk (*Újraépítve*, 264.).

Miközben bátor vezetőről beszél, aki kérlelhetetlen az igazság mondásában, hozzáteszi, hogy ezt szerető módon kell tennie, illetve feladata: „valóban szeretni a plébánián élő embereket, még ha nem is járnak templomba, vagy ha néha nem igazán szerethetőek” (uo. 271.).

Úgy gondolom, hogy ezek a könyvek segíthetnek újra megszeretni vagy fölfedezni a plébániát, mint egy ma is időszerű struktúrát, ahol a Föltámadottal lehet találkozni, ahol Isten népe él, s amely mindenkinek otthont kínál és reményt ad. New York érseke, Timothy Michael bíboros írta az *Újraépítve* kötetről: „Aki szereti a plébániáját, feltétlenül olvassa el!” Én hozzátenném: akinek kétségei vannak a plébániával kapcsolatban, hogy egyáltalán aktuális-e még, vagy rezignált a kudarcok miatt, és netán elbizonytalanodott pásztori identitásában, feltétlenül olvassa el. Segít újra felfedezni saját hivatásának szépségét, erejét, valamint a plébánia lehetőségét, hogy az Isten családja lehet, mely meg tudja hívni a kívülállókat.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

FERENC PÁPA

Politika és társadalom

Beszélgetések Dominique Woltonnal

Dominique Wolton francia kommunikációkutatónak egy éven át tizenkétszer volt alkalma találkozni Ferenc pápával, hogy hosszabb interjút készítsen vele. Beszélgetéseikből született ez a könyv, amelyben tematikus fejezetekbe csoportosítva korunk aktuális kérdéseiről esik szó: béke és háború, politika és vallás, globalizáció és kulturális sokszínűség, hagyomány és modernitás, fundamentalizmus és laicitás, társadalmi egyenlőtlenségek, bevándorlás és migráció. Ferenc pápa a beszélgetések során mindvégig hangsúlyozza: nem falakat, hanem hidakat kell építeni egyének, népek és vallások között.

Ára: 2.900 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1.

Telefon: 36-1486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu Honlap: www.vigilia.hu

KOVÁCS PÉTER

Emberré lett

1939-ben született Budapesten. Művészettörténész. Legutóbbi írását 2019. 8. számunkban közzöltük.

Az idei különös húsvétra készülve merült föl bennem Rembrandt egyik remeke, az *Emmauszi vacsora* kompozíciója. Nagyjából négyzetes, közepes méretű, olajjal festett táblakép. Éppen egy évvel ezelőtt volt, hogy a Louvre egyik, a mester önarcképeit is őrző termében feleségemmel hosszasan állhattunk az 1648-ban készült mű előtt anélkül, hogy bárki, bármi megzavart volna. Furcsa, szokatlan módon rajtunk és egy festmény-másoló asszonyon kívül nem volt ott senki. A jelenetet — vacsorázó asztalnál ülő három alak és a hozzájuk lépő felszolgáló — Rembrandt egy feltűnően súlyos falakkal határolt, sötét belső térnek egyik sarkába helyezte. Valójában nem derül ki, hogy hol vagyunk: amit látunk, az egy nagyobb teremnek a része. A vacsorázók fölé magasodó íves falfülke akár egy szakrális tér apszisa is lehet. Előtte a mensa — akár egy oltár —, a mögött, a nézővel szemben, Krisztus ül. Két kezével fogja tányérja fölött a megtört kenyeret. Dicsfényben ragyogó fejét kicsit jobbra hajtva, átszellemült arcát és tekintetét nem a jelenlévőkhöz, hanem igen — félreérthetetlen a festői kifejezés, a művészi szándék! — az ATYÁHOZ fordítja! A képen nincsen más fényforrás: az asztalt, az egész jelenetet ez a ragyogás deríti világossá. Az éppen az asztalhoz lépő felszolgáló csak a dolgát teszi, a két tanítvány azonban éppen e pillanatban ismeri föl, hogy ki az, akivel az asztalnál ülnek, és érti meg a föltámadás valóságát! Az asztalnál Jézustól jobbra ülő tanítvány nekünk háttal fordul a jelenet, a kenyeret följajánló Úr felé — a festő a testtartás, az indulatról árulkodó, felemelt karral, illetve az arcát érintő kéz ábrázolásával teszi érzékletessé a hirtelen meglepetést. Az asztal túloldalán a másik tanítvány szinte a saját mozdulatába dermedve ébred a megvilágosító pillanatra, s tökéletes megrendültséggel éli meg a ráismerés csodáját.

Számomra a keresztény-katolikus hitvallás sokszor gépiesen ismételt imájából a két szó, *emberré lett*, újra és újra megrendülést vált ki. — Hogyan? az *Isten az Istentől, aki az Atyával egylényegű, és minden általa lett*, ő lett emberré? magára vette a teremtetett lények esendő testét, a mindennapi földi lét minden nyomorúságát? Igen — látjuk, olvassuk az Újszövetségi Szentírásban — vállalta. S élte ugyanúgy, mint a többi ember a hétköznapi apró örömeivel meg fáradtságával, munkával, szeretettel, hittel, meg valódi kísértésekkel. És igen, vállalta a csalódást is, megélte az árulást, a kiszolgáltatottságot. Végül emberként, ártatlan emberként szenvedte el a gonoszul kitervelt megaláztatást, és latrok között, igaztalanul latorként megfeszítve a kínhalált!

A hívő ember, aki átélte az *emberré lett* megrendítő valóságát, az ima befejezésében — *hiszem a test föltámadását* — az anyagi világ-

ban elképzelhetetlen, tökéletes abszurdum mellett kötelezi el magát! Akik a legközelebb álltak Jézushoz, akik vele voltak elfogatásáig, akik mindennap hallották, hallgatták és szerették őt, a tanítványok szűk köre is hitetlenkedve fogadta föltámadásának hírért. Szemüknek sem tudnak hinni, amikor ott van előttük, fülüknek sem a hangját hallva, Tamásnak sebeit kell érintenie ahhoz, hogy hinni tudjon! Lukács evangéliumában olvasunk a két tanítványról, akik a Jeruzsálem közelében lévő Emmausz felé igyekezve, az úton találkoznak a föltámadt Jézussal. Hosszan beszélgetnek vele a várospan történetekről, elmondják neki elítélését, keresztre feszítését, s hogy harmadnapra rémületükre üresen találták a sírját. Mindezt úgy, hogy közben sem ismerik föl, sőt még akkor sem, amikor Jézus a próféták jövendölésére hivatkozva elmagyarázza nekik mindennek az értelmét.

Rembrandt hihetetlen művészi hitellel azt a pillanatot ragadja meg, amikor egyszerre világosság gyúlt a tanítványok fejében; azt a pillanatot, amikor a föltámadott Krisztusra ismernek, az Isten Fiára, amikor megértik, hogy aki emberré lett és emberként meghalt, az megdicsőült emberi testében jött el ismét hozzájuk!

DOBAI LILI *Átvilágítások*

1.

(Leonardo da Vinci: Sziklás Madonna;
National Gallery, London)

*Zárt ajtók mögött Londonban titokban
muzeológusok és művészettörténészek
akik a dolgok mögé szeretnek nézni és
látni átvilágították a Sziklás Madonnát
infravörös fénnel és makroröntgenes
technikával a festményhez írt saját
algoritmussal vizsgálták a jelenlegi
képet amely alatt két rajz is felsejlett az
egyiken egy légiesebb Madonna és
egy lehajtott fejű elgondolkodó
Angyal rajzolódik ki sziklákon akár
mint allegória
építkezz sziklára ne
másra viharokat tűrő erőkre
szilárdra*

2.

(Giorgione da Castelfranco: A vihar;
Gallerie dell Accademia, Velece)

*Hogy a természet allegóriája-e
vagy a festő önéletrajza
tán a gyermekség idilli története
nem sikerült megfejtenie még
senkinek több mint ötszáz éve
találgatás hogy nimfa-e a nő a
gyermekkel meztelen és hogy
őrt áll-e a díszes ruhába
öltözött férfi a parton
átellenben csak a vihar közeleg a
háttérben felhők sűrűsödnek a
borús égen a távoli város
felől még fehéren
közelegnek a patak medréhez
vagy odaér a vihar vagy nem
talányos kép és az átvilágítás
is csak annyit talált hogy a
díszes ruhájú férfi helyett egy
korábbi változaton titokzatos
női akt állt*

3.

(Jan van Eyck: Arnolfini házaspár;
National Gallery, London)

*Befelé fordította a kézfejet egy mozdulatnyival
a festő korábbi tervéhez képest és
ez átalakította az egész festmény jelentését
már nem az artisztikusan megrajzolt ujjak finomsága
sem az életvonalak hangsúlyozása a fontos most a
férfj kezét teljes oldalnézetből látjuk így a tenyér
féltőn óvón fényt melegséget árasztva rámutat a
feleség hasán domborodva ráncolódó zöld bársony
ruhára mögötte a még rejtőző
gyermekre a kép láthatatlanul megnyilvánuló
lényegére ekként lesz a kettős portréból jó hír és a
háttér homályba vesző tükréből világos
színről színre megmutatkozó valódi
Annunciáció*

A lényeg

*Elmondhatnám e kétturnányi pornak,
hogy embertestben mit ártottak nekem,
mit vétettek, mit roncsoltak, mit hibáztak el
annyira, hogy még a dédunokáik is látni fogják.*

*De ők nem ezekben az edényekben vannak:
már lezárt történetekké lényegülten
lényegibb mérlegen mérdezkednek,
aminek mérőszúlya az Értés lényege.*

*Azé, amit mi nem ismerhetünk.
Csak sejthetünk, mikor magunkat az általunk
kiválasztottakkal, és azokkal, akik minket választottak,
minden ártásunkkal együtt elfogadtatni vágyjuk.*

Egy nyár alatt

*Egy otthont, ami már hatvanöt esztendeje állt
és dőlt és rakódott mindig újra, ha jól, ha rosszul,
de nemcsak a né, hanem a kőműves sejtjeiből is,
nem lehet csak úgy egy nyár alatt elbontani.
Azaz lehet, de nem következmények nélkül.*

Az utolsó percig

*Az utolsó percig szép maradt.
A kényes erek a magas homlokon,
a vizes, összement,
már nem valahová
néző szemek gyerekes
kegyelemvárása.
A száj
mintha majdnem fogatlan
aknája, pedig nem az,
és nem riasztó: elkerekedő, mint akinek
futja még
egy végső ó-ra.*

*Az a gyönyörű,
csonttiszta sztareckoponya,
az a sosem látott,
egészen új,
mint a sosem viselt szakáll is,
ami egy ponttól
többé nem az ő hatáskörébe tartozott,
és így csak nőtt,
sötétszürkén, amivel még egyre
a sűrű barna haj színét
idézte.*

*És a keze — a mindig-szép,
az életéhez szinte túlfinom
gót keze,
ahogy a kezemnek megfogni és szintén
hatáskörön kívül
megcsókolni engedi,
mert már mindent enged,
ami jön,
azt is, hogy összekönnyezzem a boltozatos
tiszta körmöket,
az ujjak formálta fél csúcsívet,
amivel egyetlen rángásra még
vissza is szorít,
és belesimul
az élő mozdulatba.*

A nagy rakodás

*Ma álmomban apám
kilépett a kamrából közénk
— javakorában, jó erőben, tőle
már-már szokatlan széles
mosollyal s még szokatlanabb
íroniával viccelődve azon,
hogy mi kettőnket (és mintha
mindig csak mi kettőnket)
mostanában mindig csak
banánosládával a kézben
lehet látni —, és ő maga is
elkezdte a ládákat pakolni,
miközben tanácsokat adott
nekiünk, mivel mit kezdjünk.*

*A családi fotókat, mondta,
remekül el lehet adni, vannak
ilyen megszállott archívumok.
Csak ne írjunk rájuk semmit,
arra nincs semmi szükség.*

Átengedlek

*Meghúztam a karom, fönt, a balt,
mikor anyát elkaptam estében.
Akkor nem éreztem meg, és még
utána sem, sokáig, de most, három
hónap múltán, hogy önkényesen
kinevezett költőmesterem gyönyörű,
mással pótolhatatlan szavával éljek:
visszafáj.*

*Ezért föl kell polcolnom éjszakára,
ha, mint szeretem, jobb oldalamra
hencseredve akarok aludni. A célra
megfelel egy hengerpárna. Jobb kezem
alatta, nyitott tenyérrel, fölötte a bal,
a másik tenyérbe hajtva szíromként
összecsucódott ujjai. Mikor fölébredek,
ez a bal kéz (a kar fájdalommentes, nyugodt)
fogja a jobbat.*

CZIGÁNY GYÖRGY

Zsoltár utcazajban

*Mélységekben lakik vagy fenn él
Elmerült haldokló reménykedik
Ha van szeretet létezel Uram
napfény kínjaim közt bár lennél
Villám: boldogság út szíven pedig
létiünk méhében katasztrófa van
Szél támad s többé nem szűnik meg
Hogy emelhetnénk föl szívünket?*

Erdők hite

(Farkas Ferenc emlékére)

*Van arc arc helyett,
nincsen helyette —*

*semmi a magány miatt,
magány miatta —*

*van élet élete nélkül,
soha nélküle —*

*minden ama csöndön kívül,
semmi kívüle —*

*egyedül a hiány által,
együtt általa —*

*és erdők özönlése, hite
száradó ágban.*

Pasztorál

*Szikra nap a medencecsont
élén. Tested világít,
térded a könyörgő korlát
hajlatából. Te vagy én,
vagy maga a lét,
ahogy egy hajó
eseménytelenül, csupasz-fehéren,
madarakkal és delfinekkal
megjön az éjszakából.*

Szép versek 1944 – a Balatonnál

ZOLTÁN GÁBOR

1960-ban született Budapestén. Író. Legutóbbi írását 2017. 6. számunkban közzöltük. – Részlet készülő könyvéből.

Orgia volt, ami negyvennégy-negyvenöt telén itt zajlott, villant be, miközben a regényt írtam, valamikor a kétezer-tízes évek elején. Vagyis akkor ez kell, hogy legyen a cím. De elég sokáig tartott, mire megértettem és elfogadtam, hogy igen, ez.

A könyv megjelenése után kaptam Gazdag Józseftől egy korabeli naplóból való idézetet:

Kassa, 1945. január:

Délután nagy riadalommal újságolták, hogy a Fő utcán akasztás van. A szörnyű hír hallatára kimentem az utcára, a sarkon megálltam, nem tudtam tovább menni, elég volt bizonyos távolságból látnom a szerencsétlen áldozatokat, amint a járda szélén, a villanylámpákhoz vannak felkötve. Az utcán sok volt a nép, nagy és rendkívüli ünnep van ma Kassán, Szálasi Ferenc, Kassa város nagy szülöttjének születésnapját ünneplik, egy születésnap, melyen a kegyetlenség és a gonoszság orgiákat ül, 13 élő emberrel díszítették a Fő utcát, őket avatták fel, ők a szadizmus diadallobogói.

Tehát a szemtanúból, a kortársból is ezt a szót hívta elő a látvány. Györe Balázs már korábban kimásolt nekem két ide vonatkozó sort egy költeményből:

Borzalmas idők tanúi vagyunk, barátom:
szemeink előtt üli orgiáját az aljasság.

Így kezdődik Berda József Ré muralom: 1944 című verse. Amit Berda nem utólag, mintegy visszanézve írt, hanem akkor. Egyidejűleg. Emiatt kezdtem aztán arról képzelegni, hogy milyen lenne egy Szép versek 1944 című antológia. (Igazából a Magvető kiadó a hatvanas években indította el ismert és népszerű antológia-sorozatát.)

Természetesen, hogy magam előtt lássam, kísérletképpen feliül kell emelkednem bizonyos körülményeken — írtam a Szomszédban. — Mert hiszen bizonyos akkoriban zajlott események folyományaképpen nem minden, amúgy más körülmények közt közölhetőnek számítható költemény jelenhetett meg a kortárs folyóiratokban, lapokban. Ami nem azt jelenti, hogy a magyar költők nem dolgoztak volna az ezerkilencszáznegyvenhárom december harmincegyediké és ezerkilencszáznegyvenöt január elseje közötti intervallumban. Nagyon is dolgoztak. Szóval, pusztán a gondolatkísérlet erejéig, vegyük számításba, mit teremtettek a magyar költők abban a háromszázhatvanhat napban! Függetlenül az akkor élők és halók szubjektív benyomásaitól, a napok akkor is huszonnégy órából álltak, és háromszázhatvanhat nap tett ki egy évet — ezerkilencszáz-

negyvennégy szökőév volt, mindössze ennyiben lógott ki a sorból. Akkor is, ha egy-egy nap mérhetetlenül hosszúnak tűnt például egy ütközet vagy akár egy vonatút során, vagy ha, más kortársaknak, a boldog mámorban rém gyorsan peregtek a percek.

Hozzájuk nem ért, nem érhetett el a nevezetes kinyilatkoztatás, miszerint Auschwitz után nem lehet verset írni. Ők verseltek Auschwitz-cal egyidejűleg, az orgiával egyidejűleg. Úgy néz ki, verselni természetes. Mindenképpen természetesebb, mint regényt vagy drámát írni, érthető okokból, és különös tekintettel arra, hogy a szó szoros értelmében a verset írni se kell, lehet menet közben és lehet sötétben is sorokat formálni.

Nekiláttam, hogy mindent, amit csak lehetséges, elolvassak az év költői terméséből. Előzetes várakozásaimat felülmúlóan érdekes és értékes, egyszerre elborzasztó és felemelő az anyag, melyből ezúttal szűk metszetet mutatok be: kis válogatást a Balaton partjain született költeményekből.

Takáts Gyula (Tab, 1911 – Kaposvár, 2008) ősei faji, vallási szempontból rendben levőnek minősültek. A család tisztas jómódban élt, a költő édesapja a Somogy megyei társadalom megbecsült tagja volt. A költő elkerülte a katonai szolgálatot. Mindezen túl ahhoz sem kevés szerencse kellett, hogy ne csupán a háborút vészelve át, de utána hadifogságot se kelljen elszenvednie. Ő csakugyan otthon volt a somogyi vidéken és a Balaton partján. Berendezkedett, megvoltak a helyei és a tárgyai, ám műveltsége, ízlése és tisztánlátása folytán illúziótlanul szemlélte az őt körülvevő világot.

*Házam, világom nagyon egyszerű.
Kies határán hársfalomb legyezget.
A kis szobában barnaszín derű
s a zűrzavarban én lelek csak rendet.*

*Itt hálók, horgok, amott botok,
nagy szalmakalpagok és hátizsákok,
melyekben dinnyét vagy halat hozok,
ha vízparton vagy hegybe botorkálok.*

*Olyan magányos, elhagyott sziget,
hova hidat csupán a lélek hajthat.
Nem futnak hozzá hajók és sinek
s a kóbor lélek mégis egyre szaggat.*

(...)

*Így élek bátor társaimmal én.
S szép Március, mondd, mit hoztál nekem?
Ülök magányom sziklaperemén,
mint tört csupor villámló fergetegben.
(Így élek)*

Várkonyi Nándor rejtőzködő költőnek nevezte őt, ami felidézi a latin mondást, miszerint aki jól elrejtőzött, az jól élt. Ha valaki, hát Takáts Gyula jól élt, hiszen sikerült elbújnia a pusztító erők elől. Mégsem tudott tökéletesen azonosulni a környező világgal. A szűkebb környezetet elrendezhette maga körül, a tágabbat idegennek, veszedelmesnek érzékelte — legalábbis akként ábrázolta.

A Nyugat harmadik nemzedékének tipikus tagjaként sohasem lázadt kora és közege ellen, szakmáját nem akarta radikálisan megújítani, csupán igyekezett elsajátítani és tőle telhetően magas szinten művelni. Devíáns megnyilvánulások nélkül élt és dolgozott — a világot látta maga körül devíánsnak, de többnyire még azt sem eleve elrendelten rossznak, hanem inkább átmenetileg megromlottnak. Létezni és alkotni az ő nézőpontjából nem lehetetlen, legfeljebb nehéz feladatnak látszott.

(...) — *Állj helyedre újra!
Légy bátor, mint a tárgyak.
Légy jel és légy szava
a megkínzott világnak.*

*Mit tőled vár a sziv.
Vérző hazád s az ember.
A nyári lomb alá
havat fú már december.*
(Figyelmeztető)

*Mi mulandó, vedd meg!
Gyűrd le undorod s kezéd.
Hirdesd, mit tőled vár
az örök emlékezet.*

Jóllehet „a pannon lélek” egyensúlyra törekszik, és a költő távol áll attól, hogy igazán nélkülöznie kelljen, a derű egyre távolabb kerül tőle:

*Egy szippantás dohány,
egy maroknyi krumpli? ...
Az életet szebb lenne
bizony átaludni.*

*Szökni, mint pipafüst
odvasfogú szájból.
Köpés nélkül szökni
az odvas világból.*
(Mint pipafüst)

*Tömzsi diók alatt
aludni csendesén,
mint a dongák között
jó bor a vén hegyen.*

A negyvennégyes évben költők serege élt (vissza) Petőfi eszközeivel. Emiatt figyelemre méltó minden más választás. A háromnegyed évszázad messzeségéből érkező vándor örömmel csodálkozik rá a más utakon is járatos negyvennégyes költőkre. És habár a lehetőség minden művész számára adott, hogy akármilyen távoli korok és tájak művészetének eszközeit és szemléletét elsajátítsa és használja, mégis sokszor úgy érezhető, létezik valamiféle rokonság az azonos tájról származó alkotók között, így Takáts Gyula eleve nem áll távol Vörösmarty Mihálytól.

Az sem kizárt persze, hogy Takáts Gyula feladatként tekintett a dunántúli költő-elődök hagyatékának átvételére.

A KAKUK-MADÁRHOZ

Vörösmarty Mihály emlékének

*Vidám hegy kedves pásztora
hiába szólogatsz, kakuk-madár.
A hegy sem az, a bor sem az!
Alig múlt tavasz, alig itt a nyár,
szívemben mégis tél havaz.*

*Szájamban keserű a bor.
A nyelvemen alig lelek szavat.
Szép tájunk, mint a temetőt,
úgy nézem már s a váras ormokat,
mint márványkőt a sír előtt.*

*Föltépte keblét ég s a föld!
S hiába átkozza már magzatát,
mint rongy cseléd, ki józanul.
Izzadt kínjában szétfő a világ
s az ember milliója hull.*

*Eszét az égtől bűnre kapta.
Bor, pint elő! Zengi öblös pincemély!
Mióta világ a világ
béke nem volt, csak lüktető fekély.
A béke mákony, mákvirág.*

*Az ölj az egyetlen szabály!
És hősök mind a gladiátorok!
Az emberiség úgy rohan,
mint éhes farkas, bömbölő torok,
egymást zabálva boldogan.*

*Homlok, mely tiszta és fehér,
ábránd, akár a hattyú-dal-mese.
Az élet prés! Jer sűrű bor...
Ringass!... Tán holnap értünk nyúl keze
és falhoz vág, mint tört csuport.*

*Sötét csapszék e rongy teke!
Veszett híre, a nagy történelem,
mint sanda mészároslegény,
arany sisakban áll a szent-hegyen
s szemében örvénylik a kéj. (...)*

1944. június

Így szólal meg Takáts Gyula hangszerén Vörösmarty zenéje, a régi mester hatására így komorodik el az alapvetően derűs modern kori költő; bár az is lehet, hogy a helyzet mind keservesebb volta legalább ennyire okolható hangjának komorabbra fordulásaért.

Közben, ahogy sok más költő esetében is, a szélesebb távlatok, a nagy összefüggések felvázolása mellett nem marad alkalom a váratlan, esetleges történések megörökítésére. Egyszer a házat, ahol a költő élt, egy repülőgépről végiggéppuskázták. Valószínűleg vadászgépek támadták a bombázókat, légi csata dúlt a Balaton fölött, miközben Takátsék ebédhez készülődtek. A terített asztal körül mindenki sértetlen maradt, és abból a boroskancsóból sem folyt ki minden bor, amit találat ért, az ital egy részét meg lehetett menteni — ezt az epizódot csak egy kései interjú során mesélte el Takáts Gyula. Annak idején azt sem írta meg, hogy heteken át élt együtt egy hamis papírokkal rejtőzködő zsidó származású menekülttel.

Ha a balatoni tájat negyvennégyben benépesítő emberek kisebb-nagyobb cselekedeteiről, jellemző szavairól szeretnénk valamit megtudni, a korabeli sajtótermékek lehetnek segítségünkre, és egyes írók, mindenekelőtt Kosztolányi Dezső özvegye (Budapest, 1885 – Budapest, 1967). Harmos Ilona vallása szerint keresztény, ám zsidó származású volt. Néhai férje, mint hibátlan „őskeresztény” és mint ismert művész, bizonyos védelmet jelentett számára. Igaz, ez a védelem hónapról hónapra gyengébbnek bizonyult. Az év tavaszán fiával, Kosztolányi Ádámmal együtt elhagyta a Logodi utcai villát, és az ősz közepéig a tó partján időzött. *Tüzes cipőben* című memoárjában leírja, milyen kéjes izgalommal vetik rá magukat a környékbeli „keresztények” a „zsidójavakra”, és hogy amikor egy, az üdülőtelep közelében meghúzódó nyomorúságosan szegény pusztá lakói között felüti fejét a tízfusz, az orvos azt a fáradságot sem veszi, hogy kimenjen a betegekhez. Azután a helyi közösség a pusztán elszállásolt zsidó munkaszolgálatosokat hibáztatja a járványért.

A legtöbbjükben mindig is meglévő zsidógyűlöletet fokozza, hogy félnek:

Az oroszok átlépték a Kárpátokat. L...né nagyhangon kijelentette a fodrásznál, hogy abban az esetben, ha idáig jönnének, ő nyomban megölné mindhárom unokáját. Nem akarja, hogy oroszokat neveljenek belőlük, hogy elvigyék janicsároknak. Kellemetlen ez a nagymellű, hamis fogsorát csattogtató, oroszlánfelyű nőszemély. Fiatalkorában csinos lehetett. Dicsekvő: „Tudod, édesem, a fiam egy gyönyörű zsidóvillában lakik, egy gyönyörű zsidóvillában, hívott, hogy menjek hozzá.”

A felsőbb rétegek nőtagjai lelkesen várják Kun pátert, aki nemcsak szépen beszél, de férfiként is lenyűgözi őket:

Úgy beszéltek róla az asszonyok, mintha valamennyiöknek titkos szerelmese lenne.

Azt hittem, rosszul hallok. A szöveg, amiből kiindult, Krisztusnak az a mondása, hogy ne csak a felebarátodat szeresd, hanem az ellenségedet is. No mármost ez a páter, aki egyébként egészen jóképű, afféle délvidéki parasztleány, Krisztus szövegét úgy ferdítette, hogy hát igen, szeretnünk kell ellenségünket is, ezt a mostani ellenségünket viszont gyűlölnünk kell, kérelhetetlenül. Ezt a belső ellenséget ki kell irtanunk mind egy szálig. Nyilvánvaló, hogy a zsidók ellen prédikált, bár névvel nem mondta.

— Ugye milyen gyönyörűen prédikált — nyávozták a nők kifelé jövet. Megnyugtattak, hogy még egész héten itt marad, s biztattak, hogy menjek el hozzá, délutánonként fogad, s ott lakik a sekrestyében.

Ehhez hasonló mozzanatokat nem jegyeztek fel a környéken időző költők, így Takáts Gyula sem. Viszont egy balatoni úszásról — vagy inkább a negyvennégyes balatoni úszásról — Takáts írt egy verset, gondolom azért, mert ez esetben támaszkodni lehetett a tájleíró versek nemmes hagyományára. Úgy tűnik, az ismert és tisztelt költő-elődök nemcsak a megformálást, de magát az érzékelést is meghatározzák.

*A part már messze van mögöttem.
Remeg szép rózsapárás ködben...
Hozzátapad a láthatárhoz
s a végtelen forró körében
libeg, mint kék szalag a szélben.*

*Hasad a víznek sűrű fodra.
Szétfejttem apró zöld bokrokra.
Tüdőmet, izmomat kísértem,
s tán téged is, nagy égi-öröm,
amint e vízzel így vesződöm.*

*Úszom a roppant zöld elemben,
mely hat földet ringat kezédben,
és életem tehozzád tágul,
hozzád, ki lényeg és a kezdet,
ki a semmiből kiemelted.*

*Mint szép, zöld sejtnek barna magja,
úgy fekszem ép a sűrű habba
és hallgatom, mit zúg a mélység.
Csigák, források szűz dalával,
így játszom én a kék halállal.*

*Tanít az ős elem. Mellelre
rádól a mennyek szerkezetje
s az ég és víz között a testem
fűrösztöm, míg remeg a nyárvég,
mint lüktető, tüzes halánték.*

Bölcs mennyi a tornyaidat nézem,
mint lengnek felhők özönében.
De rám se intsz. Harangod hallgat,
s bár titkod egy sárally leírja,
de hol rajzának kulcsa, hídja?

Fekszem. Kezem az égre tárva.
Vízből nézek a lég tavára
s köröttem senki mérföldekre.
Szívem borzong, derül a lelkem,
hogy hűs ezüst kezében fekszem,

s mint az, kit elbűvölt a kobra,
lesek hatalmas homlokodra.
Szemöldököd tündöklő felhők,
és a mindentudás alatta
sugárzik, bölcs szemednek napja.

Itt lenne jó heverni folyton,
csillogva tündér-vízi-bolton,
hol szívünket nagy példa inti,
s a hűvös mély, zengő magasság
ezüst angyalként elragadják.

Feledni kéne földet, testet!
Kettősabroncsú börtönünket.
A tájat, bort, búzát, a bendőt,
s fénylő húrod dalán remegve,
csak nézni nyugtató szemedbe. (...)
(Vizen)

A dióhéjforma balatoni csónakok sem pihentek negyvennégyben.
Sík Sándor (Budapest, 1889 – Budapest, 1963) ladikban húzta az evezőket, mikor gyerekeket nyaraltatott a tónál.

Nyüzsgő, visongó csöpp sereg,
Hároméves kis-emberek.
Táncol a vízen a friss evező,
Hintázva hív a kék hullámmező.
Hozom, hozom a csónakot!
— Felejtsük el a tegnapot!

Temessük el magunk megett
A véres bombaszőnyeget,
Amely alól előnyüzösztetek,
Szegény kis bódult fölöslegések,
Amely alatt ott hagyatok
Apát, anyát, a tegnapot.

*Felejtsük el, s vele a mát,
A szegény eszelős hazát.
Messze, maradjon el a bectelen,
Az ordíttató, őrvíztő jelen,
Minden, amit megátkozott
Fejünk megeste ránk hozott. (...)*

Balatonzamárdi,
1944. augusztus

Sík Sándor versének címe — *Messze nézzen, aki élni akar* — arra utalhat, hogy a túlélés nem csupán a külső körülményeken múlik, hanem azon is, hogy az ember a megtapasztalható világ rettenetén túl el tud-e képzelni valami mást, érvényeset, szükségképpen távolit, hiszen belátható távolságon belül semmi sem reményt keltő.

Zsidó származású keresztényként ő sem volt biztonságban, de hitét és elszántságát legalább ennyire próbára tette az általa szeretett és nagyra tartott embereknek, köztük Radnóti Miklósnak az övénél nagyobb veszélyeztetettsége.

Sík Sándor nem verselt olyan rendszeresen, mint a vers-naplót vezető Márai, Vas, Takáts, Jékely és Illyés, ő csak néhány magában álló, alaposan kiérlelt darabot hagyott maga után a negyvennégyes évből.

Illyés bujdosóként érkezett a Balaton környékére, ám ő végül is azt tapasztalhatta meg, hogy a szülőföld őt védi és táplálja — számkivetettség helyett otthonosságra lelt.

HAZA

*Hazaáruló, nem lelek helyet
hazámban. Beh kicsi lettél, hazám!
S beh enyém! Akár hajdan a tanyán
kapunk sarka, ha kutya kergetett.*

NYUGODTAN

*Hegy pincében élek; asztalom
a megterített déli Balaton.
Csillog a só, a villa, az üveg.
Fény, csönd. Három megyét vendégelek.*

SEGÍTŐ MAGYAROK

*Présház, diófa, esti völgy felett.
Hű arcok, hangok. Egyszerre, dörögve:
„Gyertek át! Vendég! Ne kérdd! Gyula jött le!
Hajtják azok a veszett németek!”*

D. A.-NAK

*Megint veszély! „Egy csendőrszázados
három vármegyén át téged nyomoz!...”*

*Vége elért. Így zihált: Ismerem!
Keresik! Meneküljön, mesterem!*

BIZTONSÁG

*Veszély, veszély. De ma is képtelen
vagyok hinni, baj eshet itt velem,
hol dédapám élt! itt! e megzavart
jött-ment nyáj itt veszti el a magyart?!*

Rövid ideig Vas István is időzött a Balatonnál. Ott tartózkodása alatt két szonettet írt, melyekben éppen csak felvillannak a táj szépségei. Vas nem tudja és nem akarja magát átengedni a vidék csodáinak és érzéki örömeinek, ellenkezőleg, akkor és ott is a nagyváros iránti elkötelezettsége erősödik meg, tovább szöve a korábbi hetekben írott verseinek város-tematikáját:

*(...) A városok megduzzadt kelevények
A vérszegény föld testén, de hazardabb
Bennük a lét, és én e szörny-hazákat
Szeretem, mert ma itt vibrál a lényeg.*

*A Balaton fölött, ha alkonyul,
A nap egy percre bíbor, lila, sárga.
Aztán a tó fekete habja csobban.*

*Igy tündöklök ma még a városokban
A lét kultúravégi tarkasága.
Egy perc... aztán az éjszakába hull.
(A városok)*

*Lehet, hogy én is majd meggyávulok,
És érdekel megint a tiszta szépség,
És hallgatom a hullámok verését
És fákat és virágot bámulok,*

*És vonzanak a faunok, amorok,
És nem bírom a nyitott szem veszélyét —
Most szenvedem a látás szenvedélyét,
A lét förtelmének kitárulok (...)
(Nyitott szemmel)*

GÖRFÖL TIBOR

Patsch Ferenc

Patsch Ferenc 1969-ben született Miskolcon. Jezsuita szerzetes, filozófus és teológus, számos könyv szerzője, a római Gregoriana Egyetem rendkívüli professzora, a Fundamentális Teológia Tanszék vezetője.

Ön Rómában tanút teológiát, ezért közvetlen közelről látja az olaszországi helyzetet. Milyen a légkör a fővárosban és az országban?

Ezt nehéz megítélnem, merthogy most teljesen elzártan élünk — közel egy hónapja nem voltam az utcán. Ezekben a napokban így mindenki a médiára kénytelen hagyatkozni, ha tájékozódni akar. Meg persze innen-onnan, a hallgatóimtól, a barátaimtól is hallok valamit, szóval töredékes információim vannak. Sok megrendítő hír ért el hozzám. Ahogy hallom, Észak-Olaszországban csak a járvány első három hetében több mint 50 pap halt meg: csak Bergamóban tizenheten, Piacenzában és Parmában hatan, Cremonában és Milanóban négyen, Bresciában hárman, és még sok kisebb egyházmegyében is egy-egy. De a hallgatóink életében is történnek drámák. Tudok például egy Covid-19-ben megbetegedett doktorandusz hallgatónról, aki a gyógyulása után most a szüleit ápolja. Érthető, hogy pillanatnyilag kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy egy újabb fejezetet megírjon. A házasságom tagjain is látom — lelkipásztorként részt veszek az *Équipe Notre Dame* mozgalomban —, hogy a családokban is sokat szenvednek a bezártság miatt. Ki-ki vérmérséklete szerint reagál persze, de senkinek sem könnyű mondjuk negyven négyzetméteren, három gyerekekkel, napi 24 órában összezárva.

Lélektanilag mindenkit megvisel ez a helyzet. Az ember akaratlanul is az élete nagy kérdéseivel kezd el foglalkozni. A karantén napjaiban, azt hiszem, lesznek, akik elveszítik a hitüket, és lesznek olyanok is, akikben a vallásosság felerősödik. Lesz, aki állást változtat, és lesz, aki a korábbinál tudatosabban dönt a jelenlegi hivatása mellett. Egyesek szorosabban kapcsolódnak majd a családtagjaikhoz, ám Kínában, úgy hírlik, a koronavírus-válság kapcsán a válások száma is megemelkedett. Egy ilyen tapasztalat után nem maradunk ugyanazok, akik voltunk. És persze nem úgy beszélek erről, mint akinek mindegy, milyen irányban változunk. Képtelen vagyok tudományos „elfogulatlansággal”, az „objektivitás” szemüvegén át nézi az eseményeket — hiszen emberi sorsokról van szó! És persze magamat sem tudom kivonni az események hatása alól.

Megfigyeltem, ahogy a média hírei hatást gyakorolnak ránk. Fel-tűnt, milyen nagy érdeklődéssel szokás követni a statisztikákat. Az új fertőzöttek, a gyógyultak és a járványban elhunytak számáról az olasz rádió rendszeresen beszámol — és a közös étkezésekkor sokak számára szinte nem is létezik más téma. Találgatják, vajon elérjük-e már a csúcst, simul-e már a görbe. Engem különösen az lep meg, hogy milyen naivitással hiszünk az adatoknak. Mintha bizony mind-

ez olyan pontosan mérhető volna! A szakemberek tudják, hogy a statisztikák összeállításában rengeteg tényező játszik szerepet, hogy más ne mondjak, például sok függ attól, hogy hány tesztet végeznek el. Svájcban magas a fertőzöttek száma, Nigériában szinte elhanyagolható, nem is beszélve az úgynevezett „szimptóma nélküli” vírushordozókról, akik minden beteg környezetében nagy számban vannak jelen. A világ déli féltékéje egyébként is még csak most kezd megbetegedni...

Mi mégis naivan hiszünk a számoknak — s nekem az az érzésem, hogy ez azért van, mert hinni akartunk! Talán ez a módja annak, hogy megnyugtassuk önmagunkat. Az objektivitás látszata ugyanis azzal az illúzióval kecsegtet, hogy a kontroll a kezünkben van, hogy uralni vagyunk képesek a helyzetet. A bizonytalanság elviselése okozza a problémát. Mindez a modern mentalitást tükrözi. Heidegger úgy fogalmazna, hogy gondolkodásunk a kalkuláló „metafizikai” tradíció, a technikai világ uralmának hatása alatt áll. A „metafizikai” ebben a negatív értelemben a világ technikai uralásának igényét jelenti. Márpedig a válság nyilvánvalóvá tette, hogy ez az igény túl nagy — a jövő elvileg kiszámíthatatlannak mutatkozik. A bizonytalanság és az uralhatatlanság a valóság természetéhez tartozik. A fizikusok Heisenberg és Einstein óta tudják ez, már legalább száz éve, most azonban egyszerre közös tapasztalatunkká vált. A legjobb epidemiológus vagy virológus szakember sem tudja pontosan megmondani, hogy a válság meddig fog tartani. Tervezhetünk-e például a nyárra? Ez a bizonytalanság persze csak a mi generációnknak újdonság: például azoknak, akik átérték a II. világháborút, öt-hat éven keresztül ez volt az állandósult életérzésük. Mi csak éppen ízelítőt kapunk belőle...

Aki tudománnyal és tanítással foglalkozik, annak most talán nem fordult fel gyökeresen az élete. De mi a helyzet a lelkipaparsággal és a gyóntatással? Hogyan reagálnak a jezsuiták a helyzetre?

Azért az akadémiai élet is felfordul egy kicsit — hiszen ez elkerülhetetlen! Nekünk, jezsuita szerzetes-tanároknak persze elég kézenfekvő stratégia a nehézségek elől a munkába menekülni: szinte azonnal online formában folytattuk tovább az oktatást. Viszont már csak pedagógiai és didaktikai szempontból is illúzió lett volna azt gondolni, hogy minden mehet tovább a régi kerékvágásban. Az átadandó anyagot tartalmilag is újra kellett gondolni, ha csak egy kicsit is szertartunk volna a filozófia és teológia szakos, vagy éppen vallás- és társadalomtudományokat tanuló hallgatóinkhoz beszélni. Mindez a tanár számára is fokozott stresszhelyzetet jelentett. A Google Meet, a Zoom és a YouTube oktatási célú felhasználása terén korábban nem kellett tapasztalatokat szereztünk. Egyébként a dolog húsz évvel ezelőtt egyáltalán nem lett volna lehetséges. Persze sok új, pozitív tapasztalatra is szert lehetett tenni. Különös élmény például belépni a tanítványaink személyes terébe, és például reggel fél 9-kor az előadás alkalmával „vendégeskedni” az otthonaikban...

Az igazi probléma azonban számomra a lelki vezetés folytatása. Én itt érzékelem legkevésbé hatékonynak a technika segítségét. Hiszen a lelki kísérői találkozás minden részlete fontos, onnantól kezdve, hogy a találkozáskor megpillantjuk egymást és kezét nyújtunk.

Én a beszélgetés során mindig arra törekszem, hogy az egész személyt befogadjam. Ha valaki belátást enged a lelke titkos kamráiba, az a feladatom, hogy minden figyelmemmel megpróbáljak egészen nála lenni. Szinte a lélegzetemet is visszafojtom, nehogy megzavarjam azt, ami éppen történik benne. Nem elég csak a szavakra figyelni, hanem azokon túl azt kell befogadnom, aki ő maga. Csak így nyíllhat tere a benne működő Léleknek.

Szóval, én itt nagyon erősen találkozom a virtuális világ korlátaival és megszenvedem a közös személyes tér hiányát. Túl a titoktartással, a *privacy*-vel kapcsolatos aggályokon, én az egyház bölcsességének tudom be, hogy nem engedélyezi az interneten keresztül történő gyóntatást. Mások viszont — nálam sokkal érzékenyebb emberek, szerzetesnők is — arról számolnak be, hogy náluk jól működik az internetes lelkivezetés, és ez engem is felbátorított. A magam részéről viszont leginkább csak két esetben állok szívesen kötélnek: ha valaki krízisben van, vagy ha eleve beleegyezik, hogy esetleg semmit se mondjak az egész találkozás alatt. Ez utóbbi engedélyre nekem van szükségem: így szabadabbnak érzem magam arra, hogy tényleg csak akkor szóljak közbe, ha szükségét érzem, és ne akarjam az illetőt „megmenteni”.

Mindent összevéve azonban, annak ellenére, hogy közel öt hét elzártság után már kialakult egyfajta „új normalitás”, azért nagyon fogok örülni, ha mind az oktatásban, mind pedig a lelkivezetésben végre visszatérhetünk a régi gyakorlathoz. Ugyan ki hitte volna mondjuk két hónappal ezelőtt, hogy a diákoknak is hiányozni fog az iskola! Most pedig, ha jól érzékelem, a kisiskolásoktól az egyetemistákig mindenki alig várja, hogy végre újra visszatérhessen az osztályterembe.

Érdekes, és az Ön szavaiból is ez olvasható ki, hogy a járványhelyzet már korán a tanulságok levonására és a jövő fiúrkészésére indított sokakat. Említette az imént a valóság uralhatatlanságát, és arról is egyre többen beszélnek, hogy szembe kell néznünk sérthetatlenségünk hamis látszatával.

A nyugat-európai társadalmakban élőknek az elmúlt félszáz évben gyakorlatilag nem kellett történelmi traumákkal szembenéznük. A II. világháború befejeződése óta tulajdonképpen folyamatos gazdasági növekedést regisztráltak. Ennek hatására mára felépült a világtörténelem valószínűleg leggazdagabb és legstabilabb társadalma. Igaz, hogy a 2001. szeptember 11-i támadás egy pillanatra megrendítette ezt a világot, ám az emberek csak TV-n keresztül nézték a New York-i ikertornyok ledőlését — mindez valahogy távoli maradt, nem gyakorolt közvetlen hatást az életükre. Ugyanígy a 2008-ban kezdődött gazdasági válság nyomán is vesztek ugyan el munkahelyek, de a népesség nagy része nem érzékelte a saját bőrén a negatív hatásokat. Az utóbbi hetek eseményei azonban gyökeresen megváltoztatták az emberiség felének, mintegy négymilliárd embernek az életmódját. Valóban történelmi esemény ez, amely jó eséllyel kitörölhetetlenül részévé válik majd a mi generációnk kollektív emlékezetének. Egyszeriben belépett az életünkbe a halálfélelem és a kiszámíthatatlanság, e két eddig nagyrészt ismeretlen életérzés — erről már beszéltem. Most pedig, hogy lassan kiheverjük a legnagyobb sokkot, és az olaszok elgyászolják a halottaikat, lassan egyéb szempontok is a látótérbe kerülnek. A gazdaság helyzete kapcsán is lelepleződött

a tervezhetőség és a sebezhetetlenség illúziója. 2020-ra az olasz gazdaság 0,5–0,7 százalékos gazdasági növekedést jósoltak. Ugyan ki számolt azzal, hogy történhet valami, aminek hatására — ahogy a minap egy jól informált, de indiszkrét olasz politikus fogalmazott — 10–12 százalékos csökkenésről kezdjenek emlegetni? Maga a modern emberkép kapott sebet, az elbizakodott technokraták és a túlzottan optimista poszthumanisták elképzelései is módosulni látszanak: a történelem továbbra is megmarad az elvi kiszámíthatatlanság terepének.

A meglepetések közé tartozik, hogy nem az önérték és az elzárkózás lett az uralkodó, hanem számos példája van az együttérzésnek és az összefogásnak (legalábbis helyi szinten). Mivel magyarázható ez?

Szerintem elsősorban azzal, hogy az ember társas lény. Ez talán banális hangzik, és némelyeknek talán nem is elég „vallásos”, a dolognak mégis óriási jelentősége van. Egy jezsuita rendtársam, aki bioetikát tanít az egyetemen, és maga is orvos, elmesélte, hogy mennyire megrendítette, amikor a napokban kezébe került azoknak az olasz orvosoknak a névsora, akik életüket veszítették a járvány első heteiben. A lista már akkor ötvennél több személy nevét tartalmazta, és egy 43 éves orvosnő volt a legfiatalabb. Eltűnődtem a hír hallatán, hogy vajon mi vesz rá egy fiatal nőt vagy egy férfit, hogy kockáztassa az életét, és a veszély ellenére is folytassa a betegek gyógyítását. Úgy tűnik, nem csak hívő emberek képesek önfeláldozásra. A hit persze óriási segítséget jelent — különösen válságos helyzetekben —, viszont az önzetlen, altruisztikus viselkedés nyilvánvalóan nem csak a keresztények előjoga. Úgy vagyunk megteremtve, hogy a közösség javát képesek vagyunk többre tartani a saját érdekeinknél — sőt olykor még az életünkön is. Persze a hitből élő ember, aki maradéktalanul átadta magát Jézus Krisztusnak, valódi kvantumlépést tesz, ide hit nélkül lehetetlen őt követni. Egy jóakarátú ateista mégis nagyon messzire eljuthat. Vajon hogyan érthető ez a helyzet?

Számomra nagyon sokat segít egy teológiai-filozófiai elmélet, miszerint minden emberben működik Jézus Krisztus Szent Lelke. Ez még akkor is így van, ha az illető ennek nincs tudatában. Hiszen ha valaki csak egyszer is életében megérezte, hogy van az életének egy rajta túl mutató értelme — mondjuk, mert rábíztak egy életet, és egyszeriben átéli, hogy abszolút felelősséggel tartozik érte, bár nem tudná megmondani, ki vagy mi előtt, vagy egyszerűen csak feltétlen értelmét látja annak, hogy önzetlen módon segíthet másokon, bár nem akar meghalni és szereti az életét —, akkor elmondható, hogy az illető voltaképpen a lelke mélyén megismerte Istent, vele találkozott, és ez még akkor is így van, ha nem képes erről a tapasztalatáról különösebben választékos szavakkal számot adni. Az együttérzés és az erkölcs szerves része az emberi természetnek — bizonyosság erre azok élete, akik ma önzetlenül ápolják a rászorulókat, noha ezért nem sok anyagi vagy erkölcsi megbecsülésben van részük. A szkeptikusok persze ilyenkor azt vetik a fenti érv ellen, hogy az altruizmushoz úgyszólván nem kell Isten, hiszen megfigyelhető az állatok között is, például az emberszabású majmoknál. Ám számomra ez az etológiai „ellenérv” nem perdöntő, hiszen miért ne mondhatnánk, hogy Isten szeretete az egész univerzum

összetartó ereje és törvényszerűsége, amely bizonyos fokok az állatok viselkedését is szabályozza? Persze az ember egészen egyedülálló lény, akinek viselkedéséhez az állatvilág csak nagyon távoli analógiákat szolgáltat. Szóval úgy képezem, hogy létezik egyfajta „anonim” hit is, amely ott él az emberek szívében, és Isten előtt nagy súllyal fog latba esni majd a végső ítéleten. Addig pedig őszinte csodálattal adózhatunk az emberi szolidaritás heroikus megnyilvánulásainak.

Ha eltávolodunk valamelyest a helyi szinttől, mi mondható el a járvány globális összefüggéseiről?

Az első dolog, amit szerintem érdemes hangsúlyozni, hogy a globális jelleg valóban a legjellemzőbb újdonsága a mostani járványnak. Először esik meg ugyanis az emberiség történetében, hogy egy ilyen jellegű problémával valóban planetáris szinten kell szembenéznünk. Az ókori és középkori epidémiák jórészt helyi jellegűek maradtak. Amennyire tudjuk, ez éppúgy igaz volt a Krisztus előtti 5. században Athénban pusztító bubópestisre, mind pedig a 6. században a Konstantinápolyban kitört pestisvészre, amely a Bizánci Birodalomban pusztított. Ez ugyan a Mediterraneum egész keleti medencéjében elterjedt, ám az adott körülmények folytán nem válhatott világjárvánnyá. De még az Európában 1347-ben jelentkező „fekete halál” is bizonyos értelemben „helyi” jelenség maradt, annak ellenére, hogy Közép-Ázsiából a Közel-Keleten át érkezett a kontinensünkre, majd innen terjedt át Észak-Afrikára is. 2020 márciusától azonban kétségkívül pandémiáról, világjárvánnyról kell beszélnünk, amely hetek alatt gyakorlatilag a világ valamennyi térségében jelentkezett. A sors iróniája, hogy a 14. században hullámokban terjedő, ki-kiújuló pestist, amely akkoriban a különböző becslések szerint a korabeli európai lakosság nagyjából egyharmadának-felének pusztulását okozta, ma antibiotikumokkal könnyen tudnánk gyógyítani. Ezzel szemben a Covid-19 vírus ellen védőoltás híján egyelőre tehetetlenek vagyunk, hiszen — amint azt az infektológus szakemberektől ezekben a napokban mindnyájan megtanulhattuk — a vírusok ellen hatástalan az antibiotikumos kezelés.

Az új koronavírus-járvány másik fontos hozadéka, hogy világossá teszi: a globalizáció korában mindnyájunk sorsa összetartozik. Összeköttetésben létünknek (interkonnektivitásunknak) azonban pozitív hatásai is vannak! Figyelemre méltó például, hogy a nemzetközi tudományos közösség szinte egyidőben lépett működésbe a veszély elhárítása érdekében. Egyszeriben sikerült félretenni az ideológiai különbségeket: a kínai kutatók éppúgy nyilvánosságra hozták eredményeiket, mint az amerikaiak. Néhány hét leforgása alatt megfejtették és a nemzetközi biológiai adatbázisokban elérhetővé tették a vírus teljes genomját, és a kutatók között legfeljebb abban alakult ki nemes versengés, hogy ki tud hamarabb és hatékonyabban hozzájárulni egy a jövőben kifejlesztendő védőoltáshoz. Tehát a globális tudományos közösség egységes testületként reagált, amely azonos módszereket használ, azonos nyelven beszél, és nagyjában-egészében azonos értékeket is vall, ami alighanem szintén nívóumnak számít. A globális szintű politikai és tudományos szervezetek tették lehetővé, hogy globális szinten sikerül kezelni a járványt, ami sok életet mentett

meg. Súlyos hiba volna tehát lebecsülni a tudomány szerepét a járvány keretek között tartásában, annak ellenére, hogy hiba volna a földi paradicsom megvalósítását várnunk tőle.

Az egyház életében milyen következményei vannak és lesznek a kialakult körülményeknek?

Ez a kérdés önmagában is megérne egy beszélgetést, talán most csak pár gondolat... Az egyik kánonjogász kollégám a kérdés kapcsán nemrég azt fejtegette, hogy várhatóan eltűnik majd a nyelvre áldoztatás, vagyis átalakul a két szín alatt áldoztatás gyakorlata, ami a keleti rítusú egyházakban különös nehézségeket okozhat. Nem kétlem, hogy szentségkiszolgáltatás terén változások várhatók, ám őszintén szólva, ez nekem elég felületes megközelítésnek tűnik. Alighanem mélyrehatóbb következményekkel is számolni kell. De hadd kezdjem messzebből.

Ha az emlékezetem nem csal, március 8-án történt a drámai bejelentés, miszerint az egyház egész Olaszországban felfüggeszti a nyilvános szertartások végzését, és határozottan a világi hatóságok által elrendelt *lock down* betartására biztatja a híveket. Ezzel a társadalom jelentősebb intézményei közül az egyház mindenképpen az első között reagált a helyzetre. Bizonyos egyházi körök részéről — akik olykor a pápánál is pápábbak akarnak lenni — nem is maradt el az azonnali elmarasztalás: főleg internetes fórumokon adtak hangot a felháborodásuknak és keltettek hangulatot az egyházi vezetők ellen: „Elvették tőlünk a misét!” Pedig minden jó érzésű, felvilágosult ember tudhatta, hogy ez a fájdalmas döntés abszolút szükséges volt, és meghozatalával az egyházi vezetők hallatlan civil felelősségérzetről tettek tanúságot. Ezért elmondható, hogy a katolikus társadalom a kor színvonalán volt képes választ adni a vészhelyzetre. Ha jól emlékszem, a sportmérkőzések elhalasztása és az olasz futball- és kézilabdabajnokság felfüggesztése ehhez képest csak jelentős késéssel következett be. Persze tudok empatikus lenni azokkal, akiket megrendített a templomok bezárása, hiszen a szentmise az én életemben is „forrás és csúcspont”. Mégis mélységesen helytelenítem, ha valaki ideológiai lövészárkokból támadja az egyházat ezen döntés miatt. Az egyedüli áldozat szerepéhez senkinek sincs joga — mindannyian áldozatok vagyunk! Szerintem teológiai helytelen, premodern gondolkodásra és hamis „ortodoxiára” vall, ha valaki a világot kizárólag a gonosz terepének tünteti fel és elítéli a vele szemben nyitottabb, párbeszédképes egyházi hozzáállást. Ahogy természetesen alapjaiban hibázta el a helyzetet az az elemzés is, amely — mint egyes olasz újságírók tették — az egyház súlytalanná válásáról prófétál, és arról, hogy úgymond „eltűnik a vallás, felváltja a tudomány” (lásd Marco Politi, *Il Fatto Quotidiano*, március 27).

Nem erről van szó! Én úgy látom, hogy a vallás mára nagyrészt átgázolt a felvilágosodás tűzpatakján, és a 21. század elején megtisztultabb, érettebb hittel áll Isten és az emberek szolgálatában. Az persze érzékelhető, hogy a járvány kitörése váratlanul érte a katolikusokat is: nagyfokú elbizonytalanodás tükröződött számos olasz egyházi méltóság rádiós, televíziós nyilatkozatából. Ám végül kikristályosodott valami, amit hitelesnek látok. Egyébként az elbizony-

talánodást is meg lehet érteni. Egy gazdasági krízis, árvíz vagy földrengés idején — ezekből mind kijutott Olaszországnak az utóbbi időben — az egyház már jól érti a dolgát: a rendelkezésére álló eszközökkel igyekszik a legszegényebbeket és a leginkább rászorulókat segíteni. Most azonban, amikor a fizikai közelség ellehetetlenült, hiszen a személyes kontaktust tiltották a hatóságok, mintha a legnagyobb erejüktől, az emberközelségtől fosztották volna meg a szolgálattevőket. Az egyház azonban hamarosan mégis óriási vitalitásról és kreativitásról tett tanúbizonyságot! Rengeteg kezdeményezés látott napvilágot például a világhálón, és bár a húsvéti szertartások *streaming* formában való követését a Tanítóhivatal valószínűleg soha nem fogja egyenértékűnek elismerni, a felajánlott lehetőségek sokak lelki igényét próbálják legalább részben kielégíteni.

És hát a hitelt érdemlő hangok között ott van Ferenc pápáé is. Neki mindig is volt dramaturgiai érzéke, most is az egész világot bejárták azok az ikonikus képek, amelyek a március 27-én, nagyböjt péntekén készültek, amikor a pápa egyedül beszélt a néptelen és esőtől áztatott Szent Péter téren. Nagyböjti prédikációjának egyik kulcsszava a *fragilità*, a törékenység volt. Egy ponton a pápa szavai könyörgésre, szenvedélyes imára váltottak át. Hadd idézzem: „Ébredj fel, ébredj fel, Uram! Nem a Te ítéleted ideje ez, hanem a mi ítéletünké. Annak ideje, hogy meglássuk, mi az, ami számít és mi az, ami elmúlik, hogy elválasszuk egymástól azt, ami szükséges, és azt, ami nem az. Annak az ideje, hogy újra visszatérjünk a Tehozzád vezető útra, és arra az útra, ami másik emberhez vezet. Szemlélhetjük a számos példaértékű útítársat, akik a félelem közepette is cselekvéssel reagáltak és életüket adták.”

Az ateista történész, Yuval Noah Harari, sokmillió példányszámban eladott sikerkönyvek szerzője, a napokban egy interjúban arról beszélt, hogy a modern medicinának köszönhetően történelmi összehasonlításban ebben a járványban pusztultak el a legkevesebben. Ebben alighanem igaza van. A történelmi haladáshit ezen aranyshájú prófétája azonban szerintem téved abban, hogy a poszt-humanista jövő ígérete, a techno-merkantilista fétis, a minden vállalási hagyománytól eloldott, optimalizált technozófia álbölcsessége nyújtana megoldást. Az orvostudomány és művelői minden érdemének elismerése mellett az a véleményem, hogy nem tudjuk magunkat megmenteni, megváltani. De szerencsére erre nincs is szükség — hiszen a megváltás már megtörtént Jézus Krisztus által. Ahogy én látom, a koronavírus-válság az egyház számára inkább a hit éréseinek esélyét adja. Az érett hit pedig egyúttal a szent hagyományhoz való mélyebb kapcsolódást is jelenti. Ahhoz a hagyományhoz, amelyben évezredek óta szól a zsoltáros bölcsessége: „Az ember, ha nincs benne belátás, akármilyen gazdag, olyan, mint az állat, amelyre pusztulás vár” (Zsolt 49,21).

Végül az élettrend, az imaélet és a társas kapcsolatok megszervezé-

Erre a kérdésre könnyű válaszolnom, hiszen mostanában küldtem el a diákoknak, a Fundamentális teológia tanszék közel száz doktorandusz és licenciandusz hallgatójának egy körlevelet, amelynek a

séhez mit ajánlana a mostani helyzetben a jezsuita hagyomány alapján?

végén igyekeztem néhány gyakorlati tanácsot is adni a „karantén” nehéz napjaira.

Néhány szempont tehát. (1) Fontos megpróbálnunk pozitívnak maradni. Olyan könnyen lehúzza a média negativitásának örvénye — ellen kell állni! Tilos például naponta egynél többször híreket olvasni. (2) A bezártság idején meg kell próbálnunk „irgalmasan”, megértően viszonyulni saját magunkhoz. Egyfajta ingerlékenység az adott körülmények között természetes — érdemes realiztikusan számot vetni a saját korlátainkkal. (3) Fontos valami sporttevékenységet találni. Bármilyen helyen végezhető fizikai mozgás megteszi (nyújtás, gimnasztika stb.), amely segít bennünket, különösen, ha zenére végezzük, formában maradni. És nem csak fizikailag. (4) Megpróbálkozhatunk azzal is, hogy találjunk a környezetünkben olyan embereket, akik nálunk is rászorulók, és segíthetünk nekik. Remek alkalom a bevásárlás — persze a ház elhagyása ebben az időben Olaszországban csak egy önmagunk számára kiállított igazolással (*autocertificazione*) engedélyezett. De az is, aki egyházi kollégiumban él, kiveheti a részét a házimunkákban. A szabály így szól: amit én megcsinállok, azt másnak már nem kell... (5) Nagyon gyümölcsöző dolog ilyenkor könyveket olvasni — vagy akár hangoskönyveket hallgatni is! A cél, hogy képesek legyünk távolságot venni a túlságosan beszűkítő körülményektől. (6) Van, aki szívesen barkácsol, mások inkább a főzésben élik ki a kreativitásukat. (7) Fentebb már szerepelt ugyan, de érdemes külön is kiemelni: a zenehallgatás, vagy éppen az aktív zenélés terápiás hatású. (Persze nem kell mindjárt az erkélyen kezdeni, mint az olaszok szokták...) (8) Jó ötlet ilyenkor nosztalgizálni is, felidézhetünk régi szép emlékeket. Nemcsak valami profán praktikáról van szó: a módszer alapjai egészen Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyvéig* visszavezethetők, sőt még tovább is, az apostolokig, akikről Jézus azt kéri, hogy a feltámadás után menjenek vissza Galileába, ahol a vigasz idején sok időt töltöttek együtt (vö. Mt 28,10). (9) Tudatosan kereshetjük a kapcsolatot Istennel, és igyekezhetünk a szívünkben felindítani a hálát. Erről sokkal többet kellene mondani, *sapienti sat!* A feltámadott és ma is élő Jézus Krisztus személyes szeretete és gondviselése ezen a módon eleven tapasztalattá válhat. (10) Érdemes kitenni az arcunkat naponta egy fél órára a napra. Ha a D vitamin nem is használ a Covid-19 ellen, de a napterápia kitűnő antidepresszáns. (11) A templomi liturgiákat az interneten keresztül is lehet követni. (A hallgatóimnak, akik tudnak olaszul, a reggeli pápai miséket ajánlottam.) Az is segít ilyenkor, ha ez alkalomból egy kicsit ünnepibb öltözetet veszek fel, és „előbb érkezem”, hogy legyen időm bensőleg ráhangolódni az imával. (12) És végül a régi szerzetesi bölcsesség: *Salva ordinem et ordo salvabit te!* — Őrizd meg a rendet és a rend megőriz téged! A nap strukturálása jó módszer a felesleges időtöltések és a káros függőségek legyőzésére.

Hát ennyit hamarjában, abban a reményben, hogy hamarosan nem lesz szükség ilyen praktikákra. S akkor már csak azt lesz érdemes átmenteni belőlük a hétköznapi rutinba, amit hosszú távon is gyümölcsözőnek ítélünk.

NAC SINÁK GERGELY
ANDRÁS

A nyilvánvaló titok

A Szentlélek misztériuma az ortodox teológiában

1977-ben született Budapesten. Ortodox pap, teológus. Legutóbbi írását 2016. 12. számunkban közzöltük.

¹*L'Esprit-Saint dans la tradition orthodoxe. Éditions du Cerf, Paris, 1970.*

²Lásd uo. 60.

³A „paraklétoz” ugyanis etimológiai szempontból azt jelenti: a „mellénk hívott”.

⁴*Az isteni szerelmek himnuszai*, I. (Ford. Perczel István.) In: Szent Simeon, az Új Teológus: *Az isteni szerelmek himnuszai*. L'Harmattan — Odigitria, Budapest, 2010, 30.

Pavel Evdokimov, a huszadik század jelentős emigráns orosz teológusainak egyike a Szentlélekről írt könyvében arról elmélkedik, hogy a teológia számára talán a legnehezebben megfogható, legnehezebben körvonalazható isteni személy a Lélek. Legalábbis az elméleti-bölcséleti teológia számára. Az atyák is, írja, tüstént hangnemet is váltanak, amikor a Szentlélekről kezdenek beszélni; a terminológiát csodálat váltja fel, egyfajta mámor.¹ A képek is, amelyekkel a Szentírás jellemzi a Lelket, ugyanilyen „meghatározatlanok és illékonyak: lélegzet, láng, illat, olaj, galamb, égő csipkebokor... Ha a Fiú az Atya képe, a Szentlélek pedig a Fiúé, a Szentlélek, mondják az Atyák, akinek egyedülként nincsen képmása egy másik Személyben: lényegileg titokzatos.”²

Visszatérő észrevétel az is, hogy a kanonikus ikonfestészetben a Léleknek nincs ikonja — a Vízkeresztkor alászálló galamb-alakot leszámítva. Az Atyáról még csak-csak rendelkezünk egyfajta „belső képpel” — már azáltal is, hogy ekként szólítjuk meg Őt —, az emberré lett Fiúról képmások sokaságára támaszkodhatunk, de sehol sem látjuk a személyesen „mellénk rendelt” Vigasztalót, aki pedig a legközelebb volna mihozzánk, Krisztus ígérete szerint.³ Másfelől valamennyi szent férfi és nő arcása egyúttal az Ő ikon-képének is tekinthető, hiszen mindegyikükben a Szentlélek nyilatkozik és mutatkozik meg, más és más egyedülálló módon, mértékben és alakban. „Napként felfénylik kegyelmed, Istenem és Királyom, / a Szentléleknek kegyelme mind az összes szentekben, / és megközelíthetetlen napként ragyogsz közöttük / és mind megvilágosodnak a hitük és a tettük, / reményük és szeretetük, tisztulásuk, s a Lélek / megvilágító hatása, ereje és mértéke szerint...” — írja egyik himnuszában az Új Teológus Szent Simeon.⁴

Tehát: lélegzet, láng, olaj, illat, emberi arc: csakugyan a világ legváltozékonyabb, legkevésbé megfogható dolgai. A nehézség abban rejlik, hogy épp ezen a megfoghatatlan és illékony, fellobbanó és tolvafutó dolgon épül fel az egyház. Pontosabban: általa. „Az egyház egyszerre alapul az Euchariszián és a Pünkösdőn” — írja ugyanott Evdokimov. Ez utóbbi ugyanis, a Lélek alászállása az apostolokra, az isteni gondviselésnek a megtestesülésével egyenértékű misztériuma: az Atya először a Fiút küldi el a világnak, majd a Fiú a Lelket (Lk 24,49), hogy a teremtetlen valóság jelenléte így legyen teljessé a teremtésben. De ha éppen az egyház — vagyis a világ létmódjait és létezőit egybekapcsoló új teremtés — által teljeseedik be és válik tökéletessé az isteni üdvterv, akkor ennek kulcsa és főszereplője még-

is miképpen maradhat ilyen észrevétlen, ennyire megfoghatatlan? A Lélek jelenléte sem lehet kevésbé „személyes”, kevésbé „intenzív”, mint a Fiúé, lévén Ő is a Szentháromság egyike — miért rejtőzködik akkor? Ha meg is nyilatkozik, jelenléte diszkrét jelenlét, mint egykor a pusztaságban az égszakadás-földindulás utáni csöndességben megszólaló „halk és szelíd hang” (1Kir 19,12). Talán éppen erről a szelídségről és tapintatról ismerhető fel — ez volna az Ő „arca”. A mindig-jelenlévő, aki mégis kész elillanni, habozás nélkül visszavonulni — lélegzet, láng, olaj, illat —, ha a teremtmény szabadsága úgy kívánja.⁵ Megszokhattuk már, hogy a bukott világban mindig minden fordítva van, pontosabban szólva a bukás világában mi mindent fordítva látunk: gazdagságot látunk ott, ahol voltaképp szegénység van, és halált ott, ahol győzedelmeskedik az élet — a Kereszt esetében például. Az aszkézisben a nélkülözést vesszük észre a bőség helyett, és az utolsókban sem látjuk meg az elsőt. Ennek alapján bizvást állíthatjuk, hogy a legillékonyabbnak és legkevésbé megfoghatónak tűnő valóság lesz a legszilárdabb, köveknél mozdíthatatlanabbul maradandó: az, amin és amiből egyház épül. A legszelídebb egyúttal a leghatalmasabb erő.

A keleti kereszténység egyházfelfogásának talán legkevésbé artikulált, de legmélyebben átélt valósága a Szentléleké. Megjelenése mindig egyúttal elrejtőzés is: hol vagyunk már az Ószövetség lángoszlopban, felhőoszlopban megnyilatkozó isteni jelenlététől: a Fiú jelenléte és dicsősége sokkal diszkrétebb, nehezebben felismerhető, s a Szentléleké még nála is szemérmesebb. „Az Ószövetség nyíltan hirdette az Atyát — írja Nazianzoszi Szent Gergely —, de a Fiút csak homályosan; az Újszövetség kinyilatkoztatta a Fiút és sejtette a Lélek istenségét.”⁶ Pünkösöd napján azonban minden megfordult: az egészen addig *kívül* szemlélt, kinyilatkoztatások által megtapasztalt isteni dicsőség és jelenlét *belsővé* válik.

„Mindazok, akik a mennybemenetel előtt — Ádámtól kezdve — Krisztus dicsőségét szemlélték, kettős módon látták azt” — írja Jóannisz Romanídisz. „Egyrésztől felhő takarta be őket: mivel »a te világosságodban látjuk meg a világosságot« (Zsolt 35,10), fényes felhőbe burkolóztak, és a teremtetlen Fényben lévén egyrészt teremtetlen Fényt pillantanak meg, másrészt Krisztus emberi természete is a fény forrása, ahogy a Színeváltozásnál is. A Színeváltozáskor a három tanítvány Krisztus emberi természetét látta fényforrásként. Bennük is felviláglott a fény, de kívülről, a testből. Világzott bennük a fény, de Krisztus Teste, a fény forrása rajtuk kívül volt. A Pünkösddel azonban a Fény sugárzása Krisztus immár belül lévő emberi természeté.”⁷ Ilyen értelemben mondhatta tehát Evdokimov, hogy az egyház alapítása egyszerre nyugszik az Eucharisztia és a Pünkösödön. Ami az egyikben megalapozódik, a másikban beteljesedik: ám a pünkösdi leszállással egyúttal a Lélek diszkrétciója, „visszavonulása” is teljessé válik. Ennek a paradox jelenségnek: a *kiáradás* és *visszahúzódás*, a meg-

⁵„Mert az Úr Lélek, s ahol az Úr Lelke, ott a szabadság” (2Kor 3,17).

⁶*Orationes*, XXXI, 26.

⁷Idézi π. Παναγιώτης Βαρδουνιώτης: *Το μυστήριο της Πεντηκοστής*, (<https://www.euxh.gr/theologia/orthodoxia/to-mystirio-tis-pentikostis/>)

jelenés és rejtőzködés ellentmondásos kettősségének köszönhető a teológia és az egyházatyák nem egyszer felemlgetett „tétovasága” is, amikor a Szentlélekről van szó. Szent Pavel Florenszkij nagy művében, amely *Az igazság oszlopa és alapja* címet viseli, egy teljes fejezetet szentel a „Vigasztalónak”, és mindjárt ennek a kétarcú jelenlétnek a titkára irányítja a figyelmet: „Igen, a Szentlélek működik az egyházban. De a Lélek ismerete mindig csak ígéret volt vagy pedig jutalom — kitüntetett pillanatokban vagy kivételes emberek számára; s ez így is lesz az idők végezetéig. Ezért lehet, hogy az egyházi irodalmat olvasva nem kerülheti el senki figyelmét egy bizonyos jelenség, amely elsőre furcsának tetszhet, de előzetes megfontolások nyomán feltárja belső szükségszerűségét. Arról van szó, hogy az atyák és a misztikus gondolkodók beszélnek ugyan a Lélek eszméjének fontosságáról a keresztény világképben, ám szinte senki nem szolgál tiszta és precíz magyarázattal. Nyilvánvaló, hogy a szent atyák tudnak valamit. De még nyilvánvalóbb, hogy ez a tudás oly mélyen van eltemetve, olyan fokig kimondhatatlan, hogy nem áll hatalmukban pontos szavakba önteni azt.”⁸ A keleti egyház gondolkodói ebben a szükségszerűségben hajlamosak nem a teológusok tehetetlenségének bizonyítékát látni, hanem annak jelét, hogy e hallgatás híven tükrözi a Szentlélek természetét: nem a Lélekről, hanem a Lélekből szólnak. Vagy nem szólnak: hallgatásuk is lehet Lélekkel eltelt csönd. Ha mégis beszélnek, szavaik nem lehetnek képesek „kívülről”, mintegy objektív kritériumok alapján „számot adni” a Szentháromság harmadik személyéről és annak működéséről, épp annak köszönhetően, hogy az jelen van bennük, és rajtuk keresztül nyilvánul meg a maga egyszeri, csakis az adott személyre jellemző módján. Vlagyimir Losszkij írja ennek kapcsán: „A Szentlélekről szóló tanítás — ellentétben a Fiú kápráztatóan nyilvánvaló megjelenésével, amelyet az egyház a föld legtávolabbi határáig hirdet — a titok, a csak részben kinyilatkoztatott hagyomány jellegzetességeivel bír. (...) Eljövetelével a Szentlélek, kinyilvánítva a Háromság közös természetét, önnön Személyét istensége takarásában hagyja. Nem fedi fel magát, úgyszólván rejtve marad az ajándéknak köszönhetően: hogy az ajándék, amelyet ad, egészen a miénk lehessen, a mi személyünkhöz illő.”⁹ A Szentlélek látszólagos „személytelensége” tehát éppen a legmélyebb személyesség megvalósításának eszköze. „Ha a Fiú *kenósizis*ában (önkiüresítésében, megalázkodásában) — folytatja Losszkij — a személy jelent meg nekünk, miközben az istenség rejtve maradt a „szolga képe” alatt, a Szentlélek eljövetelében a Háromság közös természete jelenik meg: személyét viszont rejtve hagyja istensége alatt.”¹⁰

✱

Ekkleziológiai gondolkodásunkban megszoktuk, hogy a láthatóbb, nyilvánvalóbb, értelmileg és testileg megfoghatóbb valóságot, Krisztust, a Fiút tartjuk szem előtt: az egyház nem más, mint Krisztus misztikus, feltámadott teste, a megújult világ, Isten Országának letéteményese. Csakhogy, mint az eddigiekből is kitűnik talán, leg-

⁸Pavel Florensky:
*The Pillar and Ground
of the Truth*. Princeton
University Press,
Princeton, 1997, 83.

⁹Vladimir Lossky:
*The Mystical Theology of
the Eastern Church*.
(Ford. Fellowship of
St Alban and St Sergius.)
James Clarke & Co.,
Cambridge, 1957, 127.

¹⁰Uo. 133.

alább ennyire jelen van benne a láthatatlan Lélek is, aki az egyház testét megeleveníti, holt, intézményi állapotából, az őt mindig fenyegető, üres kagylóhéj-mivoltából feltámasztja. Ezért is figyelmeztet Pál apostol aggodalommal telve: „A Lelket ki ne oltsatok!” (1Tessz 5,19). Egy Szent Athanasziosz neve alatt fennmaradt műben olvasuk: „Az Atya Igéje és Fia ezért egyesült a testtel, lett testté, teljes emberré, hogy az emberek, a Lélekben egyesülve, egy Lélekke legyenek. Ő a testet öltött Isten, mi pedig a lelket öltő emberek.”¹¹ Ez a „lélekhordozás” az, ami az egyházat a természettől és a természet történelemtől megkülönböztetni hivatott.

„Mármost, ha történelemmé válni a Fiú sajátossága az üdvtörténet során, miben áll a Lélek hozzájárulása az üdvtörténethez?” — teszi fel a kérdést Jóannisz Ziziúlasz pergamoni metropolita. „Nos, épp az ellenkezőjében: megszabadítani a Fiút és az üdvtörténetet a történelem kötelékeitől. Ha a Fiú meghal a kereszten, megadva magát a történeti létezés kötöttségeinek, a Lélek az, aki föltámasztja őt halottaitól. A Lélek a történelmen *túli*, és amikor a történelemben cselekszik, azért teszi, hogy elhozza a történelembe a végidőt, az *eszkhatont*. Ezért a *pneumatológia* első sajátossága az eszkatologikus jelleg. A Lélek teszi Krisztust eszkatologikus lénnyé: az utolsó Ádámmá.”¹²

Nemcsak Krisztust, tehetjük hozzá, hanem azt a *létmódot* is, ahogyan Krisztus jelen van a világban: a Lélek e történeten-túliségének köszönhető az egyház mélyen eszkatologikus jellege is — amely olyan mértékig áthatja, hogy alighanem épp ezért sokszor nem is könnyű észrevenni, rámutatni. Azonban elég, ha a liturgiában hol inkább, hol rejtettebben megnyilatkozó eszkatologikus vonásokra gondolunk: nem jelöli-e ki precízen a liturgia eszkatologikus terét és idejét mindjárt annak első mondata? „Áldott az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek Országá...” Nem lehet véletlen, hogy a szent atyák nem egyszer az Országot a Lélekkel azonosítják — Hitvalló Szent Maximosz például, aki az Úr imájának első mondatát trinitárius formulaként érti: „Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy”, ez természetesen az Atya-Isten; „szenteltessék meg a Te neved”, aki nem más mint a Fiú, és „jöjjön el a Te Országod”, ami a Lelket jelenti: „Hiszen Istennek, az Atyának az önmagában is létező Neve maga az Egyszülött Fiú; s az Atya Istennek az önmagában létező Országá maga a Szent Lélek. Mert amit itt Máté ‘országának’ mond, azt másutt másik evangélista ‘Szent Léleknek’ nevezte: Jöjjön el a te Szent Lelked és tisztíts meg minket.”¹³

Ha tehát Isten Országát várjuk, a Szent Lelket várjuk: és ha a Lelket hívjuk, az Országba vágyunk belépni. Jól tudta ezt az Új Teológus Szent Simeon, hiszen az *Isteni Szerelmek Himnuszainak* invokációjában így énekel: „Jöjj, igaz világosság, jöjj örök élet, jöjj, elrejtett misztérium, jöjj, megnevezhetetlen kincs, jöjj, kifejezhetetlen valóság, jöjj, felfoghatatlan arc, jöjj, örökkévaló örvendezés, jöjj, alkonyt nem ismerő világosság, jöjj, igaz reménysége mindazoknak, akik üdvözülni fognak, jöjj, földre hulltak fölegyenésedése, jöjj, holtak feltámadása, jöjj, ó *hatalmas*, aki pusztá akarattoddal örökké alkotsz és újjáalkotsz és átalakítasz mindeneket!”¹⁴

¹¹Pseudo-Athanasziosz:
*De incarnatione Verbi et
contra Arianos* 8
(PG 26, 996 C).

¹²John D. Zizioulas:
Being as Communion.
St. Vladimir's Seminary
Press, New York,
1985, 130.

¹³Hitvalló Szent Maximosz:
*Tömör magyarázat a
Miatyánk imádságáról*.
(Ford. Orosz Atanáz.)
In: *Isten a szeretet*.
Jel Kiadó, Budapest,
2013, 190.

¹⁴Új Teológus Szent
Simeon: i. m. 23.

AZ EUCHARISZTIA A TÁRSAS TÁVOLSÁGTARTÁS IDEJÉN

A józan emberi ész ma azt kívánja, hogy „fizikai” távolságot tartsunk egymástól. Csakhogy ez pontosan ellentétes azzal, ami az Eucharisztia szentségi megünneplésének alkalmával történik. Azt ünnepeljük ilyenkor, hogy az elszigeteltség közelséggé alakul (ahogyan mondani szoktuk: változik át), sőt azt is, hogy Jézus Krisztus átalakult emberiségének jóvoltából a lehető legszorosabb községeggé alakul át testi meghatározottságú életének elárulása és félrevetése. A közösség (a tanítványok közössége is) elárulta és kiszolgáltatta Jézust, akit aztán elítéltek és a város falain kívül keresztre feszítve kivégeztek — de halálos sorsa átalakult, s olyan odaadással változott, amely radikálisan nyitott az Atyára, a tanítványokra („béke veletek”), sőt ellenfeleire és ellenségeire is („Atyám, bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekednek”): mindez együttesen jelen van Krisztus keresztségének és feltámadásának csodájában.

De mégis mi köze ennek az Eucharisztia ünnepehez? Szervesen összetartozik a passió előtti kenyértörés, a Golgotán lejátszódó drámai eseménysor, a Feltámadással Emmauszban elköltött lakoma, továbbá az a számos lakoma, amelyre húsvét és pünkösd után az utolsó vacsora termében kerül sor: mindezek belesűrűsödnek az Eucharisztia szentségi ünnepébe, amely tehát (gyakorlatilag más liturgikus ünnepektől eltérően) a Lélek által szentségi formában megjeleníti az egykor konkrét helyeken és konkrét időpontokban megtörtént eseményeket. Továbbá Isten igéjének hirdetését és magasztalását egybekapcsolja az ünnepben meghatározó jelentőségű anyagi elemekkel: Krisztus önátadását és áldozatát azzal is magunkévá tesszük, hogy magunkhoz vesszük az eucharisztikus színeket.

A kialakult nehéz helyzetben a józan ész azt kívánja, hogy az emberek (bizonytalan ideig) fizikai távolságot tartsanak egymástól, és az Eucharisztia ünneplésével kapcsolatban is ennek megfelelő egyházi rendelkezések születtek — ami közvetlenül érinti az Eucharisziáról alkotott felfogásunkat. A kialakult helyzet következtében a szentségek egyházi jelenlétének megítélése megváltozhat. Félő, hogy még érthetlenebb lesz a válság sújtotta jelenlét átalakulásának szentségi szempontból oly lényeges kérdése. Több okból is. A figyelem jelenleg elsősorban az istentiszteletek médiaközvetítésére irányul. Érthető, hogy a közvetítés ennyire fontos, de nem lehet irányadó. Már csak azért sem, mert a médiajelenlét a kommunikáció fizikai-teszt dimenziójának felszámolását

szolgálja. Szélsőséges esetben a médiaeseményeket figyelő ember látszólag mindenkiel kapcsolatban van, valójában azonban senkivel sincs. Az egyház katolicitását (az egyház pedig egyetemes ugyan, mégis mindig konkrétan és helyben létezik) a válság és a szükségessé váló óvintézkedések nyomán könnyen kikezdheti a globalizált médiavilág látszólag katolikus elektronikus hálója.

A szentség szempontjából azonban nemcsak a médiumokban történő „testvesztés” jelent problémát. Ha emlékezetünkbe idézzük a passió eseménysorát, azt, hogy a passió során az elszigeteltség önátadássá és önfeláldozássá alakul, akkor a médiumokban közvetített Eucharisztia kérdésével kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a mediális világot minden ellenkező látszat ellenére az összes többi közösségnél nagyobb mértékben meghatározzák a kirekesztés és a bűnbakkeresés mechanizmusai. A csak médiumokban figyelemmel kísérhető istentiszteletek végső soron elmossák a jelek és az általuk jelzett valóság közötti különbséget, amelynek alapvető jelentősége van a szentségekben. Már csak azért is elmossák, mert (ahogyan a közösségi médiában folyó kommunikáció és a cyberspace további fejlődésére vonatkozó remények alapján tudjuk) a közvetlen jelenlét érzését keltik. Az isteni valóságot halandó ember azonban nem tudja közvetlenül élvezni. Ezért a keresztyénység soha nem is tette meg az ünnep élményszerűségét az istentapasztalat kritériumának. Énnélfogva ma nagyon fontos, hogy az egyház rámutasson: az interneten vagy a televízióban közvetített Eucharisztia legfeljebb csak jele a helyben ünnepelt Eucharisziának. Jóllehet sok szó esik az „eucharisztikus böjtről” és a „lelki áldozásról”, s az idevágó megfontolások elejét akarják venni annak a félreértésnek, hogy a közvetített és a helyben ünnepelt Eucharisztia egyenértékű lenne, sokszor maguk is ennek a félreértésnek az áldozatai.

Hogyan léphetnének tehát tovább, azt is figyelembe véve, hogy a szent három nap alatt és húsvét hetében is érvényben lesz a fizikai távolságtartás követelménye? Párhuzamot vonhatunk a saját helyzetünk és az emeleti teremben bezárkózó tanítványok helyzete között, s megpróbálhatjuk átgondolni, milyen új modelljei lehetnek az egyházi-szentségi jelenlétnek, ha a hívők kénytelenek távolságot tartani egymástól. Jó, ha eszünkbe jut, hogy a Feltámadott megjelenik a bezárkózó, de imádságban egybegyűlő kiscsoportoknak. Jó lenne felkészíteni az embereket arra, hogyan alakíthatják ki és élhetik át otthonuknak a nagyhét ünnepét. A televíziós közvetítések megtekintése azonban legfeljebb a nem elengedhetetlen „utó-

étel” logikája szerint fogható fel. A szakramentalitás dimenziója ugyanis az eucharisztikus kenyér valódi „elfogyasztását” kívánja. E téren csak az a régi keletű hagyomány nyújthat segítséget, hogy a betegekért és a betegek helyett is végezhető szentáldozás. A püspöki konferenciáknak bátran olyan ajánlást vagy utasítást kellene kiadniuk, hogy „saját” egyházközségükben egyházilag elkötelezett emberek elvihetik családtagjaiknak az Eucharisziát. A higiéniai előírások szempontjából a kereskedelemben már megszülettek a követendő szabályok. Az Eucharisziát viszont azért nem vihetik el házakhoz arra kijelölt segítők, mert a mozgásszabadság jelenleg radikálisan korlátozva van. Ha viszont családtagok viszik el otthonukba az Eucharisziát, az annak is jele, hogy családi körben az emberek nap mint nap megszegik a távolságtartás szabályát, vagyis a javasolt eljárás jól illeszkedik az Eucharisztia lényegéhez. Ez az eljárás tehát alighanem jobban megfelelne az egyház szentségekről alkotott felfogásának, mint annak hangsúlyozása, mennyire fontos és hasznos az isztentiszteletek közvetítése.

JÓZEF NIEWIADOMSKI

A SZENTSÉGI LOGIKA AZ EGYETLEN SZEMPONT?

Kritikai kérdések József Niewiadomskihoz

József Niewiadomski, az innsbrucki egyetem nyugalmazott professzora, aki egykor hosszú éveken át a teológiai fakultás dékánja volt, kommentárjában azt sürgeti, hogy mivel a konoravírusra való tekintettel az európai püspöki konferenciák megtiltották a nyilvános eucharisztikus ünnepek végzését, s helyette televíziós közvetítéseket ajánlanak, valamely családtag vigye el otthonába az Eucharisziát. Megfogalmazása szerint „a szakramentalitás dimenziója (...) az eucharisztikus kenyér valódi elfogyasztását kívánja”, a „televíziós közvetítések megtekintése” pedig legfeljebb „utóételnek” tekinthető. De valóban realista ez a felfogás — és kikerülhetetlenül szükségszerű teológiai szempontból?

Ha a valóságot vesszük alapul, egy magyarországi plébánián például a vasárnap délelőtt a következőképpen nézne ki: az egész délelőttöt a plébániatemplom szentélyében töltönnék, ahol azokra a családtagokra várnék, akik hat plébániám közösségéből érkezve elvinnék az Eucharisziát a családjuknak. Ezek az emberek egymásnak adnák a kilincset, s a szentáldozás után biztosan eltöltenének még egy kis időt a templomban. Segítene-e ez a megoldás a vírus terjedésének mérséklésében? Aligha; inkább a megszokott, nyilvános eucharisztikus ünnephez hasonlítana, s ezért

komoly veszélyt jelentene mind a templomba érkező hívőkre, mind családtagjaikra nézve.

Niewiadomskinak azért vannak fenntartásai a televíziós közvetítésekkel szemben, mert az Eucharisztia „médiajelenlétét” a „kommunikáció fizikai-testi dimenziójának felszámolásával” tartja egyenértékűnek. Benyomásmos szerint tehát úgy véli, hogy ebben az esetben a médiajelenlét és a — szentségek kiszolgáltatásához egyértelműen elengedhetetlen — tényleges, fizikai jelenlét verseng egymással. De valóban így van? Az eucharisztikus ünnep televíziós közvetítése valóban kimerül csupán mediális jelenlétben? Valóban csak a televízió médiuma játszana szerepet, azt a hamis ígéretet közvetítve, hogy összekapcsolja a hívőket egymással és Istennel, s ezzel együtt a szentségi cselekménynek is részesévé teszi őket?

Ha röviden áttekintjük a nyugati egyház történetét, nyomban észrevesszük, hogy idővel szinte egyeduralkodó lett a szakramentalitás logikája, legalábbis a második évezredben. A szentségek kiszolgáltatása pedig (normális esetben) az egyházi hivatalhoz, ennél fogva pedig az egyház hierarchikus szerkezetéhez kötődik, s végső soron a Fiú küldetésében gyökerezik. Talán kijelenthető, hogy ebből a szempontból az úgynevezett krisztomizmus logikájával állunk szemben: az egyház Istentől akart struktúrája kizárólag a Fiú üdv történeti küldetéséből és megtestesüléséből eredeztethető. E modellnek logikus következménye, hogy Róma püspöke elsődlegesen Krisztus helytartójának számít, s az egyházban, különösen pedig a hierarchiában gyakorlatilag folytatódik a Fiú megtestesülése. Ez a szemléletmód azonban nem foglalkozik a másik, nem kevésbé lényeges üdv történeti küldetéssel, amely nem hiányozhat, ha Isten valóban közölni akarja magát a világgal: magyarán elhanyagolja a Lélek küldetését. Ezt a szempont jellemző módon főként az ortodoxia egyházai juttatták érvényre és értékelték.

Ha viszont figyelembe vesszük a Lélek küldetését, nyomban más megvilágításba kerül a kommunikáció, amelyről Niewiadomski beszél. Ebben az esetben ugyanis azt kell mondanunk, hogy a televíziós közvetítés alatt nem pusztán a közvetítés nézése, hanem a Lélek kapcsolja össze a hívőket egymással és Istennel. Nem véletlen, hogy a „normális” eucharisztikus ünnep alkalmával is a Lélektől kérjük, gyűjtsön egybe minket; ez a könyörgés rendkívül lényeges része az eucharisztikus imának. Más szóval akkor is szükségünk van a Lélek cselekvésére, ha megvalósul a hívők fizikai jelenléte, azaz érvényesül a szentségi logika — ebben az esetben is a Lélek tesz minket az eucharisztikus cselekmény részesévé. Úgy vélem, e modell segítségével túlléphetnénk a „mediális vagy fizikai jelenlét” apóriáján. A Lélek világba való

küldése ugyanis nem kevésbé valóságos, mint a Fiúé, noha igaz, hogy a Lélek nem testesül meg. Ám éppen ezért lehet más cselekvésmódja a Léleknek, olyan, amely túlnyúlik a szakramentális logikán. Erre gondolva mondja a zsinat is, hogy „a Szentlélek mindenkinek felkínálja a lehetőséget, hogy csak Isten előtt ismert módon csatlakozhassanak e húsvéti misztériumhoz” (GS 22).

Összegezve az eddigieket: szerény teológiai ismereteim szerint a kialakult szükséghelyzetben a Lélek által végbevitt és ezért valóságos kommunikációnak, a hívők Istennel és egymással folytatott kommunikációjának tekinthetjük az istentiszteletek televíziós közvetítését, hangsúlyozva, hogy a kommunikáció ebben az esetben a Lélek cselekvése, nem pedig önmagában a közvetítés révén valósul meg. Magától értetődik, hogy a Lélek cselekvése nem teszi feleslegessé a szentségi logikát; esetünkben ugyanis *ténylegesen* ünnepelt Eucharisziához kötődik. Azt pedig, hogy cselekvése nem pusztán anonim, nem a test kiiktatásának posztmodern logikáját követi, hanem nagyon is a megtestesülését, félreérthetetlenül tanúsítja az üdvörtörténet, hiszen mind a Fiú emberi születése (karácsony), mind az egyház születése (pünkösd) a Lélek cselekvéséből fakad. A Lélek küldetése tehát szintén az emberek látható egybegyűjtésére irányul, s ezzel együtt a konkrétan megünnepelt és valóságosan „elfogyasztott” Eucharisziára is. Ennek ellenére nem azonosítható a Fiú küldetésével, hanem bizonyos „prioritás” illeti meg (hasznoltát állított Hans Urs von Balthasar is, amikor szentháromsági inverzióról beszélt).

SZ. R.

AZ EUCHARISZTIA ÜNNEPLÉSÉNEK KÖZVETÍTÉSE Határok — részesedés — közösség

József Niewiadomski és magyar kommentátora reflexióját olvasva felidéződött bennem egy tapasztalat, melyről kedves ismerősom az elmúlt napokban számolt be. Arról mesélt, hogy a járvány miatt nem tud találkozni az unokájával, s hiába bízott a család abban, hogy a kisfiú majd megnyugszik, ha az okostelefon képernyőjén láthatja a nagymamát, végül keservesen sírni kezdett, belátva, hogy fizikai kapcsolatra nincs módja. A kisfiú nagyon pontosan érzékelte azt a különbséget, ami a technika által lehetővé tett „távoli, nem testi jelenlét” és a testi, valóságos, teljesebb jelenlét között van.

Ehhez hasonló különbségre hívja fel a figyelmet Niewiadomski, amikor hangsúlyozza, hogy Krisztusnak az eucharisztikus ünnepelés során megvalósuló szakramentális, testi, eucharisztikus jelenléte, valamint az eucharisztikus ünnepelés médiumokban megjelenő képi közvetítése között lé-

nyegi különbség van. E különbségtétellel messze-menően egyetérthetünk, ahogy aggodalmával is, mely számot vet azzal a veszéllyel, hogy a „csak médiumokban figyelemmel kísérhető istentiszteletek végső soron elmoszák a jelek és az általuk jelzett valóság közötti különbséget, amelynek alapvető jelentősége van a szentségekben” és félrevezető módon a közvetlen jelenlét érzését keltik. Erre a különbségre utal XVI. Benedek pápa *Sacramentum caritatis* kezdetű apostoli buzdítása is: „A képi nyelv ugyanis megjeleníti a valóságot, de nem reprodukálja önmagában” (59. pont).

A különbség és a helyettesíthetatlenség melletti érvelésében Niewiadomski helyesen az ember testi természetére, valamint a szentségek, s különösen is az Eucharisztia anyagi jelhez és jelcselekvéshez kötött természetére hivatkozik, mely az eucharisztikus színek testi-szakramentális vételében jut célba. Az innsbrucki teológus értelmezése lényegét tekintve megfelel a régi skolasztikusok szentségtani tételének, mely szerint *sacramenta significando causant*; vagyis a szentségek jel mivoltuk alapján, annak révén fejtik ki oksági hatásukat, azaz közlik a kegyelmet a lélekkel, hogy érzékelhetően jelzik a kegyelmet. Ha a jel mivolt nem teljes, akkor vagy nem jön létre a kegyelmi hatás, vagy csak részlegesen valósul meg. Az Eucharisziára alkalmazva: ha Krisztus szándéka szerint a teljes jelmivoltához hozzátartozik a szentség lakomajellege, az Eucharisztia magunkhoz vétele, akkor ennek elmaradása esetén a kegyelmi hatás sem lesz teljes. Niewiadomski helyesen hangsúlyozza, hogy mivel a rádió- és televíziós közvetítés során az Eucharisztia szentségi vétele természetsszerűleg nem valósulhat meg, a mediális közvetítés soha nem lehet egyenértékű a valós és teljes szentmise ünnepeléssel. Ugyanakkor Niewiadomski álláspontjának van némi egyoldalúsága is. Megközelítése a vagy-vagy logikáját tükrözi, de legalábbis sugallja: vagy teljes szakramentális részvétel az Eucharisziában vagy semmiféle részvétel nem történik; vagy szentmise a szentáldozás teljes kegyelmi hatásával, vagy semmiféle kegyelmi hatás nem valósul meg. A szentmise reális-testi ünnepelése és a szentmise-közvetítések közötti feloldhatatlan különbség így végül dichotómiává válik nála. Ez az egyoldalúság méltán szorul korrekcióra.

Csak egyetérteni tudunk a magyar kommentátor értékes korrekciót kínáló írásának alapszándékával, melyben az innsbrucki teológus állásfoglalásában megjelenő vagy-vagy logika, a versengő szembeállítás meghaladására törekszik a pneumatológiai szempont következetes érvényesítésével. Az alapvető egyetértés mellett néhány megjegyzést szeretnénk tenni a gondolatmenet pneumatológiai érvelésére vonatkozóan.

(1) A szerző jogosan hívja fel a figyelmet a Szentlélek küldetésének üdvtörténeti és egyház-konstitutív jelentőségére, de mintha túlságosan is elválasztaná azt a Fiú küldetésétől, a megtestesüléstől és a szakramentális üdvrendtől. Nem teszi kellően világossá, hogy a Szentlélek küldetése nem párhuzamos Krisztuséval, hanem éppen Krisztus üdvözítő művét, a megtestesülést, a húsvéti misztériumot, Krisztus húsvéti misztériumának az egyház küldetésében történő aktualizálását és a hívők Krisztus titokzatos testébe való beépülését szolgálja, melynek kiemelkedő cselekményei a szentségek. A szentségekben a Szentlélek erejében föltámadt Krisztus cselekszik az ő Lelke által, megelevenítő Lelkének közlésével húsvéti misztériumában részesít és saját életét ajándékozza nekünk.

(2) A szerző nagyon helyesen felhívja a figyelmet arra, hogy az Eucharisztia ünneplésében „a Lélektől kérjük, gyűjtsön egybe minket”. E kijelentésekhez is fűzhetünk rövid kommentárt. Amikor az eucharisztikus ima második epiklézise — lélek hívása a szentáldozáshoz — azt kéri, hogy akik Krisztus testében és vérében részesednek, azokat a Szentlélek gyűjtse egybe, akkor valójában azért könyörög, hogy az Eucharisztia vétele a Lélek által fejtsse ki azt a kegyelmi hatást, amely a hívők közötti egység, az egyház egysége. A Lélek egyesítő tevékenysége itt sem külsődlegesen viszonyul a szentségi cselekményhez, hanem annak belső mozzanataként mintegy belülről teszi azt gyümölcsözővé.

(3) A szerző helyesen állapítja meg, hogy a Szentléleknek más a cselekvésmódja, mint a megtestesült Fiúnak; olyan tevékenységi mód jellemzi, amely „túlnyúlik a szakramentális logikán”. Ennek alátámasztására idézi a *Gaudium et spes* 22. szakaszát. A zsinati tanítás természetesen számol azzal, hogy a Szentlélek az egyház látható, intézményes keretein és a szentségi üdvközvetítésen kívül is tevékeny, ebben az értelemben valóban mondhatjuk, hogy cselekvési módja „túlnyúlik a szakramentális logikán”. Ugyanakkor érdemes észrevennünk, hogy a zsinati tanítás szerint a Lélek szentségekhez nem kötődő tevékenysége is mindig a megtestesült Fiú megváltói áldozatára irányul, hiszen éppen Krisztus húsvéti misztériumához való csatlakozást teszi lehetővé azoknak, akik nem ismerik Krisztus Evangéliumát, és nem részesednek Krisztus szentségeiben. Másfelől a zsinat körültekintő szóhasználata — a szöveg nem úgy fogalmaz, hogy részesedhessenek a húsvéti misztériumban, hanem hogy „csatlakozhasanak e húsvéti misztériumhoz (*huic paschali mysterio consociantur*)” — jelzi, hogy nemcsak módban, hanem hatékonyságát és mélységét tekintve is van különbség aközött, hogy valaki a szentségek révén részesedik Krisztus húsvéti misztériumában, vagy szentségek nélkül csatlakozik e húsvéti

misztériumhoz a Szentlélek valamilyen tevékenysége révén. A Szentlélek által lehetővé tett csatlakozás Krisztus húsvéti misztériumához olyan kegyelem elnyerését jelentheti, amelyet rendesen a keresztség szentsége közvetít. Nincs okunk feltételezni, hogy a húsvéti misztériumhoz a Lélek által lehetővé tett csatlakozásról szóló kijelentésével a zsinat annak a kegyelmi teljességnek az elnyerését tanítaná a nem-hívők számára, amelyet az Eucharisztia tud megadni — ezt persze a magyar szerző nem is állítja.

(4) Végül még egy megjegyzés a gondolatmenet végkövetkeztetéséhez. Szerencsésnek találjuk a szerző szóhasználatát, amikor a szentmise televíziós közvetítéseiről úgy nyilatkozik, hogy azok során a Lélek „valóságos kommunikációt” hoz létre Istennel és egymással. A „kommunikáció” kifejezés egyfelől jelzi, hogy a szentmiseközvetítések követői nem pusztán külső nézői az eucharisztikus történéseknek, hanem a Szentlélek által valamilyen szinten bevonódhatnak az eseménybe, a Lélek által munkált kapcsolatba léphetnek Istennel és egymással, azaz kommunikáció is történik. Másfelől a „kommunikáció” szó azzal, hogy nyelvtanilag az eredetét alkotó „communio/communicare” kifejezésre utal, jelzi a comunióként értelmezett Eucharisztia ünneplésével való teológiai összefüggést. Az Eucharisztia ünneplésében eminens módon közösen részesedünk Krisztus áldozatában, s így közösségre lépünk Krisztussal és egymással. Jóllehet a szentmise mediális közvetítése alkalmával nem tud megvalósulni ezen eucharisztikus „communio”, azaz részesedés és közösség a maga teljességében, de részlegesen igen: reális „kommunikáció” jön létre a Szentlélek tevékenysége nyomán, noha nem abban a teljes szakramentális formában és kegyelmi gazdagságban, amit az Eucharisztia testi jelenléttel és vétellel történő ünneplése jelent.

Ebben az összefüggésben a „lelki áldozásról” szóló hagyományos egyházi tanítást is érdemes pneumatológiai távlatban tovább értelmeznünk. Pneumatológiai látószögből tekintve a „lelki áldozás” úgy értelmezhető, mint a hívő emberi lélekben a Szentlélek által ébresztett vágyakozás a szentáldozás, azaz a Krisztussal való teljes egyesülés után. Ha a Lélek kelti ezt a vágyakozást, akkor bizvást remélhetjük, hogy maga a Szentlélek be is tölti ezt a vágyakozást ajándékával, amikor a Krisztussal való lelki egyesülésünket munkálja, részesítve a vágyakozót a szentáldozás kegyelmi hatásaiból. Úgy és olyan mértékben, ahogyan a Szentléleknek tetszik, szabadon kiosztva az Eucharisztia szentségének kegyelmeit.

PUSKÁS ATTILA

A TERJEDŐ GLOBÁLIS KERESZTÉNYSÉG NYOMÁBAN Széljegyzet a pünkösdi és karizmatikus mozgalom mibenlétéről

A vallási jelenségeket kutató szakemberek számára a pünkösdi és karizmatikus mozgalom térhódítása a keresztény világban mára evidenciává vált. Azért fontos idéznünk számos, az irányzat terjedését elemző tanulmány egybehangzó véleményét, mert ezt a meggyőződést korántsem osztotta mindenki néhány évtizeddel ezelőtt. Köztudott, hogy a vallásszociológiai irodalomban az 1960-as évektől kezdve a szekularizáció tézise szinte egyeduralkodó paradigmává vált, amelynek egyik fontos képviselője Peter L. Berger volt. Berger a vallásokat „szent sátoorként” definiálta, amelyek védelmet nyújtanak híveiknek a külső (társadalmi) és belső (egyéni) fenyegetésekkel szemben. A modernitás pluralizáló tendenciái hatással voltak a vallási közösségekre is, versengés alakult ki az egyes tanok között, így felerősödött az egyéni választáson alapuló vallásosság szerepe. Azt a nézetet, hogy a pluralizációval szűkségszerűen szekularizáció jár együtt, Berger már az 1970-es évektől kezdve átértékelte. Reflexiójára éppen a pünkösdi mozgalom terjedése szolgáltatott alapot számára, látva a mozgalom erőteljes hatását a politikai preferenciák alakulására, vagy konstatálva a televangelizátorok terjedését. Az ezredforduló környékén már a globális kultúra egyik arcaként határozta meg az evangélikus protestantizmus pünkösdi változatát, amely bővülésével új nemzetközi (vallási) kultúrát hozott létre.¹ Tanulmányomban e „globális sikertörténetet” mutatom be, számba véve a pünkösdi, karizmatikus mozgalom alapvető jellemzőit, történeti fejlődését és földrajzi terjedését. Röviden áttekintek néhány recens szociológiai magyarázatot a jelenség kibontakozására vonatkozóan, végül néhány megjegyzést teszek annak hazai jelenlétéről.²

A mozgalom történetének főbb állomásai

A pünkösdi és karizmatikus mozgalom önmagában véve plurális jelenség, számos megnevezése és irányzata határozható meg, s ez a sokszínűség már a korai években is megfigyelhető volt. Az 1900-as évek első évtizedében megjelent pünkösdi gyülekezetek teológiájára hatást gyakoroltak a 17. századi pietista és a különböző 18–19. századi ébredési mozgalmak, amelyek a protestáns egyházakban a személyes vallásos/hitbeli elköteleződést, a megtérés jelentőségét és mindennapi életre kifejtett hatását állították tanításuk középpontjába. Mindezzel együtt járt Krisztus közelgő

második eljövételének intenzív várása, és az ebből fakadó missziós lelkiület, amelynek végzésére a megtérést követő második áldás (*second blessing*), a Szentlélek szentségi élményének tapasztalata tette képessé a hívőt. Végül már a századforduló előtt gyógyító és ördögűző centrumok jöttek létre, ahol az Isten jelenben működő szabadító aktivitását tapasztalták meg a résztvevők.³ A pünkösdi mozgalom első két centruma az Egyesült Államokban 1901-ben Topeka (Kansas) és 1906-ban Los Angeles (Kalifornia) volt, ahol először tapasztalták meg a pünkösdi esemény bibliai leírásához hasonló módon a Szentlélek valóságát, adományainak kiadását (1Kor 12 alapján). Az előbbi helyen Charles Fox Parham metodista lelkész megkapta a nyelvek adományát (*xelolália*, azaz valós idegen nyelvek ismerete), amely szerinte a Lélekben való kereszttség ismertetőjegye volt, majd a gyógyítás adományával felruházva missziós utakra indult. Los Angelesben William J. Seymour afroamerikai baptista lelkész az Azusa Street 312. szám alatti lakásban gyűjtötte össze közösségét, ahol egész napon át tartó istentiszteleteken és imádságokon élték át a pünkösdi tapasztalatot. Összejöveteliken nem volt liturgikus vezetés, az imádságok spontán és szimultán módon zajlottak, és a társadalmi válaszfalak lebomlását jelezték a fehérek és feketék alkotta vegyes közösségek. A gyülekezet (globális) terjedését mutatta folyóiratuk, az *Apostolic Faith* példányszámának lendületes növekedése: 1906 szeptemberében az első szám 5000 példányban, fél évvel később már 40 ezer példányban jelent meg. A misszió azonban hamar elveszítette központi szerepét, és az 1910-es évektől kezdve sorra alakultak meg a megújulás meghatározóbb egyházai, gyülekezetei, amelyek közül néhány az egész világon is elterjedt.⁴

A mozgalom az amerikai nagyvárosokban a bevándorlási hullámokkal együtt burjánzott tovább, s többségében követte a népesség etnikai tagolódását. Latin-Amerika országaiiban az 1910-es években, Dél-Afrikában pedig már 1908-ban megjelent a pünkösdiszmus, és sikeresen szólította meg tömegszerű evangelizációs kampányokkal és a telekommunikációs eszközök terjedő használatával a népi vallásosság archaikus rétegeit. Európában 1906-ban Thomas Ball Barratt brit metodista lelkész honosította meg a mozgalmat Norvégiában, ahonnan tovább terjedt elsőként Angliába és Németországba. A szervezeti széttöredezettség mellett 1947-ben létrejött a *Pentecostal World Fellowship*, amely első találkozóját Zürichben tartotta meg. A klasszikus pünkösdi mozgalom ezen első évtizedeit a szakirodalom az első hullámnak nevezi, amelyet az 1950-es évektől kezdve a második hullám követett, amelyet karizmatikus

megújulásnak neveznek: követőik saját felekezeteikben megmaradva próbálták érvényre juttatni a pünkösti teológiát és praxist. A katolikus egyházban a megújulás kezdetét 1967-re datálhatjuk: a Duquesne Egyetem (Pittsburgh, Pennsylvania) hallgatói egy lelkigyakorlaton tapasztalták meg a Szentlélek valóságát, részesülve annak adományai. A mozgalom harmadik hulláma az 1980-as években bontakozott ki a neopünkösti egyházak terjedésével, amelyek a Lélek-keresztség teológiájában puhább álláspontot képviseltek a korábbiakhoz képest.⁵

A mozgalom jellemzői és a teológiai hangsúlyok

A pünkösti és karizmatikus mozgalmak ismertetőjegyeinek szisztematikus felsorolását Detlef Pollack és Rosta Gergely művéből veszem: elragadtatott vallási stílus, a Szentlélek megtapasztalásának várása, elkötelezett kereszténység, a megtérés elvárása, az etikus életvezetés kívánalma, közösségi élet, a hit egyéni hasznosságának hangsúlyozása, dualisztikus világkép⁶ és Jézus újbóli eljöveteleének várása. Lényege tehát ezen közösségeknek, hogy a Lélek megtapasztalásának és műveinek érezhetőnek kell lennie, amely kihat az egyéni életvezetésre, és motorja a missziós elkötelezettségnek. A hívő mindennapi gondoljai tematizálódnak az elragadtatott imákban és rituálékban, így a hit hozzájárul az élet gondjainak legyőzéséhez, amelynek eszköze lehet a szabadítás, a gyógyítás vagy az ördögűzés szolgálata.⁷ Kitűnik mindebből a racionális teológia kritikája, a hit(elvek) és a vallási gyakorlat közötti egyensúly helyreállítására való törekvés.

A mozgalom teológiájának⁸ a szívében a Szentlélek valósága, megtapasztalhatósága áll, amelynek központi eseménye a Lélek-keresztség, amely „olyan vallási tapasztalatként írható le, amelyben világossá és újból tudatossá válik, hogy Isten jelen van és hatást gyakorol életünkre”.⁹ A Lélek-teológia két alapvető doktrínája a klasszikus pünkösdizmusban a „következmény” (*consequence*) és a „rákövetkezés” (*subsequence*) tanítása. Az előbbit — ahogyan azt már láttuk — Parham fogalmazta meg elsőként, miszerint a Lélek-keresztség kezdeti vagy elsőleges tanújele a nyelveken való beszéd, amely hozzátartozik annak normatív mintájához. Kezdetben a nyelvek adományát úgy értelmezték, hogy egy addig nem beszélt nyelv képességét nyerte el a hívő (*xelolalia*), amelynek segítségével megkezdhetette missziós tevékenységét. Ha a befogadó közösség nem értette az evangelizátor által beszélt nyelvet, akkor azt hajlamosak voltak a missziós munka próbájaként értelmezni. Az elterjedtebb nézet szerint a nyelveken való imát a Léleknek átadott beszédképes-

ségként tartottak számon (*glossolalia*). A másik tétel lényege, hogy a Lélek-keresztség tapasztalata a megtérést követi, ahogyan azt a különböző ébredési mozgalmak is tanították. A pünkösti teológusok között hamar vita alakult ki a két doktrínával kapcsolatban, amelyet azon álláspontok is befolyásoltak, hogy a második hullám megújulási mozgalmának egyházai hogyan építették be teológiájukba a pünkösti tapasztalatot.¹⁰ A pünkösdiek szerint a hívő ember és a gyülekezet életében a Szentlélek jelenlétének a hatása kézzelfogható, és minden bekövetkező változást a Lélek szuverén művének tudnak be. A Lélek adományai a bajokból való szabadulás ígérétét hordozzák, amelynek elmaradása, vagy nem azonnali és nem egyértelmű bekövetkezése a Lélek hatalmába vetett hit illúzióvesztéséhez vezethetnek, ahogyan azt egyes kritikusok megfogalmazták.¹¹

Érdemes külön is kitérni a pünkösti mozgalom imádságára, a dicsőítés szerepére. Fontos hangsúlyozni a test egészen nyilvánvaló bevonását az istentiszteletbe, amely rituálé révén a hívő mintegy megszabadulva társadalmi valóságától új társadalmi szereplővé alakul. A nyelvek imádsága a maga érthetetlenségében a „darabokra törtek” nyelvévé válik — akiknek a hangja a társadalomban nem hallatszik —, így a hívő a dicsőítésben kifejezheti saját maga társadalmi, gazdasági vagy spirituális szegénységét. A dicsőítés zenei kínálata mindazonáltal a zenei divat aktuális trendjének liturgiába történő beszívargásaként is értelmezhető, amelytől nem áll távol a tudatos vallási márkaépítés és marketingtevékenység (például az ausztrál *Hillsong Church* azonos nevű dicsőítő együttese).

További teológiai hangsúly a jólét teológiájának vagy örömhírének említése, amely nem meglepő, ha a mozgalom kiterjedésének társadalmi jellemzőit szemléljük: a pünkösti és karizmatikus csoportok hívóinak kétharmada a harmadik világ országaiban él és a tagságnak csak kevesebb mint negyede fehér, továbbá ahol alulról építkezett a mozgalom, ott az alulprivilegizáltak köréből indult útjára. Különösen is vigasztaló az alsóbb társadalmi rétegek számára az isteni beavatkozás ígérete: megfelelő és elkötelezett hitből anyagi, társadalmi jólét vagy éppen egészség, pszichés szabadulás fakadhat. A kritikusok szerint a Szentléleknek ez az ínségekre adott expressz szolgáltatása a siker teológiáját ígérve mellőzi a kereszt üzenetét.¹²

A mozgalom számbeli terjedése és néhány statisztikai összefüggés

A számadatok bemutatását érdemes talán azzal kezdeni, hogy a nagy felekezetek megoszlásának változásait követjük nyomon, hiszen számos or-

szágban a protestáns felekezetek növekedését lényegében a pünkösdi mozgalom terjedése okozta. Latin-Amerikában 1996 és 2010 között a katolikusok aránya a teljes népességben 81 százalékról 71-re csökkent, míg a protestáns felekezeteké 13 százalékra nőtt a vizsgált másfél évtizedben. Brazíliában a legszembetűnőbb a változás, ahol a katolikusok aránya harminc év alatt 2010-re 65 százalékra csökkent, míg a pünkösdi hívők 10 százalékpontot javítva 13 százalékon álltak, és az átérők közel fele a katolikus egyházból érkezett.¹³ Az afrikai országokban, például Etiópiában is hasonló átalakulás zajlott: a protestánsok aránya 25 év alatt 5 százalékról 19 százalékra nőtt. A *World Christian Encyclopedia* 1982-ben a pünkösdi mozgalomhoz tartozók számát durván 33 millióra becsülte, ám ekkor még ez a csoport nem önálló kategóriaként szerepelt az elemzésben, hanem a különböző felekezetekhez tartozó alkategóriaként. A 2001-es második kiadásban már önállóan szerepeltetett pünkösdi és karizmatikus megújuláshoz 523 millióan tartoztak, míg a 2009-es *Atlas of Global Christianity* 614 millió hívőt sorolt közéjük: ez utóbbi esetében az össznépesség 9 százalékáról, és a keresztyének több mint negyedéről volt szó, akiknek 80 százaléka Latin-Amerikában, Afrikában és Ázsiában élt. Vannak, akik kevesebbre becsülik az arányokat — például David Martin 2002-ben 250 millióra, vagy Sébastian Fath 2015-ben 521 millióra —, és nem feledkezhetünk meg a statisztikai módszerekből fakadó különbségekről sem. Azonban megállapítható, hogy az elmúlt bő harminc évben a pünkösdi és karizmatikus csoportok világszerte megerősödtek, különösen is Latin-Amerikában, Afrikában (Szubsaharai Afrika) és Ázsiában (Indonézia, Dél-Korea, Fülöp-Szigetek), és marginális európai jelenlétük ellenére dinamikus és életerős vallási közösségekként színesítik kontinensünk vallási térképét. Egyes becslések szerint 2025-re 800 millió fő fölé emelkedik tagságuk, így a keresztyénségnek közel harmadát fogják alkotni.¹⁴

A mozgalom globális jelenlétének bemutatása után néhány statisztikai összefüggést idézek, amelyek a 2007-es *Religionsmonitor* adatai alapján próbálnak pontosabb képet rajzolni a pünkösdi hívők vallási meggyőződéséről és társadalmi helyzetéről.¹⁵ Az elemzésbe Brazíliát, az Egyesült Államokat és Nyugat-Európát vonták be, amely területek közül az előző kettőben alapvetően magasabb a vallásosság szintje. Az elemzés egyik fontos megállapítása, hogy a vallásosság különböző faktorai (a vallás és az Istenben való hit jelentősége a hívő életében, a vallás hatása a gonosszal szembeni küzdelemben, valamint a démonok léteiben és hatásában való hit, vagy annak meggyőződése, hogy Isten beavatkozik a mindennapokba) az evanglikál-pünkösdi hívők csoportjában

mutatják a legerősebb intenzitást, őket követik a protestánsok, majd a katolikusok. Fontos különbség azonban, hogy a brazil keresztyének vallásossága átlagosan is igen magas, és a pünkösdi hívők vallási elképzeléseikkel lényegében hasonlítanak a népesség egészéhez. A legszembetűnőbb különbségek az átlaghívők és a pünkösdi hívők között Nyugat-Európában jelentkeznek. Régióként a brazilok emelkednek ki, őket követik az amerikaiak és jelentős különbségekkel a nyugat-európai népesség a legkevésbé vallásos. A vallásosság és a társadalmi helyzet tekintetében érdekes összefüggést találunk: míg az Egyesült Államokban a pünkösdiék aránya az alacsonyabb képzettségi és jövedelmi csoportokban felülreprezentált, addig Brazíliában a népesség átlagához képest valamivel jobb helyzetben vannak a pünkösdi hívők. További különbség, hogy az Egyesült Államokban a vallásosság hatása a politikai attitűdökre meglehetősen erős, különösen is a pünkösdi körében, míg a másik két területen gyenge kölcsönhatást találunk. Úgy tűnik tehát, hogy Brazíliában sokkal inkább az egyéni életre vannak hatással a vallási elképzelések és praktikák — amelyeknek „mágikus” jellegét nem hagyhatjuk figyelmen kívül —, míg az amerikaiak körében a vallásosságnak a politikai normák és magatartások alakulásában van funkcionális karaktere. Az európai népesség többségi vallási kultúrájától élesen különböző pünkösdi körök csak kis növekedést tudtak elérni, s ebben valószínűleg fontos szerepe volt az évszázadok óta beépült racionális valláskritikának.

A teoretikus megközelítések főbb tanulságai

Ahogy már korábban is jeleztem, a pünkösdi mozgalom terjedését sokan a szekularizációs tézis cáfolataként értelmezik, és megpróbálnak alternatív magyarázatokat adni annak működési mechanizmusaira. Egyesek, Max Weber felvetéseit figyelembe véve, a pünkösdi hit vallási gyakorlatait úgy értelmezik, mint amelyek összekötik a modern társadalmakat a helyi, archaikus értékekkel, leküzdvé a kettő közötti feszültséget, s így éppen a világ „varázstalanodása” tézis ellenpontjaként értelmezhetők. Azonban Weber modelljének érvényességét a protestáns etikáról tetten érhetjük a latin-amerikai pünkösdi középosztály gazdasági produktivitásában, amely réteg öntudatát formálják a bizalomra és kölcsönösségre épülő vallási hálózatok. Egy másik megközelítés a társadalmi differenciálódás hatásaként bekövetkező vallási jelentőségvesztés kapcsán éppen azt állapítja meg, hogy a pünkösdi mozgalom egyre terjedő intézményi struktúrájával éppen hogy a pluralizmus alternatíváját kínálja. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy a mozgalom konform módon tud vi-

selkedni a szabad és egyre táguló vallási piacon, amelyen egy tapasztalatgazdag, missziós és apokaliptikus vallási kínálat állnak elő. Ez utóbbi tényezőt erősíti a többségi kultúrával szembeni offenzív és konfliktusos viszonyuk, különösen is az Egyesült Államokban. Ugyanakkor a vallási privatizáció elméletét nem feltétlenül erősíti meg a pünkösdi hit, mert bár nem egyértelműen erős az intézményi hatás, a tanúságtételek narratív struktúrája uniform jegyeket mutat, így nem tekinthető a „patchwork vallásosság” tipikus esetének. Végül érdemes számba venni az ún. deprivációs teóriát, amely kapcsán a pünkösdi mozgalom kétféle jelenségnek tűnik: az elmélet szerint ugyanis a hívők valójában társadalmi és anyagi biztonságot várnak a vallási közösségektől, éppen ezért a rosszabb gazdasági helyzetben lévő csoportokat vallási értelemben inkább lehet mobilizálni. Amint azt korábban láthattuk, vannak olyan kutatási adatok, amelyek megerősítik ezt a tézist, de éppen az ellenkezőjére is láttunk példát. Ha a különösen is hátrányos helyzetű etnikumokat nézzük — például a romák esetében —, akkor mintha a deprivációs elmélet igazoltnak tűnne, bár számukra a kulturális affinitás tézise is kézzelfogható magyarázatnak bizonyul (bár legalább annyira vitatott is), miszerint egy kulturálisan sajátos ismérvekkel bíró csoport nyitottabb lehet a megtérésre, talán épp a pünkösdi kultúra szóbeli jellege miatt.¹⁶

Rövid kitekintés a hazai helyzetre¹⁷

A pünkösdi mozgalom Magyarországon az 1920-as években jelent meg, első gyülekezeteik Pitvaroson és Bakonycsernyén alakultak, a mozgalom első két vezéralakja pedig Mihók Imre és Rároha Dezső volt. 1931-ben már 70 gyülekezet volt tagja az Istengyülekezetek Magyarországi Szövetségének, s ez a felaprózódás részben személyi ellentétekből fakadt. A második világháború kitörésekor betiltották a közösségeket, az újbóli fellendülést az 1943-as ún. szabadkai ébredés prófétai mozgalma hozott. A háborút követő másfél évtizedben konfliktusos helyzet jellemezte a gyülekezeteket, amelyhez negatív társadalmi megítélés társult, ugyanakkor közjogi értelemben javult a státuszuk. 1962-ben egyesült a mozgalom két legnagyobb ága, és létrejött az Evangéliumi Keresztények–Pünkösdi Községe (1974-től Evangéliumi Pünkösdi Község), amelyhez akkor a pünkösdi hívek közel kétharmada tartozott. A katolikus egyházon belül a karizmatikus megújulás az 1970-es évek második felében jelent meg hazánkban, amely a rendszerváltozás után tudta igazán kiépíteni szervezeti struktúráját. Az újabb pünkösdi entitások közül napjainkban a Hit Gyülekezete a legdinamikusabban működő kö-

zösség, amelyhez a pünkösdi egyházak közül a legtöbben tartoznak ma Magyarországon.¹⁸ Ha az új vallási mozgalmak tagságának szociális összetételét nézzük, akkor nem találunk radikális különbséget a társadalmi átlaghoz képest, és a hívők jelentős része nem gazdasági vagy társadalmi, hanem spirituális értelemben tekinthető szegénynek. Ugyanakkor közel egy évtizede a kutatói érdeklődés is felerősödött a számban egyre növekvő hazai pünkösdi roma gyülekezetek irányába: egy vizsgálat 2012-ig 51 pünkösdi felekezet közel húszes tagságát derítette fel, tanulmányozva 169 gyülekezet 4400 fős populációját, amelynek közel kétharmada tisztán roma közösség volt. Az elemzés szerint a csatlakozás elsősorban vallási indíttatásból fakadt, a hívőket erős missziós aktivitás jellemezte, továbbá regisztrálható volt az élet számos területén a vallási elkötelezettség jótékony hatása (szabadulás függőségéből, erkölcsi javulás).¹⁹ A mozgalom hazai jelenlétének egy egészen új megnyilvánulása volt a 3 éven át, 2019-ig működő *Felház* dicsőítő imaestek, amelyek vidéken is elterjedtek, továbbá kidolgozott marketing-tevékenységgel hétről hétre ezreket voltak képesek megszólítani, akár a történelmi egyházak tagjai közül is.

*

Bár a pünkösdi mozgalom halvány európai jelenléte miatt nehéz elképzelnünk, de egyre inkább úgy látszik, hogy a pünkösdi mozgalom visszafordíthatatlanul megváltoztatta a kereszténység arculatát, amely csak fokozódhat a történelmi felekezetek pünkösdiszációja révén. A mozgalom terjedő intézményesülését szemlélve egyesek növekedésük mértékének jelentős csökkenését várták, míg mások szerint a pünkösdiak a modern világ eleven arcát testesítik meg, amely napjainkra már elválaszthatatlan része lett a globális viszonyoknak. A mozgalmat ért kritikák mellett számos pozitív vonását mutatják ki a vizsgálatok, amelyek közül a pünkösdimizmus kontextualizációs képességét emelném ki, amely szerint képes kulturálisan releváns kifejezőmódok kifejlesztésével a lokalitáshoz kötődni.²⁰ Mindenesetre hasznosnak bizonyul egyre inkább megismerni a pünkösdi és karizmatikus mozgalom sajátosságait, amelyben világunk vallási térképéről szeretnénk szabatosabb képet rajzolni.

KISNÉMET FÜLÖP

¹Lásd erről Peter L. Berger: *A globális kultúra négy arca.* (Ford. Szabó Dávid.) 2000 10 (1998/7–8), 16–20., valamint Peter L. Berger: *Adventures of an Accidental Sociologist.* Pomethus Books, New York, 2011, 135–140. Rövid összefoglalás Berger nézeteiről: Grace Davie:

A vallás szociológiája. (Ford. Wessely Anna.) Bencés, Pannonhorma, 2010, 82–84, 96–97.

²Tanulmányomhoz fűzött értékes megjegyzéseiről szeretnék köszönetet mondani Kamarás Istvánnak és Németh Miksának.

³Jörg Hausstein: *Die Pfingstbewegung als Alternative zur Säkularisierung? Zur Wahrnehmung einer globalen religiösen Bewegung des 20. Jahrhunderts*. Archiv für Sozialgeschichte 51 (2011/1), 533–552, itt: 534–535.

⁴A mozgalom amerikai kezdeteihez lásd Bakó Boglárka: *Kivál(asztot)tak. Egy erdélyi falu normarendszerének vizsgálata egy vallási konfliktus történetén keresztül*. PhD-értékezés. ELTE BTK Néprajztudományi Doktori Iskola, Budapest, 2008, 42–44. <http://doktori.btk.elte.hu/folk/bakoboglarka/diss.pdf> (utolsó letöltés: 2020.03.28.), Jörg Hausstein: i. m. 535–537., Povedák Kinga: *Vallás, zene, közösség. A Pünkösdi Megújulás és a Katolikus Karizmatikus Megújulás interferenciái*. Barna Gábor – Povedák Kinga (szerk.): *Lelkiségek, lelkiségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában. Spirituality and spiritual movements in Hungary and Eastern Central Europe*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014, 32–45, itt: 32–34.

⁵A pünkösdi mozgalom terjedéséhez a fentebb említettekén kívül lásd Jean-Pierre Bartian: *Az érzelmek kereszténysége: a pünkösdi mozgalmak*. In: Andrea Riccardi (szerk.): *Ferenc pápa és az ő ideje. A kereszténység Jorge Mario Bergoglio idején*. (Ford. Sólyom László) Bencés, Pannonhorma, 2019, 127–139, itt: 130–134.

⁶A dualista világkép a fundamentalizmus egy jellemzője lehet, amely így a pünkösdi mozgalomban is jelentkezhet. Bevezetőül a témához lásd Izsák Norbert: *Fundamentalizmus vagy evangélikalizmus? I–II*. pünkösdi.ma 10 (2013/4–5) 2–4., valamint uo. 11 (2014/3) 27–30.

⁷Detlef Pollack – Rosta Gergely: *Religion in der Moderne. Ein internationaler Vergleich*. Campus, Frankfurt am Main, 2015, 405–409. A szerzők megkülönböztetik az evangélikál csoportokat a pünkösdi és karizmatikus mozgalom gyülekezeteitől.

⁸A pünkösdi mozgalom teológiai reflexiója egyre gyarapszik, számos perspektívából lásd Jörg Hausstein – Giovanni Maltese (szerk.): *Handbuch pfingstliche und charismatische Theologie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2014.

⁹Francis A. Sullivan SJ: *Pünkösdisták mozgalom és karizmatikus közösségi megújulása*. (Ford. Endreffy Zoltán.) Mérés 29 (1993/2) 168–181, itt: 173.

¹⁰A pünkösdi tapasztalat (korai) reflexióját magyar nyelven összefoglalta a katolikus teológia nézőpontjából:

Kovács Gábor: *Tűzkeresztység. Katolikus identitás és pneumatikus tapasztalat*. Vigilia 45 (1980/8), 521–530.

¹¹A Lélek-teológia áttekintését lásd Allan Heaton Anderson: *An Introduction to Pentecostalism. Global Charismatic Christianity*. University, Cambridge, 2014², 179–192. A magyar fordítás megjelenése előkészületben van a Bencés Kiadónál.

¹²Jean-Pierre Bartian: i. m. 128–130, 137., Grace Davie: i. m. 291–292., Detlef Pollack – Rosta Gergely: i. m. 406., Povedák Kinga: i. m. 36–41.

¹³Fontos azonban megjegyezni, hogy Latin-Amerikában nagyon erős a vallási szinkretizmus: egy 2010-es kutatási adat szerint Brazíliában a népesség közel negyede legalább egyszer vallást/felekezetet vált életé során. Detlef Pollack – Rosta Gergely: i. m. 431.

¹⁴Allan Heaton Anderson: i. m. 307–308., Jean-Pierre Bartian: i. m. 133–134., Jörg Hausstein: i. m. 540–543., Detlef Pollack – Rosta Gergely: i. m. 409–413., Povedák Kinga: i. m. 35–36.

¹⁵Detlef Pollack – Rosta Gergely: i. m. 417–434.

¹⁶Jörg Hausstein: i. m. 546–550., Detlef Pollack – Rosta Gergely: i. m. 413–417., továbbá egy esettanulmány: Peti Lehel: *A pünkösdiszmusra való áttérés okai és funkciói egy moldvai roma közösségben*. Ethnographia 128 (2017/3), 485–509.

¹⁷A tanulmány terjedelmi korlátai miatt csak néhány jelzést teszek a pünkösdi magyarországi jelenlétére vonatkozóan, amelyről egyre több megállapítást találhatunk a gyarapodó szakirodalomban.

¹⁸A katolikus karizmatikus megújulás kezdeteihez lásd Horváth Zsuzsa: *Az egyház kovása: a bázisközösségi mozgalmak Magyarországon*. In: Csáky Mihály (szerk.): *Hitek és emberek. Horváth Zsuzsa tanulmányai kisegyházakról, vallásos mozgalmakról*. ELTE Szociológiai–Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1995, 243–282., az új vallási mozgalmak áttekintéséhez, különös tekintettel a Hit Gyülekezetére lásd Kamarás István: *Új vallási jelenségek Magyarországon: globalizáció és helyi sajátosságok*. 2000 13 (2001/5), 8–20., a pünkösdi egyházak vázlatos történetéhez lásd Rajki Zoltán – Szigeti Jenő: *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig*. Gondolat, Budapest, 2012.

¹⁹Gyetzvai Gellért László: *A cigányok/romák vallásossága — a „mimikri vallásosságtól” a cigány evangéliumi mozgalomig, különös tekintettel az új vallási entitások vallási attitűdjére*. PhD-értékezés. SE Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2017, http://semmelweis.hu/wp-content/phd/phd_live/vedes/export/gyetzvaigellert.d.pdf (utolsó letöltés: 2020.03.29.).

²⁰Allan Heaton Anderson: i. m. 303–305.

A MEGÚJULÁS AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZBAN

Teológiai és gyakorlati kérdések

*Elmúlt a régi. Kezdek újat.
Adj erőt nekem, hogy bátran induljak.
Új úton mindig teutánad.
Véled új élet hajnala támad.
(Evangelikus Énekeskönyv, 431. ének)*

A megújulás reformátori gyökerei

Önmagában is érdekes a kérdés: hogyan tudja megélni az evangélikusság azt a történelmi, pontosabban kifejezve indulási adottságát, hogy már születésében a megújulás volt a legkiemeltebb kulcsfogalom. Nem túlzás, ha azt mondjuk, az evangélikus identitás alapeleme a megújulás.

Az evangélikus egyház történelmi fejlődésének útvonala is teli van egyházszerkezeti, egyházi hierarchiát és szervezetet érintő újításokkal, illetve liturgiai újítási és változtatási periódusokkal. Ennek a jellegzetességnek a háttérben felismerhetjük azt is, hogy Luther számára a változás, a megújulás élménye személyes lelki életének is kiemelkedő, egyedi tapasztalata volt. A mélyben és sok szempontból elesett helyzetben lévő egyház számára pedig éppen abban látta a reménység és a jövő realitását, hogy minden időben megtörténhet a csoda: az újító erő és a megújuló hit átíti a földi egyházban az állandósult vaskorlátokat és kőfalakat. Luther a reformáció lépéseit a Szentlélek újjáteremtő erejére alapozta, prédikációiban, énekeiben és imádságaiban egyaránt.

Azért is érdemes alaposabban elemezni a mai evangélikus egyházi helyzetet a megújulás szempontjából, hogy meglássuk, mennyire maradt meg ez a kezdeti karakter a későbbiekben, és milyen mértékben jellemző a mai evangélikus egyház életére nézve. Valóban beépült az evangélikus teológiába és magatartásba, mint állandó elem? Az ősi alapelv — „az egyház mindig reformációra szorul” — valóban meghatározza a gondolkodást és a hitgyakorlatot egyházunkban?¹

Luther számára az már kezdeti — személyes és belső lelki — küzdelmeiben világos volt, hogy azonnali és valódi újulásra van szüksége a korabeli egyháznak, mind külső megjelenésében, mind belső tartalmi kérdésekben ahhoz, hogy Krisztustól kapott küldetését valóban be tudja tölteni. Ahhoz meg különösen is kellett a megújulás folyamata, hogy ismét bizalomébresztő és hiteles lehessen a korabeli világ életében. Az sem volt kérdéses a reformátor számára, hogy ennek a változásnak igazi alapja az

egyes ember naponkénti megtérése/megújulása hitben és cselekedetekben. A híres 95 tétel első mondata is ezt tartalmazza. „1. Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: »Térjete meg!« — azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen (Mt 4,17)».

Az Evangelium őrzése, az egyház féltése és a hatékony keresztyén életforma keresése együtt határozták meg Luther reformátori indulását. Egy gyógyító, tisztító és valódi hitébresztő újulás vágya rajzolódott ki benne az egyházmentés jó szívvvel elképzelt útjaként. Ez a cél sokáig reményként szerepelt a reformátor lelki és érzelmi szempontból is felfokozott gondolkodásában. Azt remélte, mindezek megvalósulhatnak az egyház keretein belül. Később ezzel a mindig megújuló egyházképpel az evangélikus hitvallási iratokban találkozunk. Az ősi hitvallásokban szereplő „szentek közösségéhez tartozás” az evangélikusság számára azt is jelenti, hogy az egyház közössége mindig készen áll a Szentlélek megújító munkájára. „A szentek közössége azt akarja kifejezni, hogy mit jelent az egyház: bizonyosan a szentek gyülekezetét, akik ugyanazzal az Evangeliummal vagy tanítással és ugyanazzal a Szentlélekkel vannak közösségben, aki megújítja, megszenteli és irányítja szívüket.”²

Nyitottság és transzformáció

A reformáció globális kibontakozása már sok külső, hatalmi és politikai esemény összefüggésében és hatósugarában történt, ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy Luther számára mindig a változni képes, tisztulni akaró és a folyamatos újulásban fejlődő személyes keresztyén életideál és az ugyanilyen jelzőkkel ellátható, széles dimenziójú egyházkép volt a döntő cél. Ennek a kettőnek a kapcsolatát kutatta és követelte szenvedélyesen. Egyáltalán nem a nemzeti egyháztestek harcos perspektívája volt Luther eredeti víziója, hanem az akkori világegyház keretein belül lezajló, az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat lelkileg és közösséileg megújító, az egyéni hitre és a közösségi kegyességre koncentráló, gyökeres belső változás, megtisztulás. Egy gyógyító, új kezdés a meglévő kereteken belül.

Célként azt is maga elé tűzte a reformáció kezdeti mozgalma, hogy a beszűkített és korlátozott, sok szempontból megromlott középkori keretekkel szemben valósuljon meg az egyházban egy valódi, élő kommunikáció és kapcsolat a szélesebb rétegek számára. Kitérni a kapukat, hogy az egyház fel tudja kínálni a megtérés és a megváltozás valóságát a lehető legtöbb embernek. Úgy tegye ezt,

hogy korszerű, hatásos és megszólító erővel bíró tartalommal és formával, megújultan jelenjen meg. Közvetlenül és empatikusan. Nyitottan és érdeklődően. Ahogyan ma nevezzük: szemmagasságban érkezzen meg a másik emberhez, a felebaráthoz. Semmiképpen sem felülről és félelmeket keltve, hanem a Krisztus Evangéliumának újrafogalmazása és az egyház életének javulása szempontjából nélkülözhetetlen transzformáció aktív megélésével. Azért is elsődleges cél volt az evangélikusság fejlődése során a mindenkori megújulás megélése, hogy minél több ember számára elérhető és érezhető valóság legyen a megszólító és befogadó karakterű, megújult keresztény közösség.

Jézus igehirdetése és szolgálata is a minden élet-helyzetben felkínált új kezdés lehetőségét nyitotta meg. A tanítványi kör pedig a különösen is nehéz háttérből érkező, de megújult életű emberek közössége Jézus társaságában. Ennek alapján várható el, hogy az egyházban zajló megújulási folyamatnak őszinte célja lehessen a Krisztust követő keresztény közösségi élet kinyitása minden ember felé. A reformáció legfontosabb alapelve — „solus Christus” — is így értelmezhető Reuss András mai megfogalmazása alapján: „Az egyedül Krisztus alapelvéből ezért nem egyesek kizárása következik. Nem a jobbak vagy valamiféle elit exkluzivitását jelenti. Hanem minden ember istenadta lehetőségét a megújulásra. Nem a világot korlátozza vagy zárja el előlünk, hanem a szívünkön keresztül: hogyan élünk a tőle kapott szabadsággal, amely nem külső, hanem belső mérték, az ő példája alapján.”³

Az egyház nem tud egyház maradni e nélkül a speciális és megújító evangéliumi képesség nélkül. Legyen ez mindig és ismételten „új esemény” a bátorító, vigasztaló és megújító üzenetben a szószéken vagy megtapasztalható közösségi élmény az egyház életében. A történelem egy pontján megállta a helyét ez az egyházat megújító magatartás, de ugyanilyen fontos ma is. Nem lezárt folyamat a reformáció, hanem egy mindig újra elkezdhető és folyamatosan gyakorolható újragondolás és életforma, amely dinamikus egyházképet feltételez, amelynek része a változási és változtatási képesség.

Jubileum és megújulás 2017

A megújulásnak mint belső lelki szándéknak és indíttatásnak sok érdekes, reformáció korabeli, egyháztörténeti és mai, gyakorlati teológiai összefüggésére mutatott rá 2017-ben a reformáció 500 éves évfordulója. De újlási élménnyel erősödött meg az evangélikusság szerte a világon a jubileumi dekád kapcsán is (2007–2017). A jubileumi rendezvények forgatagában jól érezhető volt egy őszinte vágy: csak akkor van értelme és

indokoltsága a reformáció félévezredes jubileuma világra szóló ünneplésének, helyesebben őszinte átgondolásának, ha most is fel tudjuk fedezni ennek az újlási örökségnek az erejét és valós hatását.

A mai evangélikus egyház számára is fontos képesség, hogy megújulása érdekében lutheri módon önkritikus legyen és bővelkedjen széles spektrumú újlási folyamatokban. Semmiképpen sem szabad befejezettnek tekinteni a reformáció folyamatát, sem pedig öröknek és megváltozhatatlannak az egyház formáját és szervezetét. Azért is jelentett ez az emlékező évtized sokat az egyes gyülekezetekben és az egész egyházban, mert realisabb önarcképet lehetett készíteni és bártabb terveket szőni, sőt a megújulás jeleit is konkrétan átélni.

Mindenképpen megmozgatta az evangélikusságot Magyarországon is ez az időszak. Aktívabbak és motiváltabbak lettek a helyi gyülekezetek, inspiráltabbak a lelkészek és lelki tartalmak közvetítésében aktívabbak az evangélikus intézmények is. Valóban nem merült ki az ünnepléssorozat szervezésben és „külsőségben”, hanem sok gyülekezet megerősítette a hétközi kiscsoportos alkalmait, új rétegbibliáórákat indítottak el, és bevonták a gyülekezetépítési munkába a civil gyülekezeti tagokat is, karizmájuknak, szak tudásuknak megfelelően. Csendesnapok (lelki-gyakorlatok) és gyülekezeti továbbképzések sora valósult meg. Egyértelmű lett az a tendencia, hogy a korábban felszín alatt húzóódó vagy igénybe nem vett szellemi és lelki adottságokat be kell építeni az evangélikus közösségek életébe. Programmá vált a konkrét megújulási lehetőségek felkutatása, megtervezése és megvalósítása. Ráhangolódtak a gyülekezetek arra, hogy a reformáció fő karaktere a folyamatosság, más szóval a be nem fejezettség.

A „befejezetlen reformáció”

Jól kifejezi ezt a pozitív értelemben befejezetlen állapotot Jürgen Moltmann érdekes megfogalmazása, amikor a teljes reménység távlatába kapcsolja be a szüntelen megújulás képét, és be nem fejezett folyamatként értelmezi a reformációt. Így marad meg szerinte állandó elemként az újlás az egyház életében mindvégig, amíg meg nem érkezik az igazi és teljes célhoz.⁴

Az evangélikus egyház speciális kegyelmi ajándéka az, hogy hisz abban, de legalábbis törekszik arra, hogy dinamikus egyház legyen. Ez akkor igaz, ha benne él az újlás iránti nyitottságban és a szüntelen változás és fejlődés természetes megélésében. Ha ez nem így történik, akkor pedig keresni kell annak lehetőségét és módját, hogy vissza tudjon térni a reformátori alapokhoz és bá-

torságot nyerjen a megújulás folyamatos vállalására. Kezdeményezőkésséggel és nyitottsággal.

A jövő felé tekintve sohasem maradhat abba a megújulás munkálása az egyház egyetlen részében sem, hanem ökumenikus dimenzióba kerül az egész egyház végső megújulásának víziója alapján. A végső cél az egyetemességre, ökumenikusságra és a teljességre törekvés. Szükség van elfogulatlan kritikusságotra, a minél alaposabb és szélesebb aktuális körülmények értékelésére és a lehetséges legbátrabb előrenézésre. Ez a magatartás óv meg minden korban attól is, hogy csupán formai és látványos külsőségekben megmutatkozó megújulási események valósuljanak meg az egyházban, megfelelő tartalmi megalapozottság és felvértezetttség nélkül. Önkritika, múltkritika és bátor előretekintés az építőkövek ezen az úton. A teológiai megújulás igényét mindig érdemes újra „kijangosítani” az egyházban, hogy minél elmélyültebb és megfontoltabb háttérrel és alapja lehessen a megújulási mozgalmaknak és lépéseknek.

A legújabb kori útkeresés: belső viták — vészjelzések — stratégiák — víziók

Van, hogy az aktuális élethelyzet gyakorlati megoldásainak keresése vagy belső egyházpolitikai vita mozgatja az elméleti teológiai munka megújulását. A Magyarországi Evangélikus Egyházban ez a jelenség az utóbbi évtizedekben leginkább abban mutatkozott meg, hogy a konzervatív és tradíciópárti teológiai irányzatok ütköztek a progresszív és modern elképzeléseket kereső csoportokkal. Egyházszervezet átalakítási vagy egyházkormányzási személyi kérdésekben ugyanúgy jelen volt ez a kettősség a maga feszültségével, mint az elméleti témák tárgyalásánál. Gyülekezeti szinteken is különböző gyülekezetépítési modellek valósultak meg, leginkább annak megfelelően, hogy az adott lelkes és munkatársai milyen álláspontot képviseltek.

A folyamat pozitív hatása abban mutatkozott meg, hogy a legtöbb gyülekezeti közösség arculatot keresett magának, és próbált ráállni egy neki leginkább megfelelő fejlődési útra. Különösen a rendszerváltás utáni években volt aktív ez a folyamat. A gyülekezetek honlapjain és internetes megjelenéseiben a látható újulás mellett az is gyorsan megmutatkozik, hogy a gyülekezeteknek van egy csoportja, amely láthatóan nem foglalkozik a megújulási lehetőséggel, hanem a korábbi tradicionális beidegződések megőrzésével inkább csak napról-napra él, sokszor szinte változásellenesen. A közegyház ernyője alatt fenn tud maradni az ilyen gyülekezet, de komoly mozgatóerővel nem rendelkezik a környezetében.

A huszadik század hetvenes éveiben jelent meg az az állóvíz felkavaró hullám szerte az európai evangélikus egyházakban, amely a megszületett népegyházi és hagyományos keretek szűkülésére és a stabilnak hitt létszám csökkenésére hívta fel a figyelmet. Fájdalmas deficitjelzések voltak ezek. Először csak a statisztikai adatok elemzése alapján szóltak mérvadó teológusok erről, majd később egyre erősebb vészjelzések kaptak teret abban az értelemben is, hogy a fogyó létszám és a hívek csökkenő aktivitása szinte azonnal a gyülekezetek összevonását és a lelkesítő állások radikális átszervezését hozta magával a német tartományi egyházak életében. Az egyházból hivatalosan kilépők számának emelkedése és a templomlátogatottság csökkenése voltak az első konkrét jelek ebben az időszakban. A II. világháború után nagyon aktív evangélikus ébredési és kegyességi mozgalmak hatása alábbhagyott már ezekre az évekre, vagy több közülük önállóította magát külön egyháztestként. Egyértelmű aktivitási és létszámbeli visszaesés volt tapasztalható ezekben az években, különösen a nyugat-európai országokban.

A német evangélikus egyház (EKD) nagyon intenzíven kereste a szervezeti és gyülekezeti élet megújulásának útját. Hivatalos és az egyházvezetés által erősen támogatott központi stratégiák születtek ebben az időben. Jellemző volt rájuk, hogy főleg programok meghirdetésével és szervezeti modernizációs elképzelések közreadásával jelentkeztek. Gyülekezeti mintamodellek jelentek meg. A nyitott gyülekezet, a befogadó gyülekezet vagy a missziói gyülekezet képei voltak a fő irányok. De sorra születtek a karizmatikus és speciális kegyességi csoportok és mozgalmak által meghirdetett gyülekezetépítési és missziói koncepciók is. Közös volt bennük az, hogy határozottan rámutattak az egyházi élet negatívumaira: az elszemélytelenedő atmoszférára és stílusra, vagy a túlzott intézményesedésre és bürokratizálódásra. A hivatalos egyház mint szervezet ránehezedett a mindennapi keresztény életgyakorlatra. Persze más országokban is jelentkezett ez, és messzemenően összefüggött az egyház jóléti, illetve államegyházi helyzetével északon.

A nyugat-európai lelkesítő munkavégzés egy hivatalnok stílus irányába mozdult, a közép- és kelet-európai pedig ennek az ellenkező végletébe, olyan kötetlenségbe és lazaságba, amely majdnem szervezetlenséget jelentett. Az elsőnél háttérbe szorult a személyes és közvetlen hangú lelki kapcsolatépítés, a második pedig szűk körű, inkább csak a belső magra koncentrált tevékenységre kényszerült. Nyilván mindkét esetben nagy szerepe volt az egyházat övező társadalmi helyzetnek.

Fejlődés és változás a magyar evangélikus egyház életében

Az evangélikus megújulás jelentős állomása volt a nők lelkészi szolgálatának és ordinációjának lehetősége. A lelkészi munkának minőségi és speciális gazdagítását hozta a női lelkészi szolgálat elterjedése. Magyarországon 1972-ben szentelték fel az első női lelkészt, Kovács Etelka személyében, majd hosszabb szünet után a nyolcvanas évekre vált általánossá a női lelkészek ordinációja. Ma a Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) lelkészi karában 130 nő és 213 férfi áll lelkészi szolgálatban.⁵

A közép-európai országokban élő protestáns egyházakban, így a magyarországiakban is a külső elnyomás határozta meg az egyházak életlehetőségét még a hetvenes években is sok szempontból. Ezzel szemben viszont az összetartozás megélése és a szeretetközösség megtapasztalása jellemezte a gyülekezeti alkalmakat. Sokszor nagyon szerény, szinte „mértatlan” körülmények között folyt a gyülekezeti élet, de a résztvevők őszinte és mély szálakkal kötődtek egymáshoz, és aktív hitgyakorlatot működtettek. Például a lelkészutánpótlás biztosítása is folyamatos volt, elsősorban az aktív ifjúsági gyülekezeti csoportokból és az országos ifjúsági táborokból.

Az evangélikusok kisebbségi és szórványhelyzetére nem is nagyon lehetett más megoldást találni, mint a kisebb létszámú templomi közösségek baráti, családias, közvetlen munkatársát. Ekkor még ezeken a területeken nem jelentkezett számottevő visszaesés a gyülekezeti aktivitásban és a templomlátogatásban sem, mert a nagyon összetartó közösség a nehéz körülmények és a rendkívül egyszerű külső adottságok ellenére is egyfajta felekezeti öntudatot és személyes hitet megőrző lelki hozzáállást tanúsított. A gyülekezetek majdnem teljesen önfenntartók voltak, nagyon szerény anyagi vonzattal is életképesen. Ma az a kérdésünk keleten és nyugaton egyformán, hogy milyen módszerekkel és milyen konkrét tervekkel lehetne tenni valamit a látható és veszélyes leépülési, létszámcsökkenési folyamat megállítása érdekében. Egyáltalán megállítható-e ez a tendencia még?

Erre a negatív közegyházi tendenciára reagáltak bizonyos kezdeményezések. Nem idegenkedve a stratégia szótól sorra születtek a Lutheránus Világszövetség tagegyházainak hivatalos elképzelései. Maga a Lutheránus Világszövetség indította az első jelentősebbet a világ evangélikusságát megcélózva és a reformáció 500. évfordulójára készülve 2011-ben a „Szenvedéllyel az egyházért és a világért — az LVSZ stratégiája 2012–2017” címmel. Majd a reformáció 501. év-

fordulóján, 2018. október 31-én született meg a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) új stratégiája, „Elkötelezett szeretettel az egyház és a világ iránt” címmel. Nálunk is megfogalmazásra kerültek újulást motiváló evangélikus egyházi stratégiák: „Élő kövek” (2008), majd a „Láthatóan evangélikus” (2011) című koncepció. Ezt követte többek között a „Kornéliusz-program” (2015), a MEE missziói stratégiája a Gyülekezeti és missziói osztály részéről. Meg kell jelezni, hogy nagyon sok ilyen kezdeményezés fogalmazódott meg ezekben az években, szűkebb és tágabb kitekintéssel az egyház különböző kegyességi csoportjaiban is.⁶

Erdemes a 2008-ban közreadott célkitűzéseket mai szemmel is elolvasni és mérlegelni, hogy mit és milyen mértékben sikerült belőlük megvalósítani. Érezhető bennük, mennyire jellemző volt az akkori egyházi helyzetre egy tipikus bizonytalanság és átrendeződési vágy. Erősen kitűnik a kulturált vitára és kommunikációra szóló elvárás/felhívás, nyilván nem ok nélkül. Valóságos párbeszédet szerettek volna többen elérni az evangélikus megújulás érdekében ekkor, ami egy „beszélgető egyházban” fejlődhet ki igazán.⁷

Az „Élő kövek” stratégia folytatásaként került sor a „Láthatóan evangélikus” anyag (2011) kidolgozására, ebben a soron következő évtized prioritásait igyekeztek határozottabban és konkrétan megfogalmazni. A „Láthatóan evangélikus” irat érdekes módon kiemelten foglalkozik már a lelkész személyével és szolgálatával is, elárulva azt is, hogy melyik karakterjegy hiányzott ekkor nagyon a lelkészi hivatást betöltőkből: „A legnagyobb feladat ezért annak megerősítése egyházunkban, hogy a lelkész, mint lelkigondozó személyes közösségek tagja legyen, aki képes személyes megszólítással is segíteni. A *cura pastoralis* jegyében, a kellő szakmai ismeretekkel is rendelkezve tud a gyülekezet tagjainak ilyen »szolgáltatást« nyújtani, azonban a legfontosabb, hogy a lelkész »hivatásból ember«, aki azzal, hogy meghallgat és kérdez, az egymáshoz fordulás kultúráját is terjeszti, erősíti.”⁸

Nagyon jól kifejezi ez a majdnem tízéves megfogalmazás azt, hogy milyen sok múlik a lelkészek munkáján és személyén az egyház megújulását illetően. Sajnálatos módon mégsem lehetett megtartani a lelkészi munkának ezt a tervezett prioritási irányát, mivel éppen a stratégia megfogalmazását követő évtizedben az evangélikus egyházban az intézmények szaporodása és a fenntartásukkal járó irányítási feladatok, illetve a hitoktatási szervezési feladatok mind a lelkészekre hárultak. Be is következett egy nagy fordulat az intézményi egyház irányába, és elkezdődött a magyar evangélikus egyházban egy nagy szerkezeti átszerveződés is több területen. Az egy-

ház vezetése pedig rengeteg energiát fektetett ezekben az években a szervezeti, gazdasági, zsinati és intézményi működtetési rendszer kialakításába, elfogadtatásába és „beüzemelésébe”. A lelki, evangéliumi, lelkigondozói és kegyességi újlás fontosságára sokszor történt hivatkozás, de bizony a gyakorlati életben lényegében mégis a háttérben maradt mindez, főleg az előbb felsorolt tendenciák miatt.

A megújulás legerősebb hitelesítője: a helyi gyülekezet újló közössége

Rá lehetett ébredni ezekből az ismertetett folyamatokból arra is, hogy az újlás nem egyszerűen kitűzhető cél és megvalósítható terv következménye, hanem egy érkező, megismerhető és meg is csodálható ajándék Isten Szentlelkének munkájaként, amely elsődlegesen az egyház igazi bázishelyein, a gyülekezeti közösségek életében található meg. Általában ott következett be az utóbbi években átütő erejű újlás, ahol a gyülekezeti élet hangsúlya a sokszor intellektuális irányba elmozduló protestáns hitmegélésből bátrabban fordult az érzelmi, emocionális hitgyakorlás felé. Egyre fontosabb kifejezés lett az élmény, az érzés, az átélés, illetve az istentisztelet atmoszférája és liturgiájának ereje. Folyamatos liturgiai fejlődés tapasztalható ma az evangélikus egyházban. A vallásos érzelmek háttérbe szorulása több ponton is megszegényítette korábban az evangélikus kegyességi életet. Erre reagálva vált népszerűvé a felismerés, hogy egy spirituális visszatalálás és újrafelfedezés pezsdiítheti fel az istentiszteleti életet és a közösségi alkalmakat egyaránt.

„A »Mit hirdetünk?« mellett nagyon erősen jelen van az, hogy »Hogyan élhetjük meg ezt?«. Hogyan gyakorolhatjuk a hétköznapi és ünnepnapra kegyesség sok-sok kincsét ma egy modern környezetben? Sokféle formában jelentkeznek ez. A megélhető és gyakorolható lelki utak, élmények és események utáni vágy nagyon erősen jelentkezik mai közösségeinkben. Meditáció, csend, zarándoklat vagy éppen egy elmélyült és áhítatos együttlét egyre gyakoribb hitéleti módszer az evangélikus gyülekezetekben is.”⁹

Biztató jelenség, hogy sok helyi gyülekezet istentiszteleti élete újl meg napjainkban. Egyszerű példa erre a családi istentiszteletek népszerűsége. Generációk tölthetnek el együtt úgy egy órát a templomban, hogy nem a kimért, távolságtartó tanítás a döntő, hanem az összetartozás és a közelség. A tapasztalat szerint idősebbek is szívesen részt vesznek ezeknek az istentiszteleteknek interaktív cselekményeiben. A családi és egyéb rétegententiszteletek előkészítése sok munkával

jár, és nem a lelkész egyszemélyi teljesítménye, hanem csak egy istentiszteleti team együttműködésével valósítható meg. Egyáltalán nem kell azonban félni attól, hogy megéri-e a sok munka, szervezés és kivitelezés, mert hamar visszaigazolódik az alkalom helyénvalósága és hatékonysága. Maga az előkészítő csoport pedig jó eséllyel a gyülekezet motorjává válik. Működő lelki központjai a családi istentiszteletek és a körük szerveződő csoportok sok láthatóan megújuló gyülekezetnek ma. Mozgással, megszólalással, zenével, felolvasással vagy kreatív elemek kivitelezésével sokkal többek számára nyílik esély szolgálatra és alkotásra, mint a tradicionális alkalmakon. Felemelő, amikor a lelkész sem magában áll a középpontban, hanem többen veszik körül és oszthatják meg a jelenlevő gyülekezet nagy közösségével karizmáikat.

A gyülekezeti élet egyéb területein is érdemes keresni azokat a módszereket, amelyek segítik megélni a közösséget, a nyitottságot és a családiasságot. Reformátori örökségünk ma is arra indít minket, hogy ne csak a kiemelteké, kiváltságosoké és ne egy elkülönített rétegé legyen a gyülekezeti élet, hanem minél több ember számára legyen elérhető, megtalálható és megszerethető. A megújulásnak az is a titka, hogy minél könnyebben átléphető legyen a templom küszöbe, és benne minél több ember valódi lelki otthonra találjon. Az utóbbi években teljesen újként induló evangélikus gyülekezetek (például Dunaujváros, Ménfőcsanak, Budaörs, Nyírtelek, Pestszentimre, Győrújfaló, Budakeszi) ilyen lelkülettel jöttek létre.

Ne legyen zárt körű a megújulni akaró evangélikus gyülekezet, hanem benne éljen a környezetében. A hitben való közösség megélése sok izoláltan élő embernek adhat életértelmet és bátorságot, sok gyermeknek beszélgetőtársat, sok családnak — elsősorban fiataloknak — a sorsközösség megélését, tapasztalatok átadását, nyomasztó kérdések kibeszélését, kölcsönös segítségnyújtást. Nem biztos, hogy csak az egész éven át futó, kizárólag heti rendszerben megvalósuló, kötött szerkezetű, hagyományos alkalmakkal lehet ma gyülekezeti életet élni. Szabad, sőt szükséges tágasabb pályákra lépni. Ezt igazolják az új típusú és új műfajú közösségi alkalmak a megújuló gyülekezetekben.

Megemlítjük végül azt is, ahogyan a hirtelen ránk zúduló világjárvány, a koronavírus terjedése idején, ezekben a napokban nagyon sok gyülekezet szinte órák alatt át tudott állni az internetes tér használatára úgy, hogy elérhető a lelkészek és megszólíthatók a hívek is, és közösségi kommunikáció zajlik az internetes felületeken. A kapcsolattartás és egymás erősítése, segítése jól

gyakorolható így is, és megőrizhető az összetartozás élménye a kommunikációs eszközök használatával. A valóságos, személyes találkozásra pedig hittel előre lehet tekinteni, a templomi térben való élő közösség iránt bennünk élő várakozás és türelem pedig erősíti az imádság és a reménység megélését ezekben a nehéz napokban. Az egyszerű megérkező megújulás értékelésének már most is egyre őszintébb tanulása ez a kemény próbaidő, de akármennyire is beláthatatlan az előttünk álló időszak, mégis erősebb lehet bennünk a Szentlélek erejével megújuló bizodalom. A rendkívüli helyzet elmúltá után pedig az evangélikus közösség lelki megújulásának továbbra is fontos alapja és vállalandó célja a személyes találkozások kezdeményezése, motiválása és szüntelen felkínálása. A gyülekezetek legtöbbször kisebb taglétszáma és a magyarországi evangélikus diaszpóra helyzet kifejezetten segíti a személyes közösség kialakulását, mert jól átlátható kereteket biztosít.

A reformációtól örökölt reménységünk ma is az, hogy működik gyülekezeteinkben és egyházunkban egy kétirányú mozgás: a helyi közösségekben mindig újra elinduló kezdeményezések hatnak az egyház szervezetének magasabb lépcsőfokain is, az inspiráló és motiváló felelős egyházvezetők megnyilatkozások és döntések pedig gyorsan visszaérkeznek a gyülekezetekbe pezsdítő, megújító erőként. Reménységünk szerint így mindennapi valóság lehet „a testvérek kölcsönös beszélgetése és egymást vigasztalása” (*mutuum colloquium et consolatio fratrum*) — ahogyan azt Luther a keresztyén közösség ismertetőjegyeként leírta.¹⁰ Ezzel lehetünk hűek egy modern korban is, súlyos világhelyzetben is a megújító reformátori elvekhez, amelyek klasszikusak, ugyanakkor nyitottak és kezdeményezőek is az ökumenikus, egész világra kiterjedő globális keresztyén együttélés számára. Mert minden igazi hitbeli megújulás egyben lépcsőfok is a keresztyének testvéri egységének útján.

SZABÓ LAJOS

¹ Ennek részletesebb értelmezését és mai népszerűt át-gondolását lásd Klaus Douglass: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről.* (Ford. Szabó Csaba.) Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

² Az Ágostai hitvallás apológiája. In: *A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai*, 3. kötet. (Ford. Bódi Emese és Reuss András.) Luther Kiadó, Budapest, 2017, 132.

³ Reuss András: *Más alapot senki sem vethet.* In: *Teológia és reformáció.* (Szerk. Szabó Lajos.) Luther Kiadó, Budapest, 2017, 19.

⁴ Jürgen Moltmann: *Befejezetlen reformáció.* (Ford. Herczog Csaba.) Lelkipásztor, 2020/3. 87.

⁵ https://kotoszo.blog.hu/2016/03/08/nok_az_egyhazban_mi_a_helyzet (2020.03.30.)

⁶ *Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. A Magyarországi Evangélikus Egyház tervezett stratégiájának első vitaanyaga.* 2008. július. Credo Evangélikus Műhely különszáma. (Szerk. Bogdányi Gábor, dr. Fabiny Tamás, Pröhle Gergely.) 2008/3–4. 11–26. Továbbá a MEE Gyülekezeti és missziói osztályának stratégiája: <https://www.evangelikus.hu/sites/default/files/Korneliusz%20program.pdf> (2020.03.24.)

⁷ Az *Élő kövek* című stratégiai koncepció teljes szövege megtalálható: <https://strategia.lutheran.hu/regianyagok/vitainditok/201eelo-kovek-egyhaza201d-az-evangelikus-megujulas-1>

⁸ Láthatóan evangélikus, https://strategia.lutheran.hu/letoltes/Lathatoan_evangelikus.pdf/view (2020.03.25.)

⁹ Szabó Lajos: *Az ige és szentségek viszonya az evangélikus egyház mai életében.* In: *Reformáció és ökumenikus párbeszéd.* (Szerk. Puskás Attila – Perendy László – Hoványi Márton.) Szent István Társulat, Budapest, 2018, 218.

¹⁰ *Schmalkaldeni cikkek.* In: *Luther Márton négy hitvallása.* (Ford. Pröhle Károly.) A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1983, 299.

MEGÚJULÁSI TENDENCIÁK KORUNK EGYHÁZÁBAN

Az egyház megújulása nem ma kezdődött, nem is a jó öreg 20. században, hanem minden korban szüntelen tapasztalhatjuk (*semper reformanda*). A feltámadott Krisztus jelenléte olyan erővel van jelen ma is, mint kétezer éve volt a galileai hegyeken, azzal a különbséggel, hogy ma az egész földkerekségen tapasztaljuk a küzdelmet a hit és a hitetlenség között. Ahogy akkor is úgy tűnt, hogy a hitnek nincs esélye, most is könnyen ezt gondolhatnánk, de a látszat csal. Ha valaki kétkedik, olvassa az egyházatyák vagy a szentek írásait, vagy még inkább mélyedjen el a Biblia örök igazságaiban. Ezzel el is értük azt a pontot, amely minden megújulási mozgalom, közösség, szerzetesrend központi eleme: az élő Evangélium üzenetének újbóli megélése, a feltámadott Krisztussal való találkozás lehetőségének felismerése. Legyen szó liturgikus vagy karizmatikus megújulásról, ott látok virágzó közösségeket, ahol kimondják, hogy Jézus Krisztus itt valóságosan jelen van. Végül is ezt ígérte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.”

Egyesek még pontosan emlékeznek is az első találkozásra, és azt ismétlik folyamatosan tanúságtételükben, hogy mikor és hol találkoztak az élő Istennel. Néha hátborzongató, néha elgondolkodtató, de majdnem minden esetben lelkesítő ilyen

beszámolókat hallgatni vagy olvasni. Ezekre a tapasztalatokra aztán, Joseph Ratzinger szavaival élve, mustármag-közösségek alapulnak, és a jövő egyházának biztos alapjaivá válnak, harmincszoros, hatvanszoros vagy százszoros termést hoznak. Nem tudom, miért nem olvasunk több százmilliós termésről a Bibliában, de Mesterünk nyilván úgy gondolta, hogy elégedjünk meg azzal, hogy ő kimondta: „Ezeknél nagyobb dolgokat is fogtok látni!” Amikor azt látom, hogy több százezer pap van a világon, a számuk sok-sok helyen folyamatosan növekszik, és nincs olyan ország, ahol ki tudnák irtani a misszió tüzét, amikor rendkívül széles rétegeket érintő keresztény mozgalmakról hallok, akkor látom, hogy igaza volt. Erdemes madártávlatból is szemlélni az egyházat, hogy észrevegyük, milyen sok helyen gyulladnak újra örömtüzek az Evangélium terjedésének nyomán.

Melyek ezek az irányzatok? Számuk oly nagy, hogy felsorolásukra sem vállalkozhatom. Említettem már a liturgikus és a karizmatikus mozgalmat. Az előbbi a hagyományokra helyezi a hangsúlyt, az utóbbi a Szentlélek jelenlétére hívja fel a figyelmet. Olykor úgy tűnik, hogy tűz és víz a kettő egymásnak, de találni olyan közösségeket, ahol egy belső égésű motorhoz hasonlóan a kettő csodálatos módon egyesül. Maradva a technikai hasonlatnál, ehhez olykor kapcsolódik a szemlélődés csendes elektromos hajtása is. Milyen szépen tükröződik a világban is a megoldás, amelyet az egyház mindig is alkalmazott, amikor megújulásra volt szüksége. Talán az egyetlen, ami akadályozza a robbanásszerű elterjedést, az az önzetlenség és a lemondás hiánya. A gazdag ifjúhoz hasonlóan nekünk is nehéz mindent eladva Krisztus követővé válni. De ne szaladjunk ennyire előre.

Az egyes közösségek és mozgalmak nagyon komoly struktúrákkal, nem ritkán az egyház által jóváhagyott szabályzattal is rendelkeznek. Jellemző rájuk, hogy a világi, vagyis nem a klérushoz tartozó testvéreknek is komoly felelősségük van. Gyakran a vezetésben is szerepet kapnak a világiak, amit akár választás is megelőz. A szervezeti struktúrában olykor úgy tűnik, mintha a papok háttérbe szorulnának, szerepük inkább a liturgiában bontakozik ki, ahol ugyanakkor a többiek részvétele is komolyan erősödik. Mindemellett a bűnbánattartás, vagy más néven gyónás szerepe is jelentősen megnő. A lelkipvezetésben, kísérésben, amely néha ugyancsak a belső közösségi életre vonatkozik, képzett világi testvérek veszik át a főszerepet. A jövőben a személytől személyig terjedő ismeretátadás és vezetés hordozza majd a leghatékonyabb formát a hit átadásában. A csoportos forma ma olyan kevésbé tűnik működésképesnek, hogy sokan legszíve-

sebben abbahagynák például a hitoktatásnak ezt a formáját (sokszor ugyanis a bértermelés és az elsőáldozás az utolsó találkozási pont az egyházzal). Ezzel szemben elterjed a mentorálás gyakorlata, és sokan felfedezik majd, hogy mekkora lehetőségeik vannak az egyház életébe való bekapcsolódásban, akár felnőtt megtérőként is. A megújulási irányzatokra gyakran jellemző ez a felnőtt korban tett páli fordulat, amely a misszió új lendületével párosul. A szentségekre való felkészülés idejének megnyújtása egyértelműen jó hatással van az elköteleződés erősségére. Azokban a közösségekben, ahol komolyan veszik a követelményeket, jelentősen többen maradnak tagok a későbbiekben is. Ezért azt hiszem, nem nehéz arra következtetni, hogy ott lesz megújulás, ahol kitartanak majd akkor is a személyes forma mellett, amikor esetleg nagy tömegek követelik majd, hogy minél előbb csatlakozhassanak az egyházhoz. Ehhez természetesen a világiak nagyszámú képzése szükséges.

A megújulás másik fontos eleme az ökumené. Az ökumenétől sokan félnek. Félnék az identitás elvesztésétől és a hagyományok eltörlésétől. Pedig egyik sem szükségszerű velejárója az ökumenének. Ugyanakkor létfontosságú, hogy belső nyitottsággal tekintsünk arra, mit visz végbe Isten más egyházakban és egyházi közösségekben, mert csak így ismerhetjük fel, mit kell tennünk. A jövőben a párbeszéd növekedésével számolhatunk. Ezt elősegítendő egyre több olyan alkalom lesz, ahol felekezeti közti találkozókon osztják meg a keresztények egymással tapasztalataikat, együtt imádkoznak és dicsőítik Istent, vagy éppen őrzik a csendet. Ennek egyik veszélye, hogy az újonnan csatlakozók nem tulajdonítanak jelentőséget a tantételeknek és dogmáknak, de megfelelő képzéssel ez áthidalható. Talán ezért is számolhatunk azzal, hogy az ökumenizmus a jövőben is hullámtérmezű lesz. Egy ideig lelkesen együtt imádkoznak a keresztények, majd rájönnek, hogy évszázados különbségek vannak egyházaik között, ezért egy időre eltávolodnak, majd a következő nemzedék újra lelkesen együtt olvassa az Igét. Jó példa erre a Taizéi közösség élete, ahol nyáron hetente több ezer fiatal váltja egymást a Kienegesztelődés templomában, ahol megosztják egymással az Igét, elmerülnek a liturgia szépségében és a csöndben, mindeközben önkéntesen szolgálják egymást az étkezések alkalmával vagy a takarítással, kertrendezéssel. Az ökumenikus esküvők növekvő száma is jelzi, hogy családjaink egyre nyitottabbak az értékekre, amelyek a másik felekezettől érkezhetnek. A házasság sokszor sajnos nem veszik komolyan a házasságkötéskor tett ígéreteket. Kétségtől nehéz kétfelé tartoznia egy családnak, minden héten misén és isten-

tiszteleten is részt venni nagyon komoly kihívás elé állítja a családot. A családokban közösen megélt hit a jövő egyházának mégis fontos építőköve lesz.

A szemlélődés forrása is fontos, és sok irányzatban központi jelentőségű. Akár a szentségimádásban, akár a természetben való szemlélődés ősi hagyományának felelevenítésével egyre többen találják meg hitük alapvető mozgatórugóit. A napi csendesség, amelynek ajánlott ideje tizenöt perctől egy óráig terjed, óriási erőforrás tud lenni. A szerzetesek megújulási iránya is a szemlélődés felé mutat, ahol ezt komolyan veszik, ott a hivatások száma gyakran emelkedni kezd. Jellemző lesz tehát a jövőben, hogy a szemlélődő rendek fognak inkább terjeszkedni. A Milánóból indult Sejt evangelizáció is fontosnak tartja, hogy templomainkban minél több helyen legyen állandó szentségimádás, amelyet a plébánia motorjának tartanak. Számolhatunk ennek gombamódszerű elterjedésével is. Németországban a szemlélődés felé mozdultak el a lelkigyakorlatos házak, Franciaországban sem ritkák a közösségek, amelyek a világban élő tagjaiknak is a napi egy óra csendes imát vagy szentségimádást javasolják, mint például az Emmánuel Közösség, ahová magam is elköteleződtem.

A szemlélődés mellett a szentírási elmélkedés különböző formái is nagymértékű megújulás forrásai lehetnek. A világszerte elterjedt Szentlélek Szeminárium nyolchetes időszak alatt szoktatja rá a hitüket gyakorló katolikusokat a napi igeolvasásra és az Igéről való elmélkedésre. Az a következménye ennek, hogy a résztvevők utána folytatják a bibliaolvasást, és meg sem állnak addig, amíg teljesen át nem rágták magukat rajta, akár többször is. Mindez a szentségekbe való mélyebb bekapcsolódással, szentgyónással és rendszeres közösségbe járással is társul, nem ritkán a napi szentmiselátogatás is szívügyé válik a megújult hit mellett. A szentignáci lelkigyakorlatok hagyományos harmincnapos elvonulását kevesen engedhetik meg maguknak, de ennek a hétköznapi életben is alkalmazható formája rohamosan hódít, és a jezsuita lelkiség fontos alapját adja. Talán ennek is köszönhető a jezsuita templomok és lelkigyakorlatos központok körüli életképes közösségek születése. A napi igeolvasás a protestáns közösségeknek is központi mozgatórugója. Többször ingyenes telefonos alkalmasokkal is igyekeznek ezt elősegíteni, amit lassan a katolikusok is átvesznek. Így a technika is segítségére siethet azoknak, akikben a vágy már megvan, csak időt nem találnak az olvasásra, hiszen annak segítségével akár az utazás holtidejét, vagy egyéb mechanikus munkák idejét is az Igével való találkozásra fordíthatja az ember.

Úgy tűnik, mintha egy másik megújulási irányzat a világi, a gazdasági élet felől közelítené meg az egyházat. Ez sokakban bizalmatlanságot szül. „Nem szolgálhattok egyszerre Istennek és a mammonnak!” — mondja Jézus. Valójában azonban a tendencia éppen ennek fordítottja, nem a világ felől érkezik a hullámmás, hanem az Evangélium tengere ostromolja a világ szikláit, és a visszazúduló áramlat hat az egyházra is. Azoknak a mélyen keresztény embereknek a munkásságára gondolok, akik nem kevesebbet tűztek ki célul, mint hogy megmutassák a világnak: a gazdasági élet alapja nemcsak a másik kizsákmányolása lehet, sőt éppen hogy nem az kell legyen, hanem a bizalom, az alázat, a lelkesedés és a jó emberismeret. Öröndötes, hogy magyar kutatók és keresztény körök is elindultak már ezen az úton, mint amilyen a keresztény vállalkozókat egybegyűjtő ÉrMe Hálózat is, vagy a Fokolare Közösség, amely a mindennapi tevékenységben éli az Igét.

Ezekben a napokban természetesen újfajta nehézségekkel kell szembenéznünk. A hirtelen fordulat azt hozta magával, hogy a koronavírus-járvány miatt hónapokra még azok a hívek is csak a televízió képernyője vagy a számítógép monitora előtt tudnak kapcsolódni az egyház liturgikus életéhez, akik heti, sőt napi szentmisére járók voltak. Sajnos nagy valószínűséggel sokan jó ideig a járvány után is ebben az állapotban maradnak majd. Az új szokások, a fotelből nézett szentmise kényelme és a félelem a kimozdulástól könnyen berögzítik őket a távegyszínházi létbe. Fontos, hogy ezért még ne írjuk le őket, hanem tegyünk meg minden tőlünk telhetőt, hogy ők is találkozhassanak lélekben Krisztussal. Az online és a médiaevangelizáció fontossága minden bizonnyal evidencia lesz a jövő egyházában. Ennek valószínűleg olyan formái lehetnek a leghatékonyabbak, amelyek a személyes részvételt távolról is lehetővé teszik, például konferenciabeszélgetésként vagy valamilyen chat típusú írásos formában. Persze ma még nehéz elképzelni egy online közös imát, de a technikai lehetőségek már majdnem mindenkinek a zsebében vannak.

Saját tapasztalatom szintén az Emmánuel Közösséghez kötődik, ahol a testvérekkel a járvány ideje alatt nemhogy megszűnt, hanem sokszorosára növekedett a személyes kapcsolat, hála az online dicsőítéseknek, „házcsoportoknak”, ahol az énekes száz kilométerre zenélt, az imákat pedig a testvérek imádkozták. Természetesen a távjelenlét nem lesz értékesebb a valóságosnál, de kényszerűségből mégis megtaláltuk a hiányzó lépcsőfokot távol lévő testvéreink felé, akik talán első lépésként könnyebben fognak egy virtuális térbe belépni, mint egy valóságos közösségbe. Itt per-

sze majd nem állhatunk meg, hanem hívni kell őket tovább. Ahogy egy protestáns keresztény fogalmazott már évtizedekkel ezelőtt: a virtuális térre tekinthetünk úgy, mint egy hídra a hit nélküli világ és a hit valósága között. Most értettem meg, hogy mire gondolt. Mindenesetre a távközségek jelentőségének növekedésével számolhatunk a jövőben az egyházban is.

A plébániai megújulásról is fontos szólnom, mert meggyőződésem, hogy a plébániák jelentősége nem fog csökkenni, sőt a helyi értékeket figyelembe vevő egyházi közösségeknek igenis komoly jövőjük van. Ennek első lépései a hívek öntudatra ébresztése és az elvesztettek megszólítása. Hogyan építsünk élő plébániai közösséget? Ezt a kérdést teszi fel ma az, aki az egyházat konkrétan szeretné megélni a lakóhelyén, illetve otthonában. Ehhez leginkább egy csapatra van szükségünk, illetve, hogy mi magunk is csapattagokká váljunk. Minden kreativitásunkra szükség van, ugyanakkor a nehézségeket sem szabad tagadni, és rá kell mutatni az új lehetőségekre is. Nincsen csodamódszer, amelyet megvalósítva mindenki boldog lesz. Talán leginkább kiindulópontokat fogalmazhatunk meg, és ebbe az irányba indultak el Michael White és Tom Corcoran, az *Újraépítve* című könyv szerzői, csapatukkal együtt. Az *Újraépítve gyakorlati kézikönyvében* pedig megfogalmazták azt a tíz lépést, amelyek segítségével el lehet kezdeni egy közös lelki építkezést a plébánián. Ez nem könnyű feladat, hosszú távú tervek és elnyúló megvalósításra való felkészülés szükséges hozzá. A csapatnak kölcsönös bizalomra kell épülnie, ahol egymás meghallgatásán és a másik alázattal való elfogadásán van a hangsúly. A megújulás azonban sosem lesz egyszerű és minden változás fájdalommal jár. De hiszem, hogy végigvihető, ha jó csapatot választunk hozzá.

Elsőként ki kell jelölnünk három területet, amelyet a legégetőbbnek tartunk a saját plébániánkon. Ebben nem is olyan könnyű egyetértésre jutni. Van, aki a zenei fronton lépne előre, mások a személyességre vagy a közösségek alapítására tennék a hangsúlyt. A fiatal házasokat valószínűleg a „gyermekkel való foglalkozás a szentmisén” kérdésköre lelkesíti fel. Ahogy egy édesapa mondta nekem, miután részt vett egy ilyen misén: „Évek óta először tudtam odafigyelni, eddig mindig csak fegyelmeztem a gyerekeket.” Ezért ki kell jelölni az egyes területek felelőseit, és határidőket kell szabni, hogy valamilyen előrelépés történjen addig. Erről be is kell majd számoljanak. Enélkül ugyanis elvész a felelősség.

Ha tudatosítjuk magunkban a plébánia küldetését, hogy a területén élő emberekhez elvigye

Krisztus üzenetét, ha továbbadjuk tetteben és szóban a főparancsot, és mindent megteszünk, hogy tanítvánnyá tegyünk minden embert, akkor teljesen másképp fogunk nézni plébániánk hirdetőtáblájára, vagy a lehetséges szolgálatokra, amelyekre mindannyian meghívást kaptunk. Az új dolgok megvalósításánál mindig az a legnehezebb, hogy a régít el kell hagyni. Missziós iskolává kell válnak plébániáink, különben szépen lassan elfogyunk. Ehhez azonban bizonyos dolgokat el kell hagynunk. Ezt eldönteni és döntéseinket vállalni talán a legnehezebb feladat.

Elindulni azok felé, akik még távol vannak Istentől, megtalálni az „elveszett bárányokat” és tanítvánnyá tenni őket, az egyik legszebb meghívás, amit kaptunk a keresztségben. Mégis gyakran elfelejtjük, hogy mi is mások közreműködésével kaptuk a hitet, és ezért kell fáradoznunk azon, hogy mások is megkapják rajtunk keresztül. Túl könnyen adjuk át a hit átadásának felelősségét másoknak (a papoknak, vagy éppen a hitoktatóknak). Mennyit változhatnának templomaink, ha mindannyian szeretnénk elérni, hogy mindenki szívesen látottnak érezze magát, amikor belép hozzánk!

Azt hiszem, érdemes imával és böjttel kezdeni megújulási törekvéseinket. Ezek a legjobb eszközök a kezdeti gyakorlásra, és a későbbiekre is. A böjtnek is nagyobb szerepe lesz a jövő egyházában, bár kissé sajnós elfelejtettük. Pedig Jézus is ezzel kezdte küldetésének beteljesítését. Meghívást kaptunk, hogy böjtöljünk a pápáért, a püspökökért, a papokért, csapatunkért, a zeneszeinkért, a betegekért és az elvesztettek megtéréséért.

Végül megemlítem Nicky Gumbel és James Mallon nevét, akik az Alpha kurzus alapításával, illetve utóbbi a katolikus egyházban való népszerűsítésével sokat tesznek azért, hogy az Evangélium a mai társadalmat újra kovásként járja át. Sok mindent nem tudtam még említeni sem (például a szívemnek oly kedves Schönnstatti családmozgalmat) — csupán kísérletet tettem arra, hogy madártávlatból körbetekintsek. Aki szertelenéz, a hit tengerét pillanthatja meg, amely ma is arra hív minket, amire annak idején azt a néhány halászbembert: „Evezz a mélyre!”

Világosan látszik, hogy ma még nem tudjuk elképzelni, mit hoz a holnap, de az élet meg fogja találni a maga útját, és a hit élő valóság. Ezért nem veshetjük el a reményt, hogy Isten a mai és jövőbeni megváltozott körülmények között is veledünk, az ő egyházával marad, és hirdethetjük Őt mindenkinek, amíg el nem jön.

NYÉKY KÁLMÁN

SZENTLÉLEK-ISPOTÁLYOK MAGYARORSZÁGON Járvány idején, pünkösdre készülve

„Nyújtsd ki kezedet, hogy gyógyulások menjenek végbe, jelek és csodák történjenek szent szolgád, Jézus nevében. Amíg így imádkoztak, megremegett a hely, ahol összegyűltek. Mindnyájukat eltöltötte a Szentlélek, és bátran hirdették az Isten szavát.”

(ApCsel 4,30–31)

1. A pécsi Szentháromság-szoborról és a Szentlélekről

Március 14-én délután a Palestrina kórus próbájára igyekeztem a Pécs-Belvárosi Templomba, a „Dzsámiba”. Mérgelődtem magamban, hiszen már hosszú ideje kényszerültünk a felújítás alatt álló Székesegyház helyett másik templomban szolgálni a szombat esti vigilián. Akkor még nem is sejtettem, hogy milyen hosszúra nyúlik, hogy szinte állandósulni látszik ez az átmeneti állapot. Kabátomon üde színfoltként virított az „aporos” óvodapedagógus-hallgatóim által gyöngyökből fűzött kokárda, amit kapkodva tűztem fel, legalább a misére, hiszen azt már bizonyosan tudtuk: a koronavírus-járvány miatt idén elmaradnak a nemzeti ünnep hagyományos programjai.

Ahogy átvágtam Pécs főterén, a Széchenyi téren, megálltam egy pillanatra a Szentháromság-szobor előtt, melynek első változatát 1714-ben állították fel az országszerte pusztító pestisjárvány emlékére, hálából, amiért a város megszabadult a járványtól. A szobrot az idők során kétszer is kicserélték. 1908 óta Kiss György szobrászművész Lang Adolf építészeti tervei alapján alkotott művét csodálhatjuk. Az alkotás tetején, az obeliszk csúcsán, fényár közepén, aranyba foglalt, széttárt szárnyú Szentlélek-galamb látható.

Korábban nem tulajdonítottam különös jelentőséget annak, hogy a megszokott látvány egy járvány-emlékmű, és a rajta szereplő alakok olyan szimbólumok, amelyek a mai kor embere számára is üzenetet közvetítenek. Pár nap múlva azonban minden — ez is — megváltozott. Nemzeti ünnepünk után veszélyhelyzetet hirdettek országszerte. Most, amikor templomaink bezártak, és a televízió előtt állva lelki áldozásban részesülünk, kezdjük megérteni, hogy milyen erő hat a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusért hetente mondott imánkban kért kegyelem, „a világ lelki megújulása” irányába. Barsi Balázs atya március 22-i szentbeszédében így fogalmazott: „De most mintha leállítana bennünket a

Szentlélek, és azt mondaná: »Vágyakozzatok az élő vizek forrása után!«”

2. A középkori Szentlélek-ispotályokról

A Szentlélek gyógyító erejéhez már a középkorban is fohászkodtak a hívők járványok, betegségek, inségek idején. A későbbi időkben létesült „Szentlélek” megnevezésű ispotályok csak egy része állt a Szentlélek Ispotályosrend fenntartása alatt, mivel a megnevezés nemcsak a fenntartó személyére utalhat, hanem az ispotály patrocíniuma is lehet. A „Szentlélek” patrocíniuma minden korszakban nagy népszerűségnek örvendett, így amennyiben erre utaló kifejezett okleveles adattal nem rendelkezünk, nem is lehetünk bizonyosak abban, hogy az ilyen oltalom alá helyezett ispotályt a Szentlélek Ispotályosrend működtette.¹ Majorossy Judit és Szende Katalin a rendelkezésre álló források alapján a patrocíniumokat egyenként vizsgálva megállapították, a középkorban és kora újkorban a Magyar Királyság területén működő ispotályok esetében a „Szentlélek” megnevezés a második legnépszerűbb az Árpád-házi „Szent Erzsébet” után.² Szentlélekről elnevezett kórházak például működtek ebben a korszakban Bártfán, Gyulafehérváron, Kassán, Leibicen, Lőcsén, Pásztón, Szécsényben, Vácott és Váradon is, azonban teljes bizonyossággal kizárható, hogy ezeket a Szentlélek Ispotályosrend működtette volna.³

Az ispotály (*domus hospitalis*) szó jelentése eredetileg „vendégház”. A középkori ispotályba egyaránt befogadtak zarándokokat, betegeket, egyedülálló szegényeket és javadalmas idős gondozottakat.⁴ A kifejezetten leprában szenvedők ápolására létrehozott „lazarettok” kivételével ezért leginkább nem a mai értelemben vett „kórházi”, hanem „szeretet-házi” funkciót töltöttek be.⁵ Ezt rögzíti egy 1459. november 5-én kelt oklevél⁶ is, mely szerint a bártfai Szentlélek kórház alapvető funkciója, hogy „szállást és ételt nyújtson a szegényeknek”.⁷ A helyi igényektől, társadalmi-földrajzi jellegzetességektől függött, hogy hol, melyik funkciója került előtérbe. Ahol inkább a betegápolásra volt igény, ott egészségügyi megfontolások alapján leginkább folyóvizek, fürdők közelébe települtek ezek az intézmények. Ezért találhatjuk a középkori városi ispotályok nagyobb részét a betegápolás vízigénye és a járvány elkerülése érdekében az alvén, vagyis a folyóvíz távozó szakasza mellett.⁸

Az első magyarországi karitatív intézmények egyidősek a magyar egyházzal, ugyanis már Géza fejedelem, majd fia, Szent István király uralkodásától kezdődően maradtak fenn források az or-

szágban működő kórházakról. Az ő hívásukra a 10. század utolsó harmadában megkezdődött a nyugati keresztény térítő és szerzetesrendek beáramlása.⁹ A 11. század második felében betelepülő betegápoló keresztes lovagrendek többsége elsődleges feladatának szintén a betegellátást tekintette, nem pedig a katonai tevékenységet.¹⁰

3. A Szentlélek Ispotályosrendről

A Szentlélek Ispotályosrendet 1190-ben Montpellier-i Guido, egy jómódú nemesember kezdeményezte a dél-franciaországi Montpellier városában működő, eredetileg világi ispotályban. A testvéreket III. Ince pápa (1198–1216) emelte renddé, azaz, hogy engedélyezte a számára Szent Ágoston regulájának követését, sőt, szabályzatuk megfogalmazásában maga is részt vett. A pápa 1204. június 19-én a korábban az angolszászok által működtetett zárándokházat, a S. Maria in Sassiát a római Borgóban, nem messze a Szent Péter bazilikától, nekik adományozta abból a célból, hogy az épületben kórházat hozzanak létre. Erre a célra az intézmény támogatói és jötevői részére a pápa adománylevelében búcsúkat is engedélyezett.¹¹ Az ágostonos regulát a tagok a későbbiekben a johannita szabállyal egészítették ki. A szokásos három szerzetesi fogadalom (a szegénység, a szüzesség és az engedelmesség) mellé negyedikként a belépők a szegények és a betegek szolgálatát is vállalták. Fogadalmuk szövegét Somogyi Zoltán piarista szerzetes közli¹² Lucas Holstenius és Marianus Brockie nyomán.¹³

A rend tagjai tevékenységüket a rendházaikon kívül is folytatták, a rászoruló szegényeket, betegeket és időseket, ha kellett, heti rendszerességgel otthonaikban is felkeresték, segítettek és ápolták.¹⁴ Rendszerint folyóvizek mentén, hidak és kapuk közelében telepedtek meg, hogy a közelben rászorulókon túlmenően az utazókon is segíthessenek.¹⁵ A rend akkora népszerűségnek örvendett Európában, hogy IV. Miklós pápa 1291-ben kelt bullája¹⁶ szerint már közel 100 házzal rendelkeztek Európa különböző országaiban,¹⁷ így erős olasz, francia, spanyol, német és portugál ág is volt a rendnek, továbbá Dániában, Norvégiában, Svédországban, Lengyelországban és Magyarországon is tartottak fenn ispotályokat.¹⁸ A 13. század végére csak Franciaországban 180 ispotályban gyógyítottak, míg száz évvel később már 400 kórházat működtettek. Német nyelvterületen a 14. században 130 ispotályt említenek a források, amelyeket a Szentlélek rend tartott fenn.¹⁹ A 16. század második negyedére azonban a házak túlnyomó többsége feloszlott, illetve ispotályaik a városok közvetlen kezelésébe kerültek át. A lovagrend legtovább működő franciaországi ágát a francia forradalom söpörte el végérvényesen. A Szentlélek Ispotályosrend feloszlását

hivatalosan IX. Piusz rendelte el 1847. július 1-én kihirdetett bullájával.²⁰

4. A Szentlélek Ispotályosrend magyarországi kórházairól

A Szentlélek rendje hazánkba településének ideje ismeretlen. Első Magyarországról fennmaradt forrásunk róluk Nagyszebenből származik 1292-ből. Ez arról tudósít, hogy 1292. június 24-én a nagyszebeni városi tanács átadott a rend számára tartozékaival együtt egy olyan házat, amelyet már korábban is ispotályként használtak, méghozzá arra a célra, hogy abban istentiszteleteket tartsanak, továbbá szegényeket és betegeket istápoljanak. Az oklevél röviden összefoglalja a lovagrend egész munkaprogramját, és egy minden külső befolyástól mentes rendi ispotály képét tárja elénk.²¹

A rend Budafelrhévízi házát 1294-ben alapították. Pecsétje 1296-ból maradt ránk.²² 1330-ban már „preceptor generalis per Hungariam” állt a magyarországi lovagok szervezetének élén Budafelrhévizen.²³ Ezt onnét tudjuk, hogy fennmaradt egy oklevél²⁴ ebből az évből, amely arról tudósít, hogy a ház mestere, Ortoflus, aki egyben a rend magyarországi házának „preceptor generalis”-a is, a testvérek beleegyezésével eladta a rend ispotályának „Nandur” (Nádor) falusi földjét,²⁵ majd a befolyt vételárat, 100 ezüst márkát, a Szentlélek-egyház épületére fordította.²⁶ Itt létesült 1294-ben a rend első „Szentlélek” megnevezésű ispotályja is, a mai Malom-tó mellett, a Lukács-fürdővel szemben.²⁷

A rend Magyarországon is több ispotállal rendelkezett, így a nagyszebenin és budafelrhévizin túlmenően a szakirodalom felsorolja Besztercét, Földvárt, Királynémetit, Segesvárt, Székelyvásárhelyt, Pécest és egy Azra nevű azonosíthatatlan települést is, mint olyan városokat, amelyekben a rend kórházat működtetett.²⁸ A felsorolás eredete minden esetben Pásztor Lajosnak *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában* című műve.²⁹ Somogyi Zoltán a felsorolást átveszi ugyan, azonban a saját, valamint Dudík³⁰ kutatásaira is hivatkozással arra a következtetésre jut, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján kizárólag a budafelrhévízi és a nagyszebeni ispotályok működtetését tudjuk minden kétséget kizáróan a Szentlélek rend magyarországi tevékenységéhez kötni. A rend többi hazai ispotályának emlékét pusztá nevek őrzik, vagy még azok sem.³¹ A pécsi Szentlélek-ispotállal kapcsolatban kételyek merülnek fel, de szintén nagy bizonyossággal kizárható a rend jelenléte a kolozsvári Szent Lélek ispotályban, és ugyancsak kérdéses a rend földvári ispotályának létezése.

Az egykor olyan nagy népszerűségnek örvendő lovagrend magyarországi tevékenysége a 16. század közepén szűnt meg. Ennek több részlete történetileg nincs feltárva. Ami biztos, hogy 1487-ben

Péter horvát bán még a rend külső tagjainak sorába lépett, majd 1519-ben Werbőczy István is követte őt. Tudjuk azt is, hogy a rend másik, budai kórháza Hunyadi János unokaöccse, Oláh Miklós érseksége (1553–1568) idején még fennállt.³² A rend működésének megszűnése minden bizonnyal a reformációval és a városi polgárosodás megerősödésével függ össze: a 15–16. századra a rend isptályainak és patikáinak nagyobb része fokozatosan a városok felügyelete alá került, míg végül a városi tanács mindenhol átvette a tulajdonjogot, így intézményeik kikerültek a lovagrend fennhatósága alól.

5. A Szentlélek gyógyító erejéről

Nem véletlenül nevezték el a középkori isptályokat és a gyógyító isptályosrendet a Szentlélekről. Nem kizárólag művészi „szobordísz” a pestisjárványból szabaduló város hallját kifejező pécsi Szentháromság szobron a Szentleket jelképező galamb. A Szentlélek Isten szerető, vigasztaló, megvilágosító és gyógyító jelenléte.

A Magyar Kurír tudósít arról, hogy Francesco Beschi, a bergamói egyházmegye püspöke felhatalmazta az orvosokat és az ápolókat arra, hogy adjanak áldást a kórházakban, ahol el vannak szigetelve a betegek, ahova nem mehetnek be a rokonok és a papok, és ahol az idősek úgy halnak meg, hogy búcsúzóul senki nem nyújt nekik vigaszt.³³ Ez az áldás nyilvánvalóan nem az — egyébként hősi küzdelmet folytató — egészségügyi dolgozók erejéből, még csak nem is a püspök felhatalmazása által lesz érvényes és hatásos. Itt is a Szentlélek ereje az, amely megvilágosít, vigasztal és gyógyít, amely alkalmas arra, hogy a távozó lelket békében átvezesse oda, hol már nincs járvány, szenvedés, és nincsenek kétségek sem: „Jöjj, Szentlélek Úristen, áraszd reánk teljesen mennyből fényességedet.”

FALUS ORSOLYA

¹Falus Orsolya: *Ispótyálos keresztes lovagrendek az Árpád-kori Magyarországon*. IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2015, 119.

²Majorossy Judit – Szende Katalin: *Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary*. In: *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. (Szerk. Martin Scheutz, Andrea Sommerlechner, Herwig Weigl, Alfred Stefan Weiß.) R. Oldenbourg, Wien, 2008, 409–454., 431.

³Somogyi Zoltán: *A középkori Magyarország szegényügye*. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1941, 28–37.

⁴Kubinyi András: *Ispótyálok és a városfejlődés a késő középkori Magyarországon*. In: Nemumann Tibor (szerk.): *Várak, templomok, isptályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Argumentum, Budapest, 2004, 188.

⁵Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940, 50.

⁶Magyar Országos Levéltár DF 213848.

⁷Majorossy Judit – Szende Katalin: i. m. 429.

⁸Falus Orsolya: i. m. 114–127.

⁹Uo. 33.

¹⁰Szállási Árpád: *Esztergomi gyógyító rendek az Árpádok alatt*. Orvosi Hetilap, 1988. június 26., 1381–1382.

¹¹Borsa Gedeon: *A Szentlélekről elnevezett isptályosrend búcsúlevele Esztergomban*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, Budapest, 1982–1983, 207.

¹²Somogyi Zoltán: i. m. 37.

¹³Lucas Holstenius – Marianus Brockie: *Codex Regularum*. Augsburg, 1759, (CR)V, 504.

¹⁴Hunyadi Zsolt – Pósan László: *Krisztus katonái. A középkori lovagrendek*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2011, 123.

¹⁵Balanyi György: *A szerzetesség története*. Szent István Társulat, Budapest, 1923, 154–155.

¹⁶Stephanus Taurinus (szerk.): *Bullarium Romanorum*. (BR) IV, 107.

¹⁷Somogyi Zoltán: i. m. 38.

¹⁸Borsa Gedeon: i. m. 208.

¹⁹Hunyadi Zsolt – Pósan László: i. m. 123.

²⁰*Dizionario degli istituti di perfezione*, VI. Edizioni Paoline, Róma, 1980, VI. 1013.

²¹Franz Zimmermann – Carl Werner: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1892–1902. Reprint: Hildesheim, Köln, 2007, I. kötet, 191.

²²Hintsch Elek: *A középkori orvostudomány*. Budapest, 1930, 185.

²³Somogyi Zoltán: i. m. 38.

²⁴Dedek Crescens Lajos (szerk.): *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Esztergom, 1924, (MES) III, 157.

²⁵Czagány István: *A budai orvosok és gyógyszerészek a feudalizmus korában*. Orvostörténeti Közlemények, 1974. 71–72. szám, 57.

²⁶Somogyi Zoltán: i. m. 39.

²⁷MES III.

²⁸Hunyadi Zsolt – Pósan László: i. m. 123.; Pásztor Lajos: i. m. 53.; Marie-Madeleine de Cevins: *A szegények és a betegek gondozása a középkor végi magyar városokban*. (Ford. Ábrahám Zoltán.) Korall, 2003/11–12. 54.; Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1999, 27.

²⁹Pásztor Lajos: i. m.

³⁰Beda Dudík (szerk.): *Iter Romanum*. Wien, 1866, I. 89–90.; *Történeti Tár* (IR) IV, 237–239.

³¹Somogyi Zoltán: i. m. 45.

³²Ernyey József: *A Magyarországon letelepedett bencések, ciszterciták, johanniták, dominikánusok, jezsuiták és más szerzetesrendek gyógyszerértáiról*. In: V. Molnár László (szerk.): *Ernyey József életműve*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2008, 182.

³³*Orvosok megáldhatják a haldoklókat olasz kórházakban*, <https://www.magyarurir.hu/kitekinto/a-bergamoi-orvos-aki-megaldja-haldoklokat-es-egyutt-imadkozik-veluk> (2020.03.25.)

A HÚSVÉT ÖKUMENIKUS ÜZENETE

Szokatlan könyvet vesz kezébe az olvasó. Fekete Károly református, Palánki Ferenc katolikus püspök és Kocsis Fülöp görögkatolikus érsek a nagyböjti és húsvéti idő kapcsán beszélget Elmer Istvánnal. Tartalmi és formai szempontból is újszerű ez a kísérlet. Tartalmát tekintve jelentős lépés lehet az ökumenikus párbeszéd útján, hiszen a katolikus és a református hang mellett megszólal a keleti, bizánci egyház hagyománya is Kocsis Fülöp tolmácsolásában. Szokatlan, bár ma már nem teljesen ismeretlen a forma is. Papok és püspökök is hozzászóltak ahhoz, hogy szószékről, katedráról prédikálnak, tanítanak, amolyan „frontális előadásban”, újszerű számukra a pedagógiában már rég polgárjogot nyert interaktív módszer. Újabban azonban több kísérlet történik arra, hogy beszélgetős formában, fesztelenebb körülmények között találkozzanak a kereszténység iránt érdeklődőkkel — egy pohár sör mellett, autótvezetés közben vagy éppen egy óriáskerék gondolájában. Hogy a beszélgetés műfaja szokatlan a résztvevőknek, arról egy-egy odavetett megjegyzés árulkodik (például: „azt szoktam mondani”, „többször elmondtam prédikációimban”). Újdonság az is, hogy nemcsak az érintettek szólnak meg Elmer István visszafogott, mégis határozott iránymutatása nyomán, de számos idézet is színesíti a kötetet amolyan betétként: szentírási szakaszok, versek, novellák, sőt fogalomtisztázó magyarázatok is.

Az első három fejezet inkább általánosságokban mozog az életéről, a halálról és a feltámadásról: hogyan nézzünk szembe ezekkel a tényekkel. A feltámadás ténye adja „mindennapi feltámadásaink” alapját, ajándékoz meg a „létbátorsággal”, nyitja meg az örök élet távlatát, még a vértanúk halálában is. Fölmerülnek egyéb kérdések is, mint a lélekvándorlás tana, a kereszténység és a vallások, a vallásosság és a hit viszonya, vagy éppen a kérőimádság. „A Krisztus-központú keresztény nem minden, de nem is semmi, hanem Isten gyermeke.” Közben újra meg újra felbukkannak „ökumenikus pikantériák”, például a vallásgyakorlás a protestánsoknál, a római katolikusoknál és a keletiekénél. Igen tanulságos, ahogy Fekete Károly újra meg újra eloszlát közkeletű tévhiteket a reformációval kapcsolatban, ugyanakkor őszintén szól a reformátusság „deficitjeiről”, de a megújulási folyamatokról, öröndetes „új jelenségekről” is. (Hasonló megjegyzéseket szívesen olvasnánk katolikus oldalról is — ennek hiánya talán annak tudható be, hogy a

„beszélgetőtárs” alapvetően a katolikus nézőpontot képviseli.)

A sokfelé szerteágazó beszélgetést a negyedik fejezettől kezdve Elmer István határozottabb mederbe tereli. Első kérdése: „mi a nagyböjti legfontosabb üzenete”. A válaszok sok ismert témát szoba hoznak a böjti helyes és hamis formáiról, de utalnak hármójuk eltérő, mégis azonos irányba mutató hagyományaira. A böjti idő nemcsak a nagypénteki halálra készít fel, hanem a húsvéti feltámadásra is. Isten, aki Jézust kiszabadította a halálból, „ember- és életpárti”.

A beszélgetés témái most már látható (idő)-rendben követik egymást. A következő fejezet a Virágvasárnap titokkal teli eseményét idézi fel, újra és újra áthallásokkal a mai életre. Fölvetődik az a teológusok által elemzett vélemény, hogy Jézus „hivatástudata fokozatosan, ugyanúgy alakult ki, mint bármely más emberé”; említés történik az „Istenember” kifejezés értelméről, hit és ész kapcsolatáról. Egy-egy ilyen ponton az olvasó szívesen megszakítaná a beszélgetés menetét, részletesebb és alaposabb kifejtést kérve.

A beszélgetés azonban nem áll meg, eljutunk Júdás árulásához. Nemcsak az ő sorsának végzetes alakulásáról és Péter árulásáról esik szó; mint mondják, el kell gondolkodnunk önmagunkról is, hisz mindnyájan „potenciális bűnösök vagyunk”, a papok és a püspökök is.

Következik a Nagycsütörtök, az utolsó vacsora eseményeivel. Itt óhatatlanul fölvetődik a kérdés az Úrvacsora, az Eucharisztia értelmezéséről. Fekete Károly magyarázata jótékonyan osztat el előítéleteket: „amit a szereztetés estjén kaptunk, az közös kincsünk”, a még fennálló akadályok ellenére is. Kocsis Fülöp pedig magyarázatot ad arra, hogy miért olyan felemás a viszony az ortodoxokkal. A katolikusok megengedik az ortodoxoknak, hogy részesüljenek az Eucharisziában, az ortodoxok viszont ezt nem teszik lehetővé egyházuk tagjainak. (Itt szóba kerül az elváltak újraházasodása, az apostoli successio — ismét olyan kérdések, amelyekről kimerítőbb magyarázatot várna az olvasó.)

Az események kronológiáját követve Jézusnak a Getszemáni-kertben átélt halálfélelméről folyik a beszélgetés, ennek kapcsán pedig az *ars moriendi*ről. Hiszünk Jézus szavában, hogy „akit ő magához vesz, az öröm világába kerül”, ősi magyar szavunkkal: „megboldogult”. Jézus szenvedéstörténetét a következő két fejezetben elemzik, összekötve az Újszövetségben olvasottakat „a teológiává érett reflexióval”. Így esik szó Pilátus történelmi alakjáról, akiben megmutatkozik,

hogy „az üdvösségtörténet színtere a világtörténelem”, de a Jézus helyett Barabást választó tömegpszichózisról is. A szenvedéstörténet utolsó óráiról folyó beszélgetésből váratlan fordulattal közös keresztény tanúságtétel lesz. Megtudjuk, hogy Debrecenben évek óta „az egyházak közösen járnak keresztutat” a városban. Közös „valástételt” tesznek az utca nyilvánossága előtt Jézusról, aki kereszthalálával és feltámadásával megváltotta a világot. Ezért is a feltámadásról szóló utolsó fejezet amolyan „epilógus”, a szenvedéstörténet lezárása, de egyben „prológus”, hiszen Jézus feltámadása teszi lehetővé, hogy feltámadottan élhetünk.

A kötet váratlan és örömteli újdonságként jelent meg a húsvét titkáról hagyományosan elmélkedő könyvek piacán. Csak köszönet illeti érte a három főpásztor és beszélgetőtársukat. Ha pedig mégis itt-ott hiányérzete maradt az olvasónak, legyen ez biztatás számára, hogy a bőséges szakirodalomban elmélyültebben keressen választ kérdéseire. (*Hogy a lámpatartóra tegyék. Fekete Károly, Kocsis Fülöp, Palánki Ferenc húsvét üzenetéről; Szent István Társulat, Budapest, 2019*)

LUKÁCS LÁSZLÓ

ANDREW LOUTH: A KERESZTÉNY MISZTIKUS HAGYOMÁNY GYÖKEREI Platóntól Dionüsziosz Areopagítészig

Negyven évvel ezelőtt jelent meg Andrew Louth könyve *The Origins of the Christian Mystical Tradition* címmel az Oxford University Press kiadásában, és rögtön sikert aratott. A szerző maga is meglepődött a lelkesült és széleskörű fogadtatáson, hiszen ez volt első könyvformában publikált munkája.

Andrew Louth 1944-ben született a Lincolnshire-i Louthban, apja a hadsereg anglikán lelkésze volt, később egy fegyintézet lelkésze, ezért a család számos költözést élt meg. Louth Cambridge-ben matematikát, majd teológiát tanult, mesterszakos értekezését Karl Barthról írta Edinburghben, és 1970-től az oxfordi Worcester College teológiai fellowjaként, tutoraként és anglikán káplánjaként működött. 1985 és 1995 között a londoni Goldsmiths' College oktatója volt, végül 1996-ban került a Durham University kötelékébe, ahol jelenleg emeritus professzor.

Andrew Louth a kései patrisztika és bizantológia misztikus hagyományának egyik első számú tekintélye, a Brit Akadémia tagja. Most magyar nyelven megjelent munkájának elkészülte után, 1983-ban foglalta össze saját álláspontját a

keresztény teológia természetéről (*Discerning the Mystery: An Essay on the Nature Theology*). Ebben elutasítja a teológia szcientista, egyoldalúan a természettudományok metodológiáját követő fel fogását, amely a korban divatos analitikus valásfilozófia formájában erős hatást gyakorolt az akadémiai körökre. Louth Gianbattista Vico, Wilhelm Dilthey és Hans-Georg Gadamer hermeneutikai megközelítését viszi tovább, azt hangsúlyozva, hogy a vallás mindenekelőtt élet és tapasztalás, egy élő hagyományba történő betagozódás, életmód, és csak másodsorban teoretikus tevékenység. Ennek megfelelően érdeklődése felöleli a keresztény hagyomány egészét a teológiától a liturgikus gyakorlatig, ezen belül pedig a görög tradíció és ortodoxia tradíciója került hozzá legközelebb, amelynek tanulságát levonta, és 1984-ben a szintén Oxfordban működő Kallistos Ware metropolita hívására áttért az ortodox egyházba.

A keresztény hagyomány egészével való foglalkozás Andrew Louth esetében azt is jelenti, hogy ellenállt a túlzóan szűk körű, ám az akadémiai előrehaladás tekintetében szép reményekkel kecsegtető specializálódásnak. 1989-ben Pseudo-Dionüsziosz Areopagítésről ír könyvet, 1996-ban pedig bevezető jellegű munkát Hitvalló Maximoszról szöveggyűjtemény kíséretében. E két könyvét mintegy alapozásnak tekintette fő művéhez, a 2002-ben publikált, Damaszkuszi Szent Jánosról szóló munkájához. Számos tanulmányán kívül a brit hagyományokhoz képest szokatlan módon jelentős fordítói tevékenységet is folytatott, kortárs kontinentális szerzők műveit ültette angol nyelvre. Hans Urs von Balthasar, Basil Studer, Gabriel Bunge szövegeit németből, Losskyt franciából fordította angolra, de újkörög szerzőtől is fordított. Kiadói, szervezői, szerkesztői és népszerűsítő munkássága igen jelentős.

Amint Louth beszámol róla könyve előszavában, a *The Origins of the Christian Mystical Tradition* az oxfordi egyetemi előadások, illetve a Sisters of the Love of God anglikán szerzetesrend tagjai számára is bemutatott szövegek anyagából formálódott ki. Nem összefoglaló nagymonográfia, hanem a misztika története, illetve előtörténete szempontjából fontos görög filozófiai és patrisztikus gondolkodókat bemutató esszéfűzerről, egyfajta bevezetőről, amelynek központi témája a misztika, és amelynek megcélzott közönsége az egyetemista korosztály, a szerzetesközösségek és a művelt laikus olvasótábor. Ezzel összhangban a szerző viszonylag hosszú idézeteket is beleillesztett munkájába, és előszavában külön felhívja a figyelmet arra, hogy nem szabad átugrania az olvasónak ezeket, mert „rendkívül fontos részét képezik... a könyv-

nek” (8.). Az alapvetően szintetikus látásmódról árulkodó főszöveget tökéletesen egészítik ki ezek a szemelvények. A mű fő tézise az, hogy bár a keresztény misztika nagyon sokat köszönhet a platonista hagyománynak, mégis egy idő után bizonyos pontokon elszakad attól, és egyre inkább önálló képződménnyé válik. Egy másik alap gondolata a szerzőnek a dogmatikus teológia és a misztika egymásba fonódása a patrisztikus hagyományban.

A bevezető könyvek két fontos jellegzetességével rendelkezik a munka: egyfelől világos, plasztikus megkülönböztetésekkel él, másrészt mégis sikerül elkerülnie a túlzott leegyszerűsítés veszélyét. A „misztika” kifejezést a szó szokásos értelmében használja, miszerint az az Isten kereső lélek belső tapasztalatát, az Istennel való eggyé válás élményét jelenti, ám óvatosan jelzi, hogy a patrisztikus szerzők esetében ennek a belső tapasztalat értelmében vett misztikának kevésbé szubjektív formáival van dolgunk. A kilencedik, Keresztes Szent Jánosról szóló fejezet bemutatja az antik és újabb kori, 16. századi misztika különbségét, az affektív jelleg dominánsá válását az értelmi belátással szemben, amit a kései felfogás a szív elmével szembeni elsőlegességeként fog fel.

Louth némileg szokatlan módon csak a második kiadás utószavában szól arról, hogy maguknak az ókori keresztény szerzőknek a „misztika” szóhasználatától a szokásos értelemről jelentősen eltér, azaz a régiek a *misztikosz* jelzővel titkos és rejtett dologra utaltak, Krisztusra, az Írások rejtett értelmére vagy a szentségekre. Mégis, éppen ezért, mert az antik és modern szóhasználat jelentősen eltér, az olvasó számára igazából nem jelent nagy problémát az, hogy nem kap részletes tájékoztatást arról, milyen összefüggésben alkalmazták a kifejezést az első századok keresztény írói. Bár utólag Louth a pontatlanság vádját fogalmazza meg önkritikusan, amiért nem ad világos definíciót a „misztika” fogalmáról, valójában nem biztos, hogy egy ilyen bevezető munkának célja lenne részletes vizsgálódásba bonyolódni a sokféle definíció és szóhasználat kérdésköréről.

Louth az első három fejezetben a lélek isteni világ felé való fölmenetelének — a platonista erős-értelmezéshez kapcsolódó — témáját tárgyalja, de nemcsak az ide kapcsolódó mitikus-misztikus jellegű szövegeket vizsgálja, hanem Platónnak az *Államban* található, a dialektikáról és a jó ideájáról szóló textusait is. Platón, Plótinoszt és Alexandriai Philónt — ez utóbbiban a középső platonizmus hagyományának továbbvivő alakját és a negatív teológia atyját látva — egyazon tradíció tagjaiként kezeli. Órigenész je-

lentőségét a platonista hagyomány keresztény adaptációjában látja, aki „nem egyszerűen csak az egyik misztikus hagyomány atyja, hanem az egész keresztény misztikus hagyomány elindítója” (126.). A szerző szerint az ő platonizmusát a későbbi nikaiai ortodoxia, főleg Nüsszai Szent Gergely lenyesegeti, az órigenészi fénymisztika helyébe a sötétség misztikáját és a végtelen Isten fogalmát állítva. Ezen a ponton is jó arányérzékkel nyúl anyagához. Nyilvánvalóan létezik Órigenésznél is a sötétség misztikája abban az értelemben, hogy az részleges istenismeret, valamint szisztematikus teológiai művében is hangsúlyozza Isten megismerhetetlenségét, és Nüsszai Szent Gergelynél sem kizárólagos a sötétség misztikája, hanem igenis ott a fénymisztika is. Összességében, arányait tekintve azonban mégiscsak igaz az, hogy Órigenésznél nagyobb hangsúly van Isten jövőbeli megismerhetőségén, míg Gergely, aki maga is vallja az *apokatasztaszis* *tón pantón*, mindenek eredeti állapotába történő visszatérésének eszméjét, az istenismeret kérdésében pesszimistább. Az talán kifogásolható Louth felfogásában, hogy ezt a különbséget a *creatio ex nihilo*, a semmiből való teremtés tanával világítja meg, mintha Órigenész ezt nem vallotta volna. Valójában Órigenész egészen határozottan képviselte, sőt maga iktatta be a keresztény tudományos dogmatikába a *creatio ex nihilo* eszméjét. Ugyanakkor abban igaza van Louthnak, hogy Teremtő és teremtmény között a kappadókiaiaknál nagyobb a távolság, mint Órigenésznél, aki vallotta a lélek preegzisztenciáját. Ebben a témakörben, és a negatív teológia kérdésében Nüsszai Szent Gergely közismerten sokat merít Alexandriai Philónból. Louth nem riad vissza az értékelő megjegyzésektől: szerinte Gergely „gazdagabb tartalommal tudja megtölteni azt az elgondolását, mely szerint a lélek Isten sötétségébe hatol be” (139.). Mindenesetre a zsidó Philónra történő kitérő és a másutt is felbukkanó hivatkozások árnyalják azt a képet, amellyel a második fejezetben találkozunk, és amely Philónban a középső platonizmus képviselőjét látja. Világos, hogy a patrisztikus kor teológusainak misztikus jellegű megnyilatkozásai ugyanúgy a Szentírás értelmezéséből bontakoznak ki, ahogy az Philónnál is történik. A philóni egezetikái hagyomány különösen Alexandriai Kelemen közvetítő szerepén keresztül érvényesült a későbbi idők során, így némileg hiányolható is a könyvből egy Alexandriai Kelemenről szóló fejezet, ahogyan ezt Louth is belátja a második kiadás utószavában (311.). Kelemen bemutatása a monasztikus hagyomány evagrioszi ágának bemutatása szempontjából is szerencsés lett volna, amely hagyományt Órigenész intellek-

tualista tanításainak radikalizálásával, ugyanakkor a spirituális tapasztalat elmélyítésével jellemez a brit szerző. Véleménye szerint az ennél szélesebb körű tapasztalati oldalt helyezi előtérbe a makarioszi homíliai tradíciója, amelyet messzalianizmusként azonosít, bár megjegyzendő, ez utóbbi tézisért az utószóban visszavonja (311.). A kétféle szerzetesi irány összekapcsolását Diadokhosz Phótikész, az egyébként szinte teljesen ismeretlen epiroszi Phótiké püspök munkásságához kapcsolja.

A legrészletesebben tárgyalt szerzők Szent Ágoston és Dionüsziosz Areopagitész. Az Ágoston-fejezet különös sajátossága az, hogy miközben az Ágoston-szakértők nagy része a szisztematikus teológiai művek és a belső élet beszámolóit is tartalmazó megfogalmazások messzemenő tartalmi egybeesésének tényét a misztikus élményszerűség valódiságának megkérdőjelezése mellett érvként fogja fel, Louth számára a kapcsolat misztika és dogmatika között természetes, voltaképpen egyazon dolog két oldaláról van szó. Az ágostoni szövegek nagy részének személyes hangvétele, az istenismeret és az Istennel való közvetlen kapcsolat keresésének és megtalálásának élményszerű megörökítése minden korábban tárgyalt szerzőnél inkább emlékeztet a „misztika” modern fogalmára. Nyilván ezen a ponton is fölvethető, hogy Ágoston igenis jobban ismeri a görög teológiát, mint ahogy ezt Louth értékeli könyvében, amikor azt hangsúlyozza, hogy „a latin filozófiai és teológiai hagyományok talaján áll” (208.), Ágoston mássága a görög tradícióhoz képest mégiscsak nyilvánvaló, és egy bevezető mű absztrakciós szintjén ennek a másságnak a hangsúlyozása teljesen érthető és jogosult.

A könyv alighanem legfontosabb hőse Dionüsziosz Areopagitész, akit a szerző úgy jellemez, hogy ő „az ókeresztény misztikus teológia fejlődési folyamatának végpontjához vezet el minket,” akinél „kiteljesedik és összeér az egyházatyák misztikus teológiájának valamennyi szála” (245.). Az ő szövegeiből idéz a legtöbbet, és valóban Dionüsziosz az a teológus, akinél az állító, azaz a kataphatikus, a negatív, azaz az apophatikus teológia, valamint a szimbolikus teológia szerves egységben mutatkozik meg, ahol ezek a beszédmodok részletes tárgyalást nyerne egy jamblikhoszi, prokloszi neoplatonista fogalmi eszköztár felhasználásával. A szerző ezeken a pontokon is rámutat, hogy Dionüsziosz a terminusokat és metodikai eszközöket új tartalommal tölti meg. Dionüsziosz az, akinél az isteni homály misztikája, a lélek fölfelé vezető útja kiegészül a lélek ekstázisával, amelynek során a lélek egyesül az isteni valósággal, valamint Isten gondviselő, leereszkedő ekstázisá-

val, amely leereszkedést Louth — teljes joggal — a keresztény tanítás platónitól való megkülönböztető elemének tekinti.

Végezetül ejtsünk néhány szót a magyar kiadásról. A fordítás nemcsak pontos, hanem a stilisztikai nüanszokra kényes ízlésű olvasóját is bizonyára kielégíti. A könyv átültetése részben a számos patrisztikus forrás-szövegbetét kezelése miatt egyáltalán nem könnyű feladat, de a fordító jó érzékkel használta fel a meglévő magyar fordításokat, amikor erre lehetőség adódott, és tudta, mikor és mely ponton módosítandók ezek a szövegek. A hosszabb idézetek esetében technikailag nem mindig sikerült a belső bekezdést beállítani, így nem mindig különül el tökéletesen a főszöveg az idézettől. A fordító a jegyzetekben nem jelzi külön, hogy ez vagy az az adat a fordító megjegyzése, néhány, csillaggal jelzett keresztutalás feloldatlan maradt, és egy utolsó korrektúra kiszűrhetette volna a némelykor előforduló sajtóhibákat, a mű azonban összességében könyvészetileg is jó minőséget képvisel. (Ford. Görföl Tibor; *Sarutlan Kármelita Nővérek*, Magyarország, 2019)

SOMOS RÓBERT

DOBAI LILI: PENTIMENTI

Az ember állandó értelemadási igénye, világmagyarázatai, de főleg ezek folytonos felülíródásai, melyek az élet hozta tapasztalatok során elkerülhetetlenül bekövetkeznek, adják a *Pentimenti* című kötet alap gondolatát. A *pentimento* (a kötet cím ennek többszámú) nem más, mint a művész által a festményen alkotás közben végrehajtott változtatás. A kötet tehát — Dobai Lili esetében nem meglepő módon — a képzőművészet egy izgalmas fogalmán keresztül értelmezi és járja körbe ezt az örök dilemmát: közelebb visz-e a megismerés az élet igazságához.

Megismerésen számos dolgot érthetünk. Már a legelső szöveg az alábbi meghatározását adja az életnek: „kapaszkodás a szavakba és / érzésekbe színekbe hangulatokba / vágyakba rajongásba hajnalokba” (*amit játszunk*). Az első ciklus valóban percepciók forgataga, ízek, illatok, színek érzékletes leírásaiban tobzódunk, mindezt olyan jól átélhető, már-már tapintható (ízlelhető, hallható) módon, hogy szinte megfejtésre vár a szövegek erejének mibenléte. A magyarázat talán az lehet, hogy az érzékletesség és emlékezés hangsúlyos összekapcsolása által hatnak a szövegek a befogadóra. Mindenki számára jellegzetes, maradáno tapasztalatok követik egymást (például: az utolsó kertben eltöltött reggelik ősz elején, csónakban ringatózás a tó vízén), melyekhez minden esetben emlékeztető hangulatok, érzé-

kelések társulnak. Így a szövegek nemcsak az érzékszerveink — szinte már — stimulálásával hatnak a képzeletünkre, hanem az emlékezés hangsúlyossá tételével az olvasót is a nosztalgia körébe vonják. Mindazonáltal a ciklus vége felé az emlékezés kritikája is megjelenik: az apa temetésén felidézett gyermekkori edzések emlékének intenzitása felülírja a jelen, a gyász pillanatát. A kötet további részében mind az emlékezés aktusa, mind az érzékszervek által lehetséges megismerés háttérbe szorul, csakúgy, mint a kötet első ciklusában oly sok minden mást is maga mögé utasító szerelem. Egyes szövegek ugyanis néhol egy régi szerelem egykor mindent felülíró voltáról tesznek tanúbizonyságot — „otthon-érzés az amikor / valaki mellett nem érzed hogy / máshol akarsz lenni” —, amely során az érzékelés is a múltból a mostba koncentráliódik: „minden érzékeddel érzed / hogy nem is lehetnél jobb / helyen” (*otthonérzés az amikor*).

A második ciklus első szövegei már többek között Eckhart mester gondolatát („a lélekben megszülető szóról”), Ikkyu zen mester tanítását („te vagy a világ”), vagy épp Platón filozófiáját járják körbe, melyek mindegyike tulajdonképpen egyfelé mutat: már a belső egységre törekvésnek vágya mozgatja az ént („várom hogy / visszataláljak magamhoz” — *Intermezzo*). A ciklus a szavaknak is igyekszik végső búcsút inteni: „még nem váltak le / rólam nem oldódtak / ki belőlem egészen a / szavak de / megtörténik lassan” (*Intermezzo*), helyettük más médiumok felé fordul. A festmény, szobor, zene körein belül tűnődik a világról, szinte ódát zeng a zongora vagy szaxofon hangjaihoz. Azonban a magasabb szinteken is hatni képes művészetek mégiscsak az érzékelés tartományain belül realizálódhatnak, így — bár a szellemi és testi szinten történő tapasztalás összefonódik, az átélt dolgok ugyanis „örökre” bevésoznak az emlékezetbe és ösztönökbe (*Hangtalan hangok*) — végül ez is a felülíró képzetek, megismerési módok sorsára jut.

A *Consolatio mystica* — *Zsoltár női hangra* című Babits-átírat már a hitnek és Istennek rendel alá mindent, majd a „Hozzád Feléd egészen Bennedig” (*Szólevitáció*) eszméje az Istennel való egység elérésének szándékát emeli minden addigi fölé. Egy végső cél is körvonalazódni látszik: „vajon megtalálom-e a nekem szánt / labirintus középpontját eljutok-e / hozzád benne magamban” (*merre vezetsz*). Ebbe a vallásos áhítatba azonban hamarosan kételyek vegyülnek: „lát-szólág minden / rendben és még sincs semmi / sem úgy” (*lát-szólág minden*), majd egyenesen Istennek tett szemrehányás váltja fel az addigi optimista, szinte gyermekien naiv istenképet: „ott kellett volna lenned / összes angyalaiddal hogy

ne / így legyen hogy jó legyen / de nem voltál ott” (*szomorú*).

Ebben a kiábrándulás-sorozatban viszont már derengeni látszik az a sokszor emlegetett felfogás, mely szerint „a / cél maga az út” (*merre vezetsz*). Valóban nagy utat járunk be a kötetben is, a tapasztalatokkal való gazdagodás azonban épp a várttal ellentétes eredményre vezet: „értelmet adni nem / tudok sem semmit hozzá / tenni ezen túl” (*milyen törekeny és*), „ami fontos az semmi nem / rajtam múlik” (*egy hétfő*). Az utolsó ciklus következtetései már nagyrészt olyan belátások, melyek az eredményes értelemadást, a világ megfejthetőségét ássák alá. Az üres lap ragyogó fehérségére adott reakció pedig („nem láttam értelmét / semmiféle írásnak semmilyen / nyomhagyásnak” — *Sorok*) a leírt szó végérvényes jelentéktelenségét, a nyelv végső kudarcát nyugtázza.

A kötet tehát az emberi élet miniatürizált modelljeként végigvezet azon a szellemi utazáson, amely leképezi az ember egymást váltó felfogásait, világlátásainak óhatatlan felülbírlásait. Az utolsó szöveg végső belátása pedig — „mintha nem lenne / más semmi csupán csak / pentimenti” (*a látható*) — rávilágít arra, hogyan vész el az ember az állandó igazság- és célkeresés során a nagy világmagyarázó gondolatokban, és hogyan marad a megismerés végsősoron csak „próbálkozása a / végesnek a végtelennel” (*a látható*). (L'Harmattan, Budapest, 2019)

SZEMÁN KRISZTINA

MÉSZÖLY MIKLÓS: SÖTÉT JELEK

Kétség nem férhet hozzá, hogy a 2001-ben, nyolcvanéves korában elhunyt Mészöly Miklós a magyar próza világirodalmi rangú alkotói közé tartozik. Ez egyértelműen kiderül az előszőr 1957-ben megjelent és az író életműsorozatában nemrég újra kiadott *Sötét jelek* című könyvéből is, amely egy hosszabb felnőtt- és egy rövidebb gyermekirodalmi részből áll. Mészöly történetei egyszerűek, a szereplők alá- és fölérendeltségi viszonyban vannak egymással, helyzetüket determinálnak tekintik, és még ha lehetőségük is lenne, nincs meg bennük az erő, szinte már a vágy sem arra, hogy változtassanak az életükön. Az írások többségében a főhős egyes szám első személyben meséli el az eseményeket, szinte profán gyónásként foghatjuk fel a vallomásokat, ám elmarad az őszinte, valódi bűnbánat, így a lelki megtisztulás is.

Az *Agyagos utak* című elbeszélés főhőse ellenőr, szemet huny a malmot üzemeltető és az erdős területet önkényesen birtokló molnár, Ivanics csaláisi fölött, s mivel a hasznát elfelejzik,

egymás cinkosai lesznek. A molnár állítólagos lánya, Mária a védtelenséget jelképezi a történetben. Nincs ereje kilépni függő helyzetéből, túri a molnár szeszélyeit. Az erős, ellentmondást nem tűró akarat áll szemben a csupán gondolatban megfogalmazott ellenállással, amit a főhős testesít meg. „Magam se tudom, hogyan tévedtem meg, de most már nem tudok szabadulni tőle, talán nem is akarok. Gyűlölöm, mert a markában tart — és mégse mutatom” (159.). Az elbeszélésben szereplők tetteit biológiai ösztöneik vezérlik, pillanatnyi hangulatuknak megfelelően cselekednek, szövetségesek lesznek a leg súlyosabb bűnök — így a gyilkosság — elkövetésének eltussolásában is, kölcsönösen kordában tartva egymást, ennek következtében az igazság soha nem derül ki. A tragédia, hogy a gyenge és védtelen Mária biztonságban érzi magát ebben a hazugságra és bűnökre, vagyis homokra és nem sziklára épített otthonban.

Az 1954-ben írt és 1985-ben Horváth Z. Gergely által megfilmesített *A stiglic* című kisregény kezdő sorait Mészöly Miklós ars poeticájának tekinthetjük: „Sose volt szenvedélyem, hogy homályos históriákat megfűljek, csupán csak azért, hogy megnyugtatóbban hassanak.” A történet egy meg nem nevezett városban játszódik, ahová egy titokzatos, Mariann nevű hölgy érkezik, olyan országból, „ahol állítólag az emberek nem hazudnak...”; külseje angyalhoz hasonló, és sárga színű ruházata is eltér a környezettől. A kérdés végig nyitva marad, hogy égi küldött-ről van-e szó. Mariann kívülállóként figyeli a történeteket, bizalmas viszonyba egyedül a főhőssel kerül, aki valaha festőművésznek készült, de jelenleg dekoratőrként dolgozik. Jelképes, hogy a világ rettenetét, az utolsó ítéletet is megfestő Hieronymus Bosch a kedvenc festője. A kisregény egy háztömbben élő lakók sorsán keresztül modellezi az ötvenes évek első felének kommunista diktatúráját. A mű lényegét a kitelepített nyugalmazott főszolgabíró, Nedeczky Ármin mondja ki: „A kor beteg, öregem, és mi mindannyian belepusztulunk” (241.). Ugyanő fogalmazza meg: „Itt mindenki lop. Itt már vége az erkölcsnek. Itt nincs többé becsület” (289.). A mű minden mozzanata túlmutat elsődleges jelentésén: a gyermekszereplő, Lajoska apja vágóhídon dolgozik, levágják a marhákat, tcsognak a vérben. Lajoska a barátaiból gyermekbandát hoz létre, egy fészkerben összegyűjtve az összes gyilkolásra alkalmas vágóeszközt, hogy másfél évtized múlva ne lehessen egyetlen állatot sem leölni. Nyilván, hogy ez egyetemes békevágyat fejez ki. Lajoska az, aki elengedi a kalitkából a stiglicet, visszaadva korlátlan szabadságát. A kisfiú egyben a reménység hordozója is, hogy hely-

reállhat a világ megbomlott értékrendje. A főhős azon tűnődik, már nem tudják, mi a jó és mi a rossz. „Lehetetlen volt nem gondolni rá, hogy talán egyedül Lajoska kapiskál helyesen — igazában semmi sem jó, legfeljebb azzá lehet” (257.). A kisregény végén a záró sorok: „Szeszélyes kora tavasz volt, fönt annál kékebb lesz az ég” (314.) — egy jobb és szebb jövő reményét sugallják.

Az 1956 nyarán írt és 1970-ben Gaál István révén ugyancsak filmre vitt *Magasiskola* című kisregény egy pusztai solymásztelepen játszódik, ahol a kártékony madarakat pusztító vadászólymok idomításával foglalkozik a telepvezető, Lilik. Segítője Teréz, a felesége. Ide érkezik egy fiatalember nyári gyakorlatra. Egyes szám első személyben meséli el élményeit. Lilik hivatásának tekinti a munkáját, nem érdeklí semmi és senki más. Teréz valamikor festőművésznek készült, de kiábrándult a művészetből. A három ember felszínesen kapcsolódik egymáshoz, csak sejteéseink vannak arról, hogy a fiatalembernek tetszik a férje által elhanyagolt asszony. A telephelyet a kemény, aszkétikus szigorúság jellemzi, gyengéd érzelmeknek nincs helye. A fölöttes hatalom nem jelenik meg, csak hírekből, a hivatalvezető, Beranek még egyszer sem járt a telepen, de „nem szíveli az egyéni portákat. A többi eltanulja, aztán mi lesz? Anarchia, mint a rezervátumokban? A telepen nem önfejű hősökre van szükség” (344.). Kafkai világ sejlik fel, a hatalmat jelképező hivatal feje bármikor megjelenhet a telepen, és akkor fejek hullhatnak, senki nem érezheti magát biztonságban. A telep egyfajta biztonságot jelent, aminek azonban a szabadság, sőt, az arra való vágyakozás hiánya az ára. A rideg és változhatatlan szabályok emberre és állatra egyaránt vonatkoznak. „A telepről nincs visszaút sehová, se a pusztára, se a rezervátumba. A szíj a keret, a rend, a biztonság. Ha azt megszokták egyszer, már nem lehet fölcserélni mással. Lilik ebből a szempontból se saját magát, se a legényeit nem tekintette kivételnek, ugyanolyan pontos napirend szerint élt, mint a madarai; tudta, hogy számíthat rájuk, és azok is órá” (355.).

Mészöly Miklós 1945 és 1957 között született írásai már kész, érett alkotások. Egyenes út vezetett innen az olyan, vitathatatlan remekművek megírásához, mint *Az atléta halála*, a *Film* és mindenekelőtt a *Saulus*, amely Szent Pál apostol megtérésének ábrázolása szépirodalmi nyelvezettel, de teológiai-filozófiai mélységgel. (*Jelenkor*, Budapest, 2019)

BODNÁR DÁNIEL

SOMMAIRE

„N’êteignez pas l’Esprit!”

TIBOR GÖRFÖL:	Les nouvelles tendances de la pneumatologie
ZOLTÁN KUNSZABÓ:	Les charismes du Saint-Esprit aujourd’hui
IMRE KISS:	Comment peut devenir une paroisse vivante et attirante?
GERGELY A. NACSINÁK:	Le mystère du Saint-Esprit dans la théologie orthodoxe
ORSOLYA FALUS:	Hôpitaux du Saint-Esprit en Hongrie
■	Poèmes de György Czigány, Lili Dobai et Mari Falcsik
PÉTER KOVÁCS:	Il s’est fait homme
■	Entretien avec le jésuite Ferenc Patsch

INHALT

„Löscht den Geist nicht aus!”

TIBOR GÖRFÖL:	Schwerpunkte der neueren Pneumatologie
ZOLTÁN KUNSZABÓ:	Die Charismen des Heiligen Geistes heute
IMRE KISS:	Wie kann eine Pfarrei lebendig und anziehend sein?
GERGELY A. NACSINÁK:	Das Mysterium des Heiligen Geistes in der orthodoxen Theologie
ORSOLYA FALUS:	Heilig-Geist-Spitäler in Ungarn
■	Gedichte von György Czigány, Lili Dobai und Mari Falcsik
PÉTER KOVÁCS:	Ist Mensch geworden
■	Gespräch mit dem Jesuitenpater Ferenc Patsch

CONTENTS

„Don’t Erase the Spirit!”

TIBOR GÖRFÖL:	New Pathways in Recent Pneumatology
ZOLTÁN KUNSZABÓ:	The Charisms of the Holy Spirit today
IMRE KISS:	How can a Parish be Alive and Attractive
GERGELY A. NACSINÁK:	The Mystery of the Holy Spirit in Orthodox Theology
ORSOLYA FALUS:	Holy Spirit Hospitals in Hungary
■	Poems by György Czigány, Lili Dobai and Mari Falcsik
PÉTER KOVÁCS:	The Word became flesh
■	Interview with Ferenc Patsch, Jesuit

Főszerkesztő: GÖRFÖL TIBOR

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkárság és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Készült a Séd Nyomdában, Szekszárdon

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletét, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 7.200.– Ft, fél évre 3.600.– Ft, negyed évre 1.800.– Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 7.200.– Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100.– USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
a Közőért

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Ára: 700 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

■ ANDREW LOUTH

DOBAI LILI
MÉSZÖLY MIKLÓS

A húsvét ökumenikus üzenete
A keresztény misztikus hagyomány gyökerei.
Platónról Dionüsziosz Areopagitészig
Pentimenti
Sötét jelek

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bodnár Dániel, Lukács László,
Somos Róbert és Szemán Krisztina

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Vallás és természettudomány
- A barátságról
- Boldogkői Zsolt, Györffy Miklós,
Schmal Dániel, Sík Attila,
Szabó Ferenc és Tusor Péter tanulmánya
- Aczél Géza, Bertók László,
Fecske Csaba, Iancu Laura,
Denise Levertov, Miklya Zsolt,
Oláh András és Tomaji Attila írása

MINISZTERELNÖKSÉG

Nemzeti
Együttműködési
Alap

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.